

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ,

ΑΠΟ ΟΛΥΜ. 114—158, Δ'. (Π. Χ. 336—145), ΗΤΟΙ
ΑΠΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΕΧΡΙΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Γενικὴ ἔποψις.

Μετὰ τὴν νάρκωσιν ἣν εἶχον ἐπιφέρει τὰ δυστυχήματα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, νέαν ζωὴν εἰς τὴν τέχνην ἔδωκεν ἡ κίνησις τῶν Μακεδονικῶν ὀπλῶν ἐπὶ Φιλίππου, ἀναζωπυρήσασα ἐπὶ τινα χρόνον τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα, καὶ πολὺ μᾶλλον ἀνεπτέρωσαν αὐτὸ οἱ ἑνδοξοὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου θρίαμβοι. Ἀπὸ δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ τοῦ κατακτητοῦ ἐγκατέλιπε βαθμηδὸν ἡ τέχνη τὴν ἀρχαίαν ἐστίαν της, καὶ ἀπὸ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἣτις ἔπαυσε πρωταγωνιστοῦσα εἰς τὴν πολιτικὴν κίνησιν τῶν ἐθνῶν, μετέβη εἰς τὰς ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ μεγαλοπόλεις, εἰς ἃς οἱ διάδοχοι τοῦ μεγάλου Μακεδόνο, οἱ τραχεῖς ἐκεῖνοι τοῦ πολέμου υἱοί, μετέφερον οὐχὶ μὲν πάντοτε τὴν καθαρὰν φιλοκαλίαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον Ἑλληνισμὸν ἀκραιφνή, καὶ σὺν αὐτῷ μέγαν πλοῦτον καὶ μεγάλην δύναμιν, καὶ ὅπου παμπληθεῖς καὶ μεγαλοπρεπεῖς Ἑλληνικαὶ ἀνηγέρθησαν πόλεις, καὶ πολλὰ Ἑλληνικῶν ναῶν ἐσυστήθησαν ἀφιδρύματα.

Καὶ ὁ μὲν μεγαλεπήβολος Ἀλέξανδρος, μαθητὴς ὦν τοῦ Ἀριστοτέλους, καί, ὡς πᾶσα μεγάλη ψυχὴ, τὸ καλὸν ἐμφύτως καὶ αἰσθανόμενος καὶ ἀγαπῶν, ἐπρόστατευσεν τὴν τέχνην γενναίως καὶ φιλοκάλως, ὡς ὁ Πλούταρχος ⁽¹⁾ παριστᾷ αὐτὸν, ὅταν ἐπέστρεψεν ἐκ τῆς Ἰνδικῆς, μετακαλέσαντα τρισχιλίους τεχνίτας ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ Μηδικὰ Ἐκβάτανα, ὅπου «ἄτοπα καὶ θαλασσηρὰ σοφίζομενος καὶ συζητανόμενος τοῖς τεχνίταις διέτριβε». Καὶ ἐπ' αὐτοῦ μὲν ἡ τέχνη διετηρεῖτο ἀκμαία ἐτι κατὰ τὸν ῥυθμὸν καὶ τὸ ζωογονοῦν αὐτὴν πνεῦμα, διότι ἐναυλα τῶν μεγάλων τεχνιτῶν τὰ διδάγματα καὶ ἀρτιτευχῇ τὰ ἐξαίσια αὐτῶν παραδείγματα, ὑπέτρεφον τῶν εὐφροεστέρων τὴν φιλοκαλίαν, καὶ πολλοὺς εἰς μίμησιν ἐξήγειρον καὶ εἰς ὠραίων ἔργων παραγωγὴν.

Τῶν δὲ διαδόχων καὶ ὁπαδῶν αὐτοῦ τινὲς μὲν, καὶ μάλιστα οἱ πρῶτοι, ἐφιλοτιμοῦντο νὰ κοσμῶσι δι' ἀξιολόγων τεχνουργημάτων τὰς νέας αὐλὰς των, καὶ τοιοῦτοι, φίλοι τῆς ἀληθοῦς τέχνης, ἦσαν οἱ πρῶτοι ἐξ Ἡτολεμαῖοι μέχρι τοῦ διώκτου τῆς παιδείας καὶ τέχνης Φύσκωνος, οἱ Σελευκίδαι ἐν Συρίᾳ μέχρις Ἀντιόχου τοῦ Δ' (Ὀλυμ. 144), Ἀτταλος ὁ πρῶτος καὶ Εὐμένης ὁ δεύτερος, ὁ υἱὸς του, ἐν Περγᾷ. Οἱ πλεῖστοι ὁμῶς τῶν λοιπῶν ἦσαν φιλοτέχνη μαῖλλον ἢ ἐμπειροτέχνη, καὶ τὴν τέχνην ὁσημέραι μακρυνομένην τῆς ζωογόνου αὐτῆς πηγῆς, τῆς θρησκευτικῆς, ἤθελον ὡς ὑπηρετὴν τῆς ἀλαζόνης πολυτελείας των· ὅθεν καὶ αὕτη ἐξέπεσε βαθμηδὸν ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας καὶ ἰδανικῆς αὐτῆς πτήσεως, εἰς ἔδαφος ταπεινότερον, τὸ τῶν ἱστορικῶν καὶ πραγματικῶν παραστάσεων, καὶ ἀπὸ τοῦδε παρῆγε προϊόντα γιγαντιαῖα καὶ πολυτελῆ μαῖλλον ἢ ἐξ ἐμπνεύσεως προκύπτοντα καὶ φιλόκαλα, ὅτε μὲν ἐξευτελιζομένη εἰς ὄργανον χαμερποῦς τῶν λαῶν κολακείας, καὶ διαιωνίζουσα

(1) Ἀλέξ. 72.

διὰ πλήθους ἀνδριάντων τὰς πολλάκις τοῦ εἰδανικοῦ κάλλους μακρυνομένας τῶν κρατούντων μορφάς, ὅτε δὲ ὑπηρετοῦσα τὰς ἀφιλοκάλους φαντασίας τῶν βασιλέων, καὶ ἔργα διαπλάττουσα ἐφήμερα καὶ κατεσπευσμένα, ὧν ὁ ῥυθμός, ἀναλόγως τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τῶν τότε καιρῶν, χαύνωσιν μᾶλλον μετ' ὄγκου καὶ προσπάθειαν πρὸς θεραπείαν τῶν αἰσθητηρίων καὶ τῶν ἥττον εὐγενῶν διαθέσεων ἐνεδείκνυ, οἷον γνωρίζομεν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς συγχρόνου Ῥοδίας ῥητορικῆς. Εἰς τὴν δουλωθεῖσαν Ἑλλάδα δὲν ἐδύνατο ν' ἀσκήται τοῦ λοιποῦ ἀδουλώτως ἡ τέχνη, καὶ ἡ φιλοκαλία, ἄμεσος καὶ εὐγενὴς ἀπόρροια τῆς ψυχῆς, εὕρισκομένη δὲ μόνον ὅταν ἐλευθέρως καὶ ἀπερισπάστως ζητῆται, ἥτον ἐπόμενον νὰ παρεκκλίνῃ εἰς βαναυσουργίαν, δι' ἧ καὶ ἀπὸ τῶν καιρῶν τούτων ἐκλείπουσι κατ' ὀλίγον αἱ λαμπραὶ καλλιτεχνικαὶ ἀτομικότητες, καὶ διορίζονται πολλάκις τεχνῖται διὰ διπλώματος. Προσέτι δὲ, οὐχὶ ἐκ τῶν σπλάγχχνων τοῦ ἔθνους καὶ διὰ τὸ ἔθνος προκύπτουσα πλέον ἡ τέχνη, ἀλλὰ μόνον τῶν ὀρέξεων τῶν προϋχόντων ὑπηρετικῇ, δὲν εἶχεν ὡς ἄλλοτε τοῦ αὐτοφυοῦς προϊόντος τὴν ὑγιᾶ καὶ ἰσχυρὰν βλάστησιν, ἀλλ' ὡς φυτὸν κηπευτὸν καὶ πολυτελείας, ἣν προϊόν ἐπιτετηδευμένης ἐπιμελείας ὡς ἡ τότε ποίησις καὶ πᾶσα ἡ φιλολογία.

Ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ ἕτερος ἐνδόμυχος λόγος συνετέλεσεν εἰς τὴν τῆς τέχνης παρακμὴν ἀπὸ τοῦδε, ὅτι ἐν τῇ προλαβούσῃ μεγάλῃ αὐτῆς ἐποχῇ ἡ μακρὰ σειρὰ τῶν ἀριστοτεχνῶν εἶχεν ἐξαντλήσει τοὺς πρωτίστους τύπους Θεῶν καὶ ἀνθρώπων, καὶ εἰς τὰς γραφικὰς τέχνας ἔμενεν, ἡ ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τῶν μορφῶν κύκλου νὰ περιστρέφονται, ἐκ προθέσεως καὶ προμελέτης μιμητικαὶ γινόμεναι, ἡ, καθ' ὅσον ἐμακρύνοντο ἐκείνου, νὰ παρεκκλίνωσι τῆς καθαρᾶς τοῦ καλοῦ ἀντιλήψεως, αὐ-

ἄς τὰς θείας μορφὰς εἰς τὸν τύπον τῶν ἰσχυρῶν τῆς μέρας πολλάκις καταβιβάζουσαι.

Καὶ ὁμῶς εἰς τὰς Ἀσιατικὰς πόλεις, δι' ἃς πρὸ πάντων εἰργάζετο κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους ἡ τέχνη, οὐδὲν κυρίως τεχνικὸν ἐργαστήριον ἀνεπτύχθη, ἀλλ' ἐπέμποντο αὐταῖς τεχνουργήματα ἐξ Ἑλλάδος, ἡ εἰργάζοντο τεχνῖται ἐκεῖθεν μετάπεμπτοι κατὰ ῥυθμὸν ἀμικῶς Ἑλληνικόν, καὶ οὐδένα προσλαβόντα χαρακτηρισμὸν ἐκ τῆς Ἀσιατικῆς ἐπιμιξίας. Προήρχετο δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φύσις, πολὺ ἀνωτέρα τῆς τῶν βαρβάρων, καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν κατακτητῶν πολὺ τελειότερος τοῦ τῶν κατακτηθέντων, οὐδέποτε ἀνεμίγη μετ' ἐκείνου, καὶ οἱ Ἕλληνες διέτήρησαν ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς διακεκριμένον τὸν ἴδιον ἐθνισμόν, καὶ σπανιώταται ἦσαν αἱ πόλεις αἱ ἔχουσαι, ὥς ἡ ἐν Μεσοποταμίᾳ Ἀντιόχεια (ἡ μετὰ ταῦτα Ἐδεσσα) μιξοβάρβαρον πληθυσμὸν ⁽¹⁾. Ἐξ ἐναντίας δ' εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι οἱ ἐν Αἰγύπτῳ Ἕλληνες ἔμειναν κατὰ πάντα ξένοι πρὸς τὸ ἐγγώριον στοιχεῖον, οὐδὲν τῆς γλώσσης, ἢ τῆς φιλοσοφίας, ἢ τῆς θρησκείας, ἢ τῆς τέχνης αὐτοῦ δεχθέντες. Οὕτως οἱ Ἀλεξανδρινοὶ μόνον ξένον Θεὸν παρεδέχθησαν τὸν Σάραπιν, καὶ τοῦτον ἔλαβον ἐκ τοῦ Πόντου· ἐκ δὲ Αἰγύπτου μόνον τὸν Κνόφιν, συνδέσαντες δηλαδὴ μετ' αὐτοῦ τὴν ἰδέαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀγαθοδαίμονος. Ἀλλ' εἰς τὰ νομίσματα τῶν Πτολεμαίων (οὐχὶ τὰ τῶν νομῶν) οὐδενὸς Αἰγυπτίου Θεοῦ φαίνεται εἰκὼν, πλὴν τοῦ Ἀμμωνος, Θεοῦ πρὸ πολλοῦ ἐξελληνισθέντος. Ὁμοίως καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ (τῆς Συρίας) ὁ βίος ἦν ὅλως Ἑλληνικός· καὶ ἂν ἐπὶ Σείλεύκου Β'. ἀνηγέρθη αὐτόθι ναὸς Ἰσιδος, ἡ Θεὰ αὕτη εἶχεν ἐπίσης ἐξελληνισθῆ. Εἰσηχθῆ δὲ καὶ ἡ Χαλδαϊκὴ ἀστρονομία, μᾶλλον ὥς ἐπι-

(1) Μαλαλᾶς, Β, 50.

στήμη, καὶ ἐκ τούτου ἐπὶ τῶν νομισμάτων Ἀντιόχου τοῦ Ζ'. ἀπαντᾶται Ζεὺς Βῆλος ὡς Θεὸς τῶν ἀστέρων. Ἐν γένει ἄρα ἡ τέχνη οὐδεμίαν ἐδέχθη κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν συνεισφοράν ἐξ Ἀσίας, ἀλλ' εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ τῆς προλαβούσης περιόδου, κλίνουσα μὲν πρὸς τὴν παρακμὴν τῆς, τὸ πλεῖστον τῆς ποιήσεως αὐτῆς ἀπολέσασα, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν καταβιβασθεῖσα, καὶ ἐκ τῆς ὑπηρεσίας καὶ τῶν τύπων τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν θεραπείαν καὶ τὰς ὁμοιογραφίας τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐχ ἤττον παράγουσα εἰσέτι ἐνίστε, ὅπου καὶ ὅταν εὕρισκε σπιθαμὴν γῆς ἡσύχου καὶ ἀμυδρὰν καὶ ἀκτῖνα ἐλευθερίας, ἀνθ' οὐχὶ ὅλως ἀνάξια τοῦ λαμπροῦ ἑαρός τῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀρχιτεκτονική.

Ὡς δὲ συμπάσης τῆς τέχνης, οὕτω καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μετεβλήθη τὸ πρόβλημα κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν· διότι ἐν ᾧ ἐν τῇ δημοκραταυμένῃ Ἑλλάδι ἀνήγειρε ναοὺς καὶ δημόσια οἰκοδομήματα πρὸς καλλωπισμὸν καὶ καύχημα τῶν πόλεων, ἤδη κατέστη ὑπηρετικὴ τῇ πολυτελείᾳ καὶ ταῖς φαντασίαις τῶν ἰδιωτῶν, καὶ ὠκοδόμει αὐτοῖς οἴκους πολυδαπάνους, πρὸς σκοπὸν ταπεινότερον ἀφορῶσα, καὶ ἔλαττον παρέχοντα τὸ ἐνδόσιμον εἰς ἀληθοῦς καλλιτεχνίας ἀνάπτυξιν. Διότι δημόσια μὲν ἐν γένει καταστήματα, μεγάλων πράξεων μνημονευτικά, καὶ εἰς δόξαν καὶ εὐπρέπειαν τῶν πόλεων χρησιμεύοντα, ὑποθέτουσιν ἀνάτασιν τῆς ἐθνικῆς διανοίας καὶ ἔξαρσιν τοῦ αἰσθήματος, ἥτις πτεροῖ καὶ ἐξευγενίζει τὴν τέχνην. Ἰδίως δ' ὁ ναὸς, καθὸ ἀφιέρωμα τῷ Θεῷ, καὶ πρὸς οὐδεμίαν ἄλλην θεωρίαν οἰκοδομούμενος ἢ

τῆς ἀνάτασιν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦς πρὸς τὸ θεῖον, τῆς ὑπερτάτην πηγὴν τοῦ καλοῦ, ἀφήσει τὸ αἶσθημα καὶ τὴν φαντασίαν τοῦ τεχνίτου πάντῃ ἐλεύθερον, ἐν ᾧ οἱ οἰκοὶ διατίθενται κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν, καὶ τὸν ρυθμὸν τῶν ἀποφασίζει τοῦ ἰδιώτου ἢ οἰοτροπία. Ἡ τάσις δ' αὕτη τῆς τέχνης ἐστηρίζετο ἐκτὸς ἄλλων καὶ εἰς τὴν χαρακτηρίζουσιν τὴν ἐποχὴν ἰδιτέλειαν, ὅταν οἱ ἄνδρες δὲν ἐφιλοτιμοῦντο πλέον ν' ἀναδειχθῶσιν ὥς πολῖται μεγάλοι, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἀποθνήσκων οὐδὲ διάδοχον ἐφρόντιζε καὶ ν' ἀφήσῃ.

Ἀλλ' ἂν καὶ κατὰ τὸν τεχνικὸν ρυθμὸν ἤλαττοῦτο ἡ ἐποχὴ αὕτη τῆς προγενεστέρας, ἀφορμαὶ ὅμως εἰς καλλιτεχνικὰ μεγαλουργήματα δὲν τῇ ἔλλειπον. Παρῆγον δὲ ταύτας αἱ πολυπληθεῖς ἐγειρόμεναι πόλεις, εἰς ὧν τὴν οἰκοδομὴν καὶ ἐπικόσμησιν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐλάμβανε βοηθοὺς καὶ τὰς μηχανικὰς τέχνας, τελειοποιηθεῖσας μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἰδίως ἐξ αἰτίας καὶ πρὸς χρῆσιν τῶν συνεχῶν πολέμων, ὥστε καὶ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἀπαντῶμεν ἀκμάζοντα τὸν μαθηματικὸν Εὐκλείδην, μαθητὴν τοῦ Πλάτωνος, περὶ δὲ Ὀλυμ. 123^{ην} τὸν μεγαλόνουν Ἀρχιμήδην.

Θαυμαστότερος δὲ πάντων τεχνίτης εἰς σχεδιασμὸν τῶν πόλεων ἦν ὁ Δεινοκράτης⁽¹⁾, οὗ διαφόρως ὑπ' ἄλλων συγγραφέων μνημονεύεται τὸ ὄνομα⁽²⁾, ἀρχιτέκτων μεγαλεπήβολος ἢ μάλλον παράβολος εἰς τὰς ἐπινοίας του, ζητῶν ν' ἄρῃ τὴν τέχνην εἰς ὕψος ἀντάξιον τοῦ μεγαλοπράγμονος κατακτητοῦ ὃν ὑπηρετεῖ.

(1) Vitruv. II, praef. - Val. Max. I, 4, 1. - Solin. 32, 40. - Ammian. XXII, 16. - Jul. Val. d. r. gest. Alex. I, 21.

(2) Pl. 5, 11. - 7, 38. 34. 42. - Auson. Mosella. V, 312. - Στρβ. ΙΔ, 641. - Πλούτ. Ἀλέξ. 72. - π. ἀρ. Ἀλεξ. σ. 335. - Εὐστάθ. Ἰλ. Ζ, 229.

Οὗτος συνέλαβε τὴν καταπληκτικὴν ἰδέαν νὰ μετασχηματίσῃ τὸν Ἄθω εἰς ἀνδρείκελον ἄγαλμα . . . τῇ μὲν ἀριστερᾷ χειρὶ περιλαμβάνον μυρίανδρον πόλιν οἰκουμένην, τῇ δὲ δεξιᾷ σπένδον ποταμοῦ ρεῦμα θαψιλὲς εἰς τὴν θάλασσαν ἀπορρέοντος, κατὰ Πλούταρχον. Καὶ αὕτη μὲν δὲν ἐξετελέσθη. Ἀλλὰ τὸ ἄλλο αὐτοῦ μεγαλουργημα ἤρκει ὅπως διαιωνίσῃ τὴν φήμην του. Ἦν δὲ τοῦτο τὸ σχέδιον τῆς Ἀλεξανδρείας, ἥτις διὰ τὴν κατάλληλον καὶ σύμμετρον καλλονὴν τοῦ διαγράμματος, διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν δημοσίων καὶ τὴν στερεότητα τῶν ἰδιωτικῶν οἰκοδομῶν, ἐθεωρήθη ὡς τὸ ἀρχαίτυπον ὅλων τῶν μεταγενεστέρων πόλεων, Vertex omnium civitatum, κατ' Ἀμμώνιον Μαρκελῖνον, καὶ ἀπεκαλεῖτο Καλὴ καὶ Χρυσὴ κατ' Ἀθήναιον, Βασιλεὺς τῶν πόλεων, κατὰ Φίλωνα καὶ Διόδωρον. Τὴν θέσιν δὲ τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπέδειξε κατὰ τοὺς ἀρχαίους εἰς τὸν Ἀλέξανδρον κατ' ὄναρ ὁ Ὅμηρος διὰ τῶν ἀκολούθων στίχων

«Νῆσος ἔπειτά τις ἐστὶ, πολυκλύστῳ ἐνὶ πόντῳ
Αἰγύπτου προπάροιθε, Φάρον δὲ ἐκικλήσκουσι,
τόσον ἄνευθ' ὅσον τε παρῆμερ' ἡ γλαφυρὴ νηὺς
ἦνυσεν, ἥ λιγρὸς οὖρος ἐπιπνεΐησιν ὀπισθεν»

(Ὀδύσ. Δ, 299).

Ὅπου ὁμως πιθανῶς πρόκειται περὶ ἄλλης Φάρου, πολὺ μᾶλλον ἀπεχούσης τῆς στερεᾶς. Ἐκεῖτο δ' ἡ πόλις τοῦ Δεινοκράτους ἐπὶ γλώσσης γῆς τρεῖς μακροτέρας ἢ πλατυτέρας, μεταξὺ θαλάσσης καὶ λίμνης, καὶ εἶχε κατὰ τοὺς ἀρχαίους τὸ σχῆμα τοῦ μανδύου τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὃ εἶχε καὶ ὅλη ἡ οἰκουμένη. Κατὰ Στράβωνα· «Ἀπασα ὁδοὺς κατατέτμηται ἰσηλάταις καὶ ἄρματηλάταις, δυοὶ δὲ πλατυτάταις, ἐπὶ πλέον ἢ πλέθρον ἀναπεπταμέναις, αἱ δὲ δίχα καὶ πρὸς ὀρθὰς τέμνουσιν ἀλλή-

λας. Καὶ ὁ Διόδωρος μαρτυρεῖ τὸ αὐτὸ, λέγων (1). «Εὐστοχία δὲ τῆς ῥυμοτομίας ποιήσας διαπνεῖσθαι τὴν πόλιν τοῖς ἐτησίαις ἀνέμοις». Ἦν δὲ τὸ διάγραμμα τῆς Ἀλεξανδρείας εὐρυθμον καὶ τακτικὸν ὡς μακεδονικὴ φάλαξ, καὶ ἡ μεγίστη τῶν ὁδῶν τῆς, ἑκατόμπους τὸ πλῆθος, ἐξετείνετο ἐπὶ 20 στάδια, κατὰ Στράβωνα, ἀπὸ δυσμῶν καὶ τῆς Νεκροπόλεως πρὸς ἀνατολὰς καὶ τὴν Κασωδικὴν πύλην, ἡ, κατὰ Διόδωρον ἐπὶ 40 στάδια ἀπὸ πύλης εἰς πύλην· αἱ δὲ λοιπαὶ ἦσαν παράλληλοι πρὸς τὰς δύο μεγάλας. Περιγράφει δὲ τὴν Ἀλεξανδρείαν ὁ Ἀχιλλεὺς Τάττιος (2) ὡς ἔπεται· «Τριῶν πλεύσαντες ἡμερῶν, εἰς Ἀλεξανδρείαν ἤλθομεν. Ἀνιόντι δέ μοι κατὰ τὰς Ἡλίου καλουμένας πύλας, συνηρτᾶτο εὐθὺς τῆς πόλεως ἀστράπτον τὸ κάλλος, καὶ μου τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐγέμισεν ἡδονῆς. Στάθμη μὲν κιόνων ὄρθιος ἑκατέρωθεν ἐκ τῶν Ἡλίου πυλῶν εἰς τὰς Σελήνης πύλας· οὗτοι γὰρ τῆς πόλεως οἱ πυλῶροι. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν κιόνων, τῆς πόλεως τὸ πεδίου· ὁδὸς δὲ διὰ τοῦ πεδίου πολλὴ καὶ ἔνδημος ἀποδημία· ὀλίγους δὲ τῆς πόλεως σταδίους προελθὼν, ἤλθον εἰς τὸν ἐπώνυμον Ἀλεξάνδρου τόπον. Εἶδον δὲ ἐντεῦθεν ἄλλην πόλιν, καὶ σχιζόμενον ταύτῃ τὸ κάλλος. Ὅσος γὰρ κιόνων ὄρχατος εἰς τὴν εὐθυωρίαν, τοσοῦτος ἕτερος εἰς τὰ ἐγκάρσια. Ἐγὼ δὲ μερίζων τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς πάσας τὰς ἀγνιάς, θεατῆς ἀκόρεστος ἦμην, καὶ τὸ κάλλος ὅλως οὐκ ἐξήρχον ἰδεῖν». Ἦν δ' ὁ Ἀλεξάνδρου ἐπώνυμος τόπος τὸ Βρούχιον, ἐκτεινόμενον ἐπὶ τὸ $\frac{1}{4}$ τῆς πόλεως, καὶ περιέχον τ' ἀνάκτορα, τὸ μουσεῖον, καὶ τὸ Σῆμα, ἡ Ἀλεξάνδρου μνημεῖον· καὶ ἔτι ἐν τῷ 15. αἰῶνι ἦν ἐκ παραδόσεως γνωστὴ εἰς τοὺς Ἀραβας τῆς Ἀλεξανδρείας ἡ θέσις τοῦ τάφου τοῦ μεγάλου προφήτου Ἰσκεντέρ· ἑτέρα δὲ βαρβαρικὴ παράδο-

(1) IZ, 52.— (2) Ἑρωτ. ΣΤ, 10.

εις θέτει τὸν τάφον τοῦτον εἰς τὰ πέρατα τῆς δύσεως, ἐν μέσῳ ζοφώδους θαλάσσης. Τὸ δὲ κάτω μέρος τῆς πόλεως, διασχιζόμενον διὰ τῆς ἐγκαρσίας ὁδοῦ, ἐκαλεῖτο Ῥάχωτις, καὶ περιεῖχεν ἐν τῇ ἀκροπόλει τὸ Σαραπεῖον, ἓνα τῶν μεγαλοπρεπεστάτων, καὶ ἴσως τὸν μέγιστον ναὸν τῆς ἀρχαιότητος. Συνέδεε δὲ τὴν πόλιν μετὰ τῆς προκειμένης νήσου Φάρου ἑπταστάδιον προχώμα, χρησιμεῦον καὶ ὡς ὑδραγωγεῖον, καὶ συνενοῦν διὰ δύο ἀψίδων τοὺς ἐκατέρωθεν δύο λιμένας, τὸν Μέγαν καλούμενον καὶ τὸν Εὐνόστου. Ἡ δὲ νῦν πόλις κεῖται τὸ πλεῖστον ἐπ' αὐτοῦ τοῦ προχώματος, πλατυνθέντος διὰ προσχώσεως. Ἐπὶ δὲ τῆς Φάρου ἔκειτο ὁ φανὸς ἡ φάρος, ὃν ὠκοδόμησεν ἐκ λίθου λευκοῦ Πτολεμαῖος ὁ Σωτήρ, διὰ τοῦ Κνιδίου Σωστράτου, δαπανήσας 800 τάλαντα. Ἦν δὲ σταδιαῖος πανταχόθεν τὴν βάσιν, αἰρόμενος δ' εἰς ὕψος μέγα, καὶ πρὸς τὰ ἄνω μειούμενος κατὰ βαθμίδας, εἰς ἃς εὐχερῶς ἀνέβαινον ζῶα φορτηγὰ. Ἐνταῦθα ὁ ἀρχιτέκτων ἐπέγραψεν ἑαυτοῦ μὲν τὸ ὄνομα ἐπὶ τοῦ λίθου, τὸ δὲ τοῦ βασιλέως ἐπὶ τοῦ καλύπτοντος αὐτὸν κονιάματος (1). Ἐπὶ Καλιφῶν ἐσώζετο ἔτι τὸ μεγαλουργημα τοῦτο καὶ ἐθαυμάζετο, ἤδη δὲ οὐδ' ἶχνος ὑπάρχει αὐτοῦ.

Οὐχ ἥττον μεγαλοπρεπὴς ἦν ἡ Ἀντιόχεια, πόλις ἀπέραντος καὶ τετραπλῆ, ἥς τὰ δύο μέρη ἐκτίσθησαν ὑπὸ Ξεναίου ἐπὶ Σελεύκου Α' ἢ Νικάνορος (300 π. Χ.), τὸ τρίτον ἐπὶ νήσου τοῦ Ὀρόντου, ἐπὶ Σελεύκου Β', καὶ τὸ τέταρτον ἐπὶ τοῦ Σιλπίου ὄρους ἐπὶ Ἀντιόχου Δ'. Θαυμάσιον κατασκευάσμα ἦν ἰδίως ἐν αὐτῇ τετράστιχος τοῖς στοὰς 36 σταδίων (σχεδὸν 2 ὥρ.), ἀποτελοῦσα 3 παραλλήλους δρόμους (ἐμβόλους), τὸν μεσαῖον ὑπαιθρον, τοὺς δ' ἐκατέρωθεν ὑποστέγους, καὶ ἔχουσα τετράπυλα, ὅπου διετέμνετο ὑπ' ἐγκαρσίων ὁδῶν.

(1) Λουκ. πῶς δεῖ ἱστορ. γραφ.

Ὅμοιαι ὁδοὶ ὑπῆρχον καὶ εἰς ἄλλας πολλὰς τῆς Συρίας πόλεις. Ἐφερε δ' ἡ ἐλάσσων τῶν στοῶν εἰς λαμπρά βασιλεία, ἃτινα διὰ διπλῶν ἐπαλλήλων σειρῶν κιόνων ἤνουντο μετὰ τοῦ τείχους τοῦ ἐπὶ τῆς νήσου. Ἐκτὸς δὲ τῆς πόλεως, καὶ ἐνοῦν αὐτὴν μετὰ τοῦ προαστείου τοῦ καλουμένου Ἡρακλείας, ἐξετείνετο εἰς τετράωρον περὶφέρειαν ἄλσος καλούμενον Δάφνη, καὶ περιέχον τοὺς ναοὺς τοῦ Δαφνίου Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Τὴν ἀρχαίαν Ἀντιόχειαν περιέγραψεν ὁ Μυλλέρος (¹).

Καὶ Πάμπολλοι δ' ἄλλαι κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους λαμπραὶ ἀνηγέρθησαν πόλεις, ὧν ἡ πρὸς τῷ Τίγριτι Σελεύχεια μόνη εἶχεν 600 χιλ. κατοίκων, καὶ ἐν αἷς ἄλλαι 3 Σελεύκειαι, 28 Ἀλεξάνδρειαι, καὶ 70 Ἑλληνικαὶ πόλεις ἀναφέρονται εἰς τὴν Ἰνδικήν, καὶ ἐν Ἑλλάδι ἡ Δημητριάς, ἡ οὕτω μετονομασθεῖσα, καὶ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν μετατεθεῖσα πόλις τῆς Σικυῶνος.

Ἀλλ' ἂν ἡ παροῦσα ἐποχὴ οὐδὲν προσέθηκεν εἰς τὴν φιλοκαλίαν τοῦ ρυθμοῦ τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων, τὰς ἰδιωτικὰς ὁμῶς οἰκίας καθωράϊσε πολὺ μεγαλοπρεπέστερον, ὅθεν καὶ οἱ εὐγλωττοὶ ἐκεῖνοι ἔλεγχοι τοῦ Δημοσθένους, ὅτι ἡ οἰκία τοῦ Μιλτιάδου καὶ Ἀριστείδου δὲν διεκρίνοντο ὑπὲρ τὰς ἄλλας ἰδιωτικὰς, ἐν ᾧ ἐπ' αὐτοῦ αἱ ἐλάχισται τῶν οἰκιῶν ὑψοῦντο ὑπὲρ τοὺς ναοὺς τῶν Θεῶν (²). Ἀπὸ τοῦδε ἄρχονται ἀναφερόμεναι ἡ Κορινθιακὴ αἰθουσα, ἐνδον περίστυλος, ἡ Αἰγυπτιακὴ, διπλὴν ἔχουσα ἐντὸς στοᾶν ἐπάλληλον, ὡς οἱ ὑπαιθροὶ ναοί· ἡ Κυζικηνὴ, ὁμοία τῇ Αἰγυπτιακῇ, ἐκτὸς ὅτι περιεστοίχιζε κῆπον. Καὶ κατ' αὐτοὺς ἰδίως τοὺς χρόνους ἐκορυφώθη ἡ διὰ γλυφῶν, γραφῶν,

(¹) Antiq. Antiochianæ. Comment. II. Gætting. 1839. —

(²) Ὀλυνθ. Γ, 1.

καὶ χρυσώσεως καθωράϊσις τῶν οἰκιῶν, ἧς τοσαύτη ἐγίνετο χρήσις καὶ ἐν ταῖς Ῥωμαϊκαῖς πόλεσι. Καὶ πολλοὶ νεωτερισμοὶ εἰσῆχθησαν εἰς τ' ἀρχιτεκτονικὰ σχήματα, οἵτινες καθ' ὃ μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων δεκτοὶ γενόμενοι καὶ ἐν χρήσει τεθέντες, ἐθεωρήθησαν καὶ ὠνομάσθησαν ἰδίως Ῥωμαῖκοί.

Παραδείγματα δὲ τῆς παραβόλου ταύτης πολυτελείας τῶν ἰδιωτικῶν οἰκοδομῶν δίδουσι παντοῖα οἱ συγγραφεῖς, οἷον Καλλίξενος ὁ Ῥόδιος ἐν τῷ δ'. περὶ Ἀλεξανδρείας, ὑπ' Ἀθηναίου παρατιθέμενος ⁽¹⁾, καὶ περιγράφων τὴν Διογυσιακὴν λεγομένην σκηνὴν Πτολεμαίου Β'. τοῦ Φιλαδέλφου, ἣτις λέγεται πεντηκονταπήχεις ἔχουσα κίονας, ὅλους ἐπιχρύσους, ἐν σχήματι θύρσων καὶ φοινίκων, καὶ κρεμαμένας πολυτελεῖς φοινικίδας, καὶ δέρματα θηρίων, καὶ λαμπροὺς τάπητας ἐστρωμένους, καὶ διάφορα περιέχουσα τεχνητὰ σπήλαια, ἐν οἷς ἦν πλῆθος ἀγαλμάτων μιμουμένων θεατρικὰς σκηνάς, κεκοσμημένη δ' ἄλλως καὶ δι' ἑκατὸν ἀγαλμάτων λιθίνων, παμπληθῶν εἰκόνων καὶ ἀναριθμήτων σκευῶν ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν. Ὁ αὐτὸς δ' αὐτόθι ⁽²⁾ περιγράφει καὶ τὴν Θαλαμηγὸν λεγομένην ποταμίαν ναῦν τοῦ Φιλοπάτορος, ἔχουσαν στύλους κυπαρισσίνους μετὰ χρυσελεφαντίνων κιονοκράνων, ἄλλους λιθίνους, ὧν οἱ σπόνδυλοι διαλλάττοντες λευκοὶ καὶ μέλανες, δύο ναοὺς λιθοκολλήτους περιέχοντας ἀγάλματα « τῇ μὲν τέχνῃ μέτρια, τῇ χορηγίᾳ δ' ἀξιοθαύμαστα », περιστύλους περιπάτους, προπύλαια, καὶ διάφορα ἄλλα θαύματα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς. Ἀναφέρει δ' ἐπίσης θαυμαστικῶς ὁ Καλλίξενος ⁽³⁾ τὴν σχεδὸν ἀπίστευτον διὰ τὸ μέγεθός της ⁽⁴⁾ τεσσαρακοντήρη τοῦ

(1) E, 25. — (2) 38. — (3) Αὐτ. — (4) Ἰδ. J. Smith, καὶ ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ γερμανιστῆ H. Thiersch üb. d. Schiffahrt d. Alten.

τοῦ Βασιλέως, ἔχουσιν 42' μῆκος, 57' δὲ πλάτος καὶ 55' ὕψος ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, καὶ δεχομένην 4000 ἐρέτας, 400 ὑπηρέτας, 2850 ἐπιβάτας, καὶ «χωρὶς ὑπὸ τὰ ἔθνη πλῆθος ἀνθρώπων ἕτερον». προσέτι δὲ τὴν εἰς ὁρόν Ἰέρωνος τοῦ Συρακουσίου ⁽¹⁾, περιέχουσιν γυνάσιον, περιπάτους, κήπους, ἀναδενδράδας, ἰχθυοτροφεῖον, σπουδαστήριον, ναὸν μετ' ἀγαλμάτων καὶ ψηφιδωτὰ ἐδάφη παριστῶντα τὴν Ἰλιάδα, ποικίλας γραφάς, καὶ τέλος τεῖχη μετ' ἐπάλξεων καὶ χαράκων. Ἡ ναῦς αὕτη ἐστάλη εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὡς μόνον λιμένα ἐν ᾧ ἐδύνατο ν' ἀγκυροβολήσῃ· καὶ ἔπεμψεν ὁ Ἰέρων 1000 μεδίμνους σίτου εἰς τὸν Ἀθηναῖον Ἀρχίμηλον, ποιήσαντα 9 οἷστιχα εἰς αὐτήν.

Ὅμοίως εἰς τῶν χρόνων τούτων τὴν οἰκοδομικὴν πολυτέλειαν συνετέλουν καὶ ὅσα οἱ βασιλεῖς ἀνήγειρον δημόσια οἰκοδομήματα πρὸς τέρψιν τοῦ λαοῦ, κολακεύοντες αὐτόν, ὅπως στέργῃ τὴν ἐξουσίαν των, οἷον θέατρα, ἵπποδρομοὶ, λουτρῶνες, γυμνάσια, καὶ Νυμφαῖα. Ἦσαν δὲ ταῦτα κρῆναι ἐν εἴδει ἀντρων, ἐν οἷς ἐνέκειντο νυμφῶν ἀγάλματα, οἷον τὸ ἐν Κηφισίᾳ καὶ τὸ ἐν Ὑμηττῷ κατὰ τὸ Βάρι. Διεκολλῶντο δ' ἤδη δι' ὀστράκων καὶ κογχυλίων, καὶ ποικίλως κατεχοσμοῦντο, οἷον μνημονεύεται τὸ ἐν Ἀντιοχείᾳ.

Καὶ οἱ τάφοι δὲ προσέτι, ἡ ἐσχάτη αὕτη κατοικία τῆς κενοδόξου φιλαυτίας, ἣν ἐπόμενον νὰ γίνωσι πολυτελεῖς κατὰ τούτους τοὺς χρόνους. Οὕτω λέγεται ὁ μεγαλεπήβολος Δεινοκράτης ἐπιχειρήσας τὴν οἰκοδομὴν ἱεροῦ ἢ τάφου τῆς τοῦ Φιλαδέλφου ἀδελφῆς Ἀρσινόης, ἐν ᾧ ἤλπιζε, κατασκευάζων τὴν ὀροφὴν καὶ τὸ ἔδαφος διὰ λίθου μαγνήτου, νὰ κατορθώσῃ ὥστε ἡ τὸ σῶμα περιέχουσα λάρναξ νὰ μένῃ μετέωρος, ὑπὸ τῶν δύο δυνάμεων ἐξ ἴσον ἀντεφελκομένη. Λέγεται δὲ κωλύσας ὁ

(1) Αὐτ. 40.

θάνατος τὴν ἐκτέλεσιν τῆς παραβόλου ταύτης καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀνεκτελέστου ἐπινοίας, ἣν διηγοῦνται ὁ τε Πλίνιος ⁽¹⁾ καὶ ὁ Αὐσώνιος ⁽²⁾. Κατὰ τὸν ῥυθμὸν δὲ τοῦ τάφου τοῦ Μαυσώλου, ὅστις ὡς ἐν τῶν ἐπτὰ θαυμάτων τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐθεωρήθη, καὶ κατεσκευάσθη περὶ τὰ τέλη τῆς προλαβούσης ἐποχῆς, ἀπαντῶνται μέχρι τοῦδε πολλοὶ ἐλάσσονες τάφοι ἀνεγειγερμένοι εἰς τὰς Μεσημβρινὰς ἐπαρχίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὴν Καρίαν κυρίως καὶ τὴν Λυκίαν, ὡς καὶ πάμπολλοι ἄλλοι ἐν τῷ καθέτω βράχῳ λελαξευμένοι, καὶ κοσμούμενοι ἐκτὸς μὲν διὰ μετώπου Ἑλληνικοῦ ναϊδίου, ἐντὸς δὲ πολλάκις διὰ γραφῶν ⁽³⁾. Ὡς καὶ ἐν Παλαιστίνῃ ἀναφέρει ὁ Πausanias ⁽⁴⁾ ἐξαίσιον τάφον τῆς Ἑλένης, ὅλον λίθινον, θύραν ἔχοντα ἥτις διὰ μηχανήματος ἅπαξ μόνον τοῦ ἔτους ἠνοίγοτο. Ἐφερον δ' ἐκ τῆς Ἀσίας πολλάκις καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ Μακεδόνες τὴν τοιαύτην τῶν τάφων πολυτέλειαν, καὶ ὁ Μακεδὼν Ἀρπαλὸς ἀνήγειρεν εἰς τὴν ἐταίραν Πυθιονίχην, ὡς τάφον, ναὸν Ἀφροδίτης ἐν δήμῳ Ἑρμῶ, μεταξὺ Κηφισοῦ καὶ τοῦ Ποικίλου ὄρους, οὗ ἂν ἢ τὸ πρῶτον εἰς Ἀθήνας ἀφορώμενον, γεῶς καὶ τὸ ὑπό-
λισμα, κατ' Ἀθηναίων ⁽⁵⁾, κατὰ δὲ Pausanias ⁽⁶⁾ πρὸ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὴν πόλιν, ἐργολαβήσαντος Χαρικλέους, τοῦ γαμβροῦ τοῦ Φωκίωνος, τριάκοντα ταλάντων, κατὰ Πλούταρχον ⁽⁷⁾, κατὰ δὲ Θεόπομπον ⁽⁸⁾, πλειόνων ἢ διακοσίων. Τοῦ πολυτελοῦς τούτου τάφου σώζονται ἐρείπια ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ Δαφνίον ὁδοῦ, καὶ ἐν αὐτοῖς εὐρέθησαν καὶ τέσσαρα ἀγάλματα.

Ἔτι δὲ μᾶλλον παραβόλου πολυτελείας ἦσαν αἱ πυραὶ καὶ τὰ εἰς τὰς ἐκφορὰς τῶν νεκρῶν ἀνήκοντα κατα-

(1) 34, 42. — (2) Mosell. — (3) Fellow, trav. on Lycia. —

(4) H, 16. — (5) IG, 394. — (6) A, 37. — (7) B. Φωκ. 22.

— (8) Ἐπιστ. πρὸς Ἀλέξ. ἐν Ἀθηναίῳ, Αὐτ.

κευάσματα, ἐφήμερα ἔργα εἰς οὐδένα εὐγενῆ καλλι-
 τεχνικὸν σκοπὸν ἀφορῶντα, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν θερα-
 πείαν τῆς παραχρῆμα τῶν συγγενῶν ἢ οἰκείων ὑπερο-
 χίας. Οὕτως ὁ οὐδὲν μέτρον εἰς τὰς ἐπινοίας του γνω-
 ρίζων Δεινοκράτης, κατεσκεύασε τὴν πυρὰν τοῦ
 Περικλείωνος, ἀναλώσας εἰς ἔργον προωρισμένον ὅπως
 ἦν παρανάλωμα τοῦ πυρὸς, 42000 τάλαντα, ἐξάκις
 ὅσα ὁ Φειδίας εἰς τὰ Προπύλαια. Ἦν δὲ κατὰ Διόδω-
 ρον (1) ἡ πυρὰ τετράπλευρος, ἔχουσα σταδιαίαν ἐκά-
 στην πλευράν, καὶ ὕψος ὑπὲρ τοὺς 130 πῆχεις, διηρημένη
 δ' εἰς τριάκοντα δόμους ἔχοντας ὡς ὀροφὰς φοινίκων
 στελέχη. Ἦν δ' ἕκαστος διαφόρως κεκοσμημένος, ἔχων
 ὁ μὲν πῶρας χρυσᾶς, ὁ δὲ δᾶδας, ὁ δ' ἀετοῦς, ὁ δὲ ζῶα,
 ὁ δ' ὅπλα, καὶ οἱ ἄλλοι ἄλλα βεβαίως κοσμήματα· εἰς δὲ
 τὸν ἀνώτατον ἐπεκάθηντο χαλκαῖ σειρήνες κοῖλαι, ἐν αἷς
 ἐκρύπτοντο τραγωδισταί (2). Ἀλλ' ἤδη εἶχε θαυμασθῆ
 ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ ἡ πυρὰ ἦν ὁ Τίμαιος κατεσκεύ-
 ασε τῷ Διονυσίῳ τῷ πρεσβυτέρῳ (3). Ὁμοίως δ' ἐπίκαιρον
 καὶ πολυδάπανον κατασκεύασμα ματαιόφρονος πολυτε-
 λείας ἦν καὶ ἡ ἀρμάμαξα ἐφ' ἧς μετεκομίσθη ὁ νεκρὸς
 τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπὸ Βαβυλῶνος εἰς Αἴγυπτον, ἔργον
 Ἰερωνύμου (4), εἰς ὃ μεγάλη ἐπίσης χρημάτων
 ποσότης ἐδαπανήθη. Τὸ σῶμα ταριχευθὲν μετ' ἀρωμά-
 των ἐτέθη εἰς χρυσὴν λάρνακα, κεκαλυμμένην διαχρύ-
 σω φοινικίδι, ἐφ' ἧς ἔκειντο τοῦ Ἀλεξάνδρου τὰ ὅπλα.
 Ἦ δ' ἄμαξα, ὀκτάπηχυς μὲν τὸ πλάτος δωδεκάπηχυς δὲ
 τὸ μῆκος, ἦν καμαρωτὴ, λιθοκόλλητος, ἔχουσα θρόνον
 χρυσοῦν ὑπὸ τὴν καμάραν, καὶ περὶ αὐτὸν χρυσοῦν περί-
 στυλον μετ' ἰωνικῶν κιονοκράνων. Ἐκλείετο δὲ τὸ περί-

(1) 12, 115. - Πλούτ. Ἀλέξ. 72. — (2) Quatr. de Quincy.
 II, 105. — (3) Ἀθῆν. E, 206. — (4) Αὐτ. E, 206 - Διόδ.
 III, 26.

πτυλον ἔσωθεν διὰ δικτυωτοῦ χρυσοῦ, δακτυλιαίας τὰς ῥάβδους ἔχοντος, καὶ ὑπὲρ αὐτὸ ἦν ζωοφόρος γραπτὴ, τὰς νίκας τοῦ Ἀλεξάνδρου παριστῶσα. Ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς ἦσαν νίκαι χρυσαῖ, καὶ μακρόθεν ἀπαστράπτων χρυσοῦς στέφανος. Τέλος δ' ἦσαν καὶ οἱ τροχοὶ χρυσοῖ καὶ λεονκέφαλοι, καὶ 64 ἵπποι ἐστεμμένοι εἵλκον τὴν ἅμαξαν⁽¹⁾.

Ἐξ αἰτίας δὲ τῆς προόδου τῶν τῷ πολέμῳ ἀναγκαίων ἐπιστημῶν ἐπέδωκε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ἡ τῇ οἰκοδομικῇ ὑπηρετοῦσα μηχανικὴ, καὶ πολλὰ ἐνεωτέρισε περὶ τὰς πολεμικὰς φέρ' εἰπεῖν μηχανάς. Οὕτως ἀναφέρεται ἡ Ἑλέπολις, δι' ἧς ὁ Δημήτριος ἐπολιόρχησε τὴν Ῥόδον, ἔργον μὲν Ἐπιμάχου⁽²⁾ ἡ Διοκλείδου τοῦ Ἀβδηρίτου⁽³⁾, ἀποκρουσθεῖσα δ' ὑπὸ Διογνήτου τοῦ Ῥοδίου, καὶ ἡ Σαμβύκη Ἡρακλείδου τοῦ Ταραντινοῦ, ἥτις ἐξαιρομένη ἐλάμβανε σχῆμα πλοίου καὶ κλίμακος, καὶ προσήγετο εἰς τὰ τεῖχη ἐπὶ δύο ὄνων⁽⁴⁾. Οὕτω τέλος ἐμηχανᾶτο ἐν Ὀλυμ. 141, γ' τοσαῦτα ὁ Ἀρχιμήδης κατὰ τῶν πολεμούντων τὰς Συρακούσας Ῥωμαίων.

Προσέτι δὲ καὶ ὑδραυλικά μεγαλουργήματα ἐξετελέσθησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, καὶ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Χάρης ὁ Χαλκιδεὺς, ὁ τᾶ φρωρύχος ἐπιλεγόμενος⁽⁵⁾, ἀνεκάθηρε τὰ ἐμφράγματα τῆς Κωπαίδος λίμνης, κατὰ Στράβωνα⁽⁶⁾, ἡ μᾶλλον διετάφρευσεν τὴν λίμνην, κατὰ Στέφανον τὸν Βυζάντιον⁽⁷⁾, ὥστε ἔργα αὐτοῦ νομίζονται ὑπὸ τινων τὰ σωζόμενα κάθετα ὀρύγματα μεταξὺ τῆς λίμνης καὶ τῶν Λαρυμνῶν. Ἐπὶ Πτολεμαίου δὲ τοῦ Φύσκωνος ἦσαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὑδραυ-

(1) Quatr. de Quinc. Memoires, II, 1. — (2) Vit. X, 16, 4. — (3) Ἀθ. Ε, 296. — (4) Ἀθ. ΙΔ, 34. - Πολύβ. ΙΓ, 4.

- Πολυαίν. Στρατ. — (5) Διογ. Λ. Δ, 23. — (6) Θ, 258. —

(7) φ. Ἀθ. ἡν. α.

λικοὶ περίφημοι Κτησίβιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, καὶ ὁ μαθητὴς καὶ υἱὸς τοῦ Ἡρώων (1).

Καὶ ναοὶ δὲ πάμπολλοι ἦν ἐπόμενον νὰ οἰκοδομηθῶσιν εἰς ἐποχὴν τοσοῦτον φιλοικοδόμον, ὅτε τοσαῦται πολυτελέσταται ἀνηγέρθησαν πόλεις· καὶ ἂν ὡς πρὸς τὸν ῥυθμὸν οὐδὲν ἐκέρδισεν ἡ νεωδομία, ἀλλὰ κατὰ πλοῦτον καὶ πολυτέλειαν ἦν ἀπαράμιλλος ἤδη, ὅτε καὶ ὁ Κορινθιακὸς ῥυθμὸς γενικῶς ὑπερίσχυσε, λαβὼν τὸν σταθερὸν ἐκεῖνον τύπον, ὃν διετήρησε καὶ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων, τὸν κακῶς κληθέντα Ῥωμαϊκόν, καθ' ὃν ἡ Ἰωνικὴ ἔλιξ ἐπιτίθεται ταῖς Κορινθιακαῖς ἀκάνθαις. Αἱ δὲ ἀκάνθαι καὶ αἱ ἔλικες πολλάκις ἐγίνοντο χαλκαῖ, ὡς ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἀλεξανδρείας (2), ἡ καὶ χρυσελεφάντιναι, ὡς εἰς τὴν θαλαμηγὸν τοῦ Πτολεμαίου.

Ἐκ τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἰκοδομηθέντων ναῶν οἱ χαρακτηριστικώτεροι καὶ μνείας ἀξιώτεροί εἰσιν οἱ ἑξῆς.

Α'. Ἐν Ἀσίᾳ.

Ὁ Δεινοκράτης ἐπεσκεύασε τὸν ἐπὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου πυρποληθέντα ναὸν τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος, κατὰ τὸ ἀρχαῖον, ὡς φαίνεται, σχέδιον, καὶ διὰ δαπάνης τῶν Ἐφεσίων, προτιμησάντων νὰ πωλήσωσι μᾶλλον εἰς τοῦτο τὸν κόσμον τῶν γυναικῶν αὐτῶν, ἀντὶ νὰ ἐπιτρέψωσι νὰ ἐπιγραφῇ εἰς τὸν ναὸν ὁ Ἀλέξανδρος, δαπανῶν πρὸς ἀνίδρυσιν αὐτοῦ (3).

Στρατονίκη δ' ἡ θυγάτηρ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, γυνὴ δὲ Σελεύκου τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας, καὶ μετὰ ταῦτα Ἀντιόχου τοῦ υἱοῦ του, ἰδρύσατο κατ' Ὀλ. 123 ἐν Ἱεραπόλει ἡ Βαμβύκη εἰς Συρίαν, δυτικῶς τοῦ

(1) Vit. X, 12, 13.— (2) Pl. 34, 37.— (3) Διον. Ἀλικ. Δ, 26. - Liv. I, 45.

Εὐφράτου, ναὸν Βήλου καὶ Ἀτεργάτιδος (Διὸς καὶ Ἥρας), ἔχοντα τὸν ῥυθμὸν ὅστις ἐπεκράτει, ἢ ἔκτοτε ἐπεκράτησεν, εἰς ὅλα τὰ τοιούτου εἵδους οἰκοδομήματα τῆς Συρίας, ὡς περιγράφει αὐτὸν ὁ Λουκיא- ἐν τῷ περὶ Συρίας Θεᾶς (1). «Ὁ δὲ νηὸς ὁρέει μὲν ἐς ἡέλιον ἀντίοντα· εἶδος δὲ καὶ ἐργασίην ἔστιν ὁκοίους νηοὺς ἐν Ἰωρίῃ ποιέουσι. Ἐδρῇ μεγάλῃ ἀνέχει ἐκ γῆς, μέγεθος ὄργυιέων δυοῖν, ἐπὶ τῆς ὃ νηὸς ἐπικέεται. Ἀνοδος ἐς αὐτὴν λίθου πεποίηται, οὐ κάρτα μακρὴ. Ἀνελθόντι δὲ θωῦμα καὶ ὁ πρόνῃος μέγα παρέχεται θύρησί τε ἡσκηται χρυσέοισι. Ἐνδοθεν δὲ ὁ νηὸς χρυσοῦ τε πολλοῦ ἀπολάμπεται, καὶ ἡ ὄροφὴ πᾶσα χρυσή... Ἐνδοθεν δὲ ὁ νηὸς οὐκ ἀπλόος ἔστιν, ἀλλ' ἐν αὐτῷ θάλαμος ἄλλος πεποίηται· ἄνοδος καὶ ἐς τοῦτον ὀλίγη. Θύρησι δὲ οὐκ ἡσκηται, ἀλλ' ἐς ἀντίον ἅπας ἀναπέπταται. Εἰς μὲν ὧν τὸν μέγαν νηὸν πάντες εἰσέρχονται, ἐς δὲ τὸν θάλαμον οἱ ἱερεῖς μόνοι».

Ἐν Κυζίκῳ δ' ἀναφέρει Δίων ὁ Κάσσιος (2) ναὸν μεγαλοπρεπέστατον, τὸν μέγιστον καὶ κάλλιστον τῶν αὐτῷ γνωστῶν, ἔχοντα χίονας μονολίθους, 24' μὲν διαμέτρου, 75' δὲ ὕψους. Ὄικοδομήθη δὲ, ὡς φαίνεται, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, καὶ ἦν ἴσως αὐτὸς ἐκεῖνος περὶ οὗ λέγει ὁ Πλίνιος (3) ὅτι ἔμελλε ν' ἀνατεθῇ εἰς αὐτὸν ἐλεφάντινος Ζεὺς, ὅτι δ' εἶχεν εἰς τοὺς ἀρμούς τῶν λίθων ἐνηρμοσμένον πανταχοῦ μίτον χρυσοῦν. Κατέπεσε δ' ἐπὶ Ἀντωνείνου ἐκ σεισμοῦ, καὶ ἀνεκαινέσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου εἰς τιμὴν τοῦ Ἀδριανοῦ (4).

Αὐτόθι ὠκοδόμησε καὶ Ἀτταλος ὁ Β'. ἐν Ὁλ. 153, γ', ναὸν εἰς τιμὴν Ἀπολλωνίδος τῆς μητρὸς του, ἔχοντα τοῦτο ἀξιοσημείωτον, ὅτι οἱ κορμοὶ τῶν κιόνων αὐτοῦ

(1) 31.— (2) Ο, 4.— (3) 36, 22.— (4) Δ, Κάσσ. αὐτ. • Ἀριστ. Πανηγ. Κυζίκ. Δ, σ. 241.

ἦσαν κεκοσμημένοι διὰ τῶν κατὰ πρῶτον ἤδη ἀπαντω-
μένων στυλοπινακίων, ἥτοι πινάκων κεκοσμη-
μένων ἐντὸς τοῦ πάχους τοῦ κορμοῦ αὐτῶν, καὶ ἐχόντων
γλυφὰς ὡς αἰ μετόπαι.

Β'. Ἐν Σικελίᾳ.

Ἐν Συρακούσαις δ' ἀναφέρεται κατὰ τούτους τοὺς
χρόνους μετ' εὐφημίας τὸ νεώτερον Ὀλύμπιον, οἰ-
κοδομηθὲν ἐν Ὀλύμ. 123, ἐπὶ Ἀρχιμήδου, ὑπὸ Ἰέρω-
νος Β', κατὰ τὴν ἀγορὰν ⁽¹⁾. Ὁ Κικέρων ⁽²⁾ καλεῖ τὸ
ἱερόν τοῦτο «μέγαν ναόν» templum egregium. Ἐπίσης
δὲ μνημονεύεται καὶ ὁ παρὰ τῷ θεάτρῳ βωμὸς, ἔχων
σταδιαῖον τὸ μῆκος, καὶ ἀνάλογον τὸ ὕψος καὶ πλάτος ⁽³⁾.
καὶ ὁ ἐξηκοντάκλιнос οἶκος, ὃν κατεσκεύασεν ὁ Ἀγα-
θοκλῆς, ὑπεραίρων τῷ μεγέθει καὶ τῇ κατασκευῇ τῶν ἐν Σι-
κελίᾳ ἔργων καὶ τῶν ναῶν, καθὼς καὶ οἱ παρὰ τὸν λι-
μένα πύργοι αὐτοῦ μετ' ἐπιγραφῶν, συντεθειμένων ἐκ
λίθων ἑτερογενῶν, καὶ δηλουσῶν τὸν κατασκευάσαντα.

Γ'. Ἐν Ἑλλάδι.

Εἰς δὲ τὴν κυρίως Ἑλλάδα, εἰ καὶ αἱ πόλεις ἔπαυ-
σαν ἔχουσαι τὴν προθυμίαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ν' ἀνε-
γείρωσι λαμπρὰ οἰκοδομήματα, οἱ Ἕλληνες ὁμῶς βα-
σιλεῖς τῆς Ἀνατολῆς φιλοτίμως ἐκόσμουσαν πολλαχῶς
τὴν ἀρχαίαν πατρίδα των, καὶ πολλὰ πολλάκις ἐν Ἑλ-
λάδι ἀνήγειρον κτίρια μεγαλοπρεπῆ μὲν, ἀλλὰ φέροντα
ἤδη κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὸν χαρακτῆρα τῆς πα-
ρακμῆς.

Ἐν ἐξ αὐτῶν ἦν ὁ ναὸς τῆς Φίλης Ἀφροδί-

(1) Διόδ. ΣΤ, 83. — (2) Verr. IV. — (3) Διόδ. Αὐτ. —

της, ὃν, κατ' Ἀθήναιον ⁽¹⁾, παραθέτοντα Διονύσιον τὸν τοῦ Τρύφωνος, κατεσκεύασεν Ἀδείμαντος ὁ Λαμψακη-
νός, κόλαξ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, εἰς Θρίαν,
ἀφιερώσας καὶ ἀγάλματα, καὶ καλέσας τὸν τόπον Φι-
λαῖον, εἰς τιμὴν Φίλης, τῆς μητρὸς, ἣ κατὰ Πλού-
ταρχον ⁽²⁾, τῆς γυναικὸς τοῦ Δημητρίου. Τὸν ναὸν τοῦ-
τον τῆς Ἀφροδίτης ἀναφέρει καὶ ὁ Πausanias ⁽³⁾, ὡς κεί-
μενον μετὰ τὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, περιβαλλόμενον δ' ὑπὸ
κυκλωπίου τείχους. «Καὶ πρὸ αὐτοῦ τεῖχος ἀργῶν λίθων,
θέας ἄξιον». Καὶ τοῦ μὲν ναοῦ οὐδὲν σώζεται σήμερον,
ἀλλὰ λείψανα πολλὰ τοῦ τείχους, καὶ ἐκτὸς τοῦ περι-
βόλου βράχος λελαξευμένος, καὶ ἔχων θέσεις ἀναθη-
μάτων, καὶ ἐπιγραφὰς εἰς τὴν «Φίλην Ἀφροδίτην» ἀνα-
φερομένας.

Ὁ Pausanias ⁽⁴⁾ ἀναφέρει ἐν Ἀθήναις μεταξὺ ἀγο-
ρᾶς καὶ Θησείου τὸ Πτολεμαῖον, ἢ Γυμνάσιον
τοῦ Πτολεμαίου. Φαίνεται δ' ὅτι ἦν τοῦ Β' ἢ Φι-
λαδέλφου, ὅστις δι' οἰκοδομῶν κοσμήσας, καὶ πολλα-
χῶς εὐεργετήσας τὰς Ἀθήνας, ἀνεδείχθη καὶ φυλῆς
ἐπώνυμος. Ἀρχαῖα τεῖχη σωζόμενα, καὶ ἐσχάτως κατὰ
μέγα μέρος ἀνασκαφέντα μεταξὺ τοῦ Θησείου καὶ τοῦ
τετραγώνου τοῦ Ἀδριανοῦ, εἰς εὐρυχωρότατον δ' ἀνή-
κοντα οἰκοδόμημα, φαίνεται μετὰ πλείστης πιθανότη-
τος ὅτι εἰσὶν ἐν μέρει λείψανα τοῦ γυμνασίου τούτου,
ἐν μέρει δὲ τῆς τοῦ Ἀττάλου στοᾶς ἣν ἀναφέ-
ρει ὁ Ἀθήναιος ⁽⁵⁾, ὡς ἀποδεικνύει αὐτόθι εὐρεθεῖσα ἐπι-
γραφὴ. Τὸ μέγιστον τοῦ τείχους μέρος ἔχει θύρας ἀψι-
δωτάς, καὶ ἴσως τοῦτο εἶναι τὸ τῆς στοᾶς. Ἐνταῦθα εἶ-
χεν ἄλλοτε εὐρεθῆ βάθρον μετ' ἐπιγραφῆς ⁽⁶⁾ ἀναφε-
ρούσης Πτολεμαῖον υἱὸν Ἰόβα, ἦτοι τὸν ἐκ
μητρὸς τρισέγγονον Ἀντωνίου καὶ Κλεοπάτρας, ὥστε

(1) ΣΤ, 66. — (2) Δημ. 14. — (3) Λ, 37. — (4) Λ, 17. —
(5) Ε, 212. — (6) Bæckh. C. I. N. 360.

δύνατο νὰ θεωρηθῇ αὐτὸς ὁ Πτολεμαῖος ὡς ὁ κτίστης τοῦ γυμνασίου. Ἀλλ' ὁ Πausanias ῥητῶς λέγει ὅτι ἐν τῷ γυμνασίῳ ἦν ἀνδριάς τοῦ Πτολεμαίου, καὶ ἄλλος τοῦ Ἰόβα, ὃν μόνον καλεῖ Λέβυν· ἄρα ὁ Πτολεμαῖος οὗ αὐτὸς μνημονεύει, πιθανῶς ὁ κτίστης, ἐν ἣν Λίβυς. Ἀλλως τε τὸ γυμνάσιον τοῦτο ἦν ἤδη γνωστὸν καὶ εἰς τὸν Κικέρωνα. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πausanίου τὸ αὐτὸ γυμνάσιον περιεῖχε καὶ Ἑρμαῖς. Καὶ τῷ ὄντι οὐ μακρὰν, καὶ πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν τῶν σωζομένων ἐρειπίων, εὐρέθησαν τρεῖς κολοσσιαῖοι Ἑρμαῖ ἐπὶ βάθρων, ὥστε δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι μέχρις αὐτῶν ἐξετείνετο τὸ γυμνάσιον, καὶ ὅτι τὰ σωζόμενα ἐρείπια εἰσὶ μόνον τῆς τοῦ Ἀττάλου στοᾶς· ἢ, ἂν τοῦτο δὲν εἶναι παραδεκτὸν, τότε οἱ Ἑρμαῖ οὗτοι ἀνῆκον εἰς τὴν ὁδὸν τῶν Ἑρμῶν, τὴν ἄγουσαν ἀπὸ τῆς Βασιλείου εἰς τὴν Ποικίλην στοάν.

Κατὰ Βιτρούβιον ⁽¹⁾, Εὐμένης, ὁ βασιλεὺς τῆς Περγᾶμου, ὠκοδόμησε στοάν περὶ τὸ θέατρον. Ἐκεῖτο δ' αὕτη, ὡς φαίνεται, πρὸς τὰ δεξιὰ, διότι πρὸς τ' ἀριστερά ἦν τὸ Ὠδεῖον, καὶ πρὸς τὰ ὀπίσω ὁ ναὸς τοῦ Διονύσου, καὶ πιθανῶς αὐτῆς εἰσὶ λείψανα ἢ μεταγενεστέρα ἐπισκευὴ αἱ σωζόμεναι ἀψίδες, αἱ χωροῦσαι ἀπὸ τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου μέχρι τοῦ θεάτρου τοῦ Ἡρώδου (ὁ Σερπεντζές).

Τὸ δ' Ὀλύμπιον, οὗ εἶχεν ἀρχίσει ὁ Πεισίστρατος τὴν οἰκοδομὴν κατὰ σχέδιον Δωρικόν, ἠθέλησε νὰ μετασκευάσῃ Ἀντίοχος ὁ Δ'. ὁ Ἐπιφανὴς (174 π. Χ. Ὀλυμ. 151) κατὰ νέον μεγαλοπρεπέστερον τρόπον καὶ ῥυθμὸν Κορινθιακόν· ἀλλ' ἀποθανὼν (164), τὸ ἀφῆκεν ἡμίεργον. Μετεχειρίσθη δ' εἰς τὴν μετασκευὴν ταύτην ἀρχιτέκτονα Ῥωμαῖον, τὸν Κοσσούτιον.

(1) V, 9, 1.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Πλαστική.

Ἡ τέχνη κατὰ τὴν προλαβοῦσαν ἐποχὴν εἶχεν ἀφι-
χθῆ εἰς τὸν ὑπέρτατον αὐτῆς κολοφῶνα. Μετὰ τὰς θαυ-
μασίας μορφὰς δι' ὧν ἐνέδυσσε πάντα τὰ τῶν μύθων καὶ
τῆς ἡρωολογίας τὰ πλάσματα, καὶ πάσας τοῦ δημο-
σίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τὰς σχέσεις, ὥς καὶ πάσας τὰς
τῆς ψυχῆς διαθέσεις, ἀπὸ τῶν ἡρεμωτέρων μέχρι τῶν
μᾶλλον συγκεκινημένων, ἐφαίνετο ἐξαντλήσασα τὸ πρό-
βλημα αὐτῆς, καὶ εἰς τὸ ἔσχατον πέρας τῆς δυνατῆς
ἐντελείας ἐλάσασα. Ἀφ' οὗ δ' ὑπὸ τὸν πόδα τῶν κατα-
κτητῶν ἐταπεινώθη τὸ φρόνημα καὶ ἐσδέσθη ἡ παρα-
γωγὸς τῆς Ἑλλάδος μεγαλοφυΐα, ἐπαυσε τῷ ὄντι καὶ
ἡ γλυπτικὴ νέους διαπλάττουσα τύπους, καὶ τὰ προϊόν-
τα αὐτῆς δὲν ἐξηυγένιζε πλέον ὥς ἄλλοτε πνεῦμα ὑψι-
πετές καὶ ἀληθοῦς ἐνθουσιασμός. Ἀλλὰ τ' ἀρχαῖα δι-
δάγματα δὲν εἶχον εἰσέτι ἐντελῶς παύσει καρποφο-
ροῦντα, καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν οὐχὶ μὲν πάντοτε φι-
λοκάλων, ἀλλ' ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ φιλοτίμων καὶ βαθυ-
πλούτων βασιλέων, παρῆγεν ἐτι, κατὰ τοὺς πρώτους
μάλιστα χρόνους, ἡ πλαστικὴ οὐχὶ ὁλῶς εὐκαταφρό-
νητα ἔργα, ὑλικώτερα μὲν τὴν ἀντίληψιν, καὶ ἀντανα-
κλάσεις κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ζωηράς τῶν ἀρ-
χαιοτέρων ἀριστουργημάτων, ἀμαυροτέρας δ' ἐκείνων, ὥς
εἰκὸς, ἀλλ' οὐχ ἥττον διδακτικὰς, διότι πολλάκις εἰσὶν
αἱ μόναι ἀμυδρὰν διδοῦσαι τῶν ἀπολεσθέντων πρωτο-
τύπων ιδέαν.

Ἐν Ἀθήναις πρὸ πάντων καὶ ἐν Σικυῶνι, ἐπὶ τινὰ
χρόνον ἔτι μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον, ἐξηκολούθησαν τοῦ
Πραξιτέλους καὶ τοῦ Λυσίππου οἱ μαθηταὶ μιμούμενοι

ἀ μέγιστα τῶν διδασκάλων αὐτῶν παραδείγματα, καὶ
 ασκούντες αὐτῶν τοὺς κανόνας, καθ' οὓς εἶχον διαμορ-
 φωθῇ.

Τοῦ Πραξιτέλους υἱὸς, καὶ κληρονόμος τῆς τέχνης
 αὐτοῦ ἦν, κατὰ Πλίνιον ⁽¹⁾ ὁ Κηφισόδοτος, ὅστις
 μὴ ἔν τισι χειρογράφοις Κηφισόδοτος γράφεται,
 ἰσχυρότερον πιθανῶς, ὁ αὐτὸς ὢν ἴσως τῷ ὄν ἀλλαχοῦ ⁽²⁾
 ἀναφέρει ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ὡς χαλκοῦς φιλοσόφους
 ἐργαζόμενον, καὶ ὃν ὡς νεώτερον τάττει μετὰ τοῦ Τι-
 μάρχου κατὰ τὴν 128^{την} Ὀλυμπιάδα ⁽³⁾. Τούτου
 ἀναφέρει ⁽⁴⁾ Σύμπλεγμα ἐν Περγάμῳ, ἔργον εὐ-
 γενές, ἐφ' οὗ, ὡς τὰ περιγράφει, τὰ δάκτυλα φαίνονται
 εἰς τὴν σάρκα μᾶλλον ἢ εἰς τὸν λίθον ἐντυπούμενα
 (Symplegma signum nobile, digitis corpori verius quam mar-
 mori impressis). Τινές ⁽⁵⁾ ἐξηγοῦσιν αὐτὸ ὡς ἐρωτικὴν
 παράστασιν, τῇ ἡθικῇ παρακμῇ τῶν καιρῶν ἀρμόζου-
 σαν, διότι καὶ ἀλλαχοῦ ⁽⁶⁾ οὕτω χρῆται τῷ ὄρω τούτῳ
 ὁ συγγραφεὺς. Ἀλλὰ πολλοὶ τὴν τοιαύτην χρῆσιν τῆς
 λέξεως ὡς σύμπτωσιν ἐκλαμβάνοντες, φρονοῦσιν ὅτι
 τὸ Σύμπλεγμα τοῦτο εἶναι τὸ τῶν περιφῆμων παλαι-
 στῶν τῆς Φλωρεντίας ⁽⁷⁾, ἔργον σπανίας καλλωνῆς
 ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἐργασίας, εἰς τὴν ἀκμαίαν τέχνην
 ἀνῆκον, καὶ δύο νεανικὰ σώματα παριστῶν, εὐκαμπτα-
 μέν, ἐλαστικά, καὶ ἀθλητικῶς ἀνεπτυγμένα, ἀλλὰ συγ-
 χρόνως καὶ εἰς βαθμὸν ἔξοχον τὴν ἐφηβικὴν χάριν
 καὶ τρυφερότητα ἀποπνέοντα, μετὰ πλείστis δ' ἐπιδε-
 ξιότητος ἐν τῇ πάλῃ συμπεπλεγμένα, ἄνευ συγχύσεως,
 οὐδ' ἐλαττώματος περὶ τὸ διάγραμμα. Τοῦ ἀριστουργή-

⁽¹⁾ 36, 4, 60.— ⁽²⁾ 34, 19, 27.— ⁽³⁾ 34, 19.— ⁽⁴⁾ 36,
 4, 6.— ⁽⁵⁾ Welcker, alte Denkm. I, 317.— ⁽⁶⁾ 36, 4, 10.
 — ⁽⁷⁾ DENK. 149. Wicar, Tableaux etc. de la gal. de
 Florence. T. I, pl. 61.

ματος τούτου ἐπίτομον, ἀλλ' ἀξιόλογον ἀντίγραφον ἐκ μαρμάρου ὑπάρχει ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ Κ. Ι. Παπαρηγοπούλῳ, Ῥωσσικῷ προξένῳ. Ἔτερα δ' ἔργα τοῦ Κηφισοδότου ἦσαν ἀγάλματα τῶν ποιητριῶν Μυροῦς τῆς Βυζαντίας καὶ Ἀνύτης τῆς Τεγεάτιδος ⁽¹⁾, ἐτι δὲ Λητῶ, Ἀφροδίτῃ, Ἀσκληπιῶς καὶ Ἀρτεμίδος ἐκ μαρμάρου ⁽²⁾.

Ἀδελφὸς δὲ τοῦ Κηφισοδότου ἦν ὁ Τίμαρχος ⁽³⁾, ὅστις καὶ παρὰ Πλινίῳ ⁽⁴⁾, καὶ εἰς δύο ἐπιγραφὰς ⁽⁵⁾ μετ' αὐτοῦ μνημονεύεται. Ἐποίησαν δ' ἀμφότεροι ὁμοῦ ξόανα τοῦ ῥήτορος Λυκούργου καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ἴσως εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἱερέων τοῦ Ἐρεχθείου, ἐν οἷς κατετάττοντο· προσέτι δ' ἀγάλματα Ἐνυοῦς ⁽⁶⁾, Κάδμου ⁽⁷⁾, καὶ κατὰ τὰς ῥηθείσας ἐπιγραφὰς ἀνδριάντα τοῦ θεοῦ των Θεοξενίδου, καὶ ἑτέρου τινός. Οἱ αὐτοὶ δ' ἐκ συνεργασίας ἐποίησαν καὶ ἀνδριάντα τοῦ περιφήμου κωμικοῦ ποιητοῦ Μενάνδρου, οὗ τὸ βάθρον μετ' ἐπιγραφῆς εὑρέθη ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου. Ὁ δ' ἀνδριάς, ὡς ἐκ τῶν διαστάσεων εἰκάσαι, εἶναι πιθανῶς αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἐν τῷ Βατικανῷ μουσεῖῳ διατηρούμενος.

Τοῦ δὲ Λυσίππου υἱὸς ἦν ὁ Εὐθυκράτης, ὅστις ἀπέκλινε πρὸς ἀρχαίζουσιν αὐστηρότητα, μᾶλλον ἢ κατὰ τὴν αἴσθησιν τῶν χρόνων ἐκείνων, ὡς περὶ αὐτοῦ ῥητῶς λέγει ὁ Πλίνιος ⁽⁸⁾ *austero maluit genere quam jucundo placere*. Πολλὰ αὐτοῦ μνημονεύονται ἔργα, οἷον Ἡρακλῆς, Ἀλέξανδρος, Τροφώνιος, διὰ τὸ ἄντρον, ἱππομαχία κ.τ.λ. Γλύπται δ' ἦσαν καὶ οἱ ἄλλοι δύο υἱοὶ τοῦ Λυσίππου, Δάιππος καὶ

(1) Tatian c. ep. 52.— (2) Pl. αὐτ.— (3) Ψευδοπλούτ. Β, Ι', Ῥητ. Λυκούρ.— (4) Pl. 34, 19.— (5) Ant. Hell. II, 1103. 1104.— (6) Πaus. Α, 8.— (7) Πaus. Θ, 12.— (8) Pl. 34, 19, 7.

Βερόδωρος (¹) ἢ Βοίδωρος. Καὶ τοῦ μὲν μνημονεύεται Περ-
 ρυόμομος (²), τοῦ δὲ Προσευχόμενος
 (a rogantem) (³), διατηρούμενος, ὥς τινες (⁴) φρο-
 νοῦσιν, ἐν τῷ χαλκῷ ἐξαισίῳ ἀγάλματι τοῦ Μουσείου
 τοῦ Βερολίνου (⁵).

Ἀλλ' ἀπὸ τῆς 120ῆς Ὀλυμπιάδος εἰς τὴν κυρίως
 Ἑλλάδα, γενομένην θέατρον καὶ ἔρμαιον τῆς ἀλληλο-
 μάχου λύσσης τῶν Μακεδόνων κατακτητῶν, ἔπαυσεν
 ἀσκουμένη ἐλευθέρως καὶ γενναίως ἡ τέχνη, ἀπεσβέ-
 σθησαν βαθμηδὸν τὰ παλαιὰ ἐργαστήρια, καὶ μόνον σπά-
 νια καὶ ἄσημα εἰς αὐτὴν ἀναφέρονται τεχνιτῶν ὀνό-
 ματα. Ἀπесύρθη δὲ μετὰ τῆς πολιτικῆς ζωῆς καὶ ἡ τέ-
 χνη ἀπὸ τοῦ κέντρου εἰς τ' ἅκρα, καὶ ἰδίως εὔρε προσω-
 ρινὸν καταφύγιον εἰς τὰς περὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν χώ-
 ρας, αἵτινες ὑφ' Ἑλληνικὰ διατελοῦσαι σκῆπτρα, ἔμε-
 νον ἀπερίσπαστοι ἐκ πολέμων, καὶ πλοῦτον πολὺν συνέ-
 λεξαν, καὶ βασιλικῶς ἐκοσμοῦντο. Ὑπῆρχεν ὁμῶς καὶ
 μία πόλις, ἥτις διὰ νίκης κατὰ τῶν νικητῶν ὑψωθείσα,
 ἔθαλλε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν ἐλευθερίᾳ. Αὕτη
 ἦν ἡ Ῥόδος, καὶ ἐκεῖ ἡ τέχνη παρήγαγεν ἄνθη ὀψι-
 μα μὲν, ἀλλ' οὐχὶ ἀνάξια τῆς ἀρχαίας εὐρώστου ρί-
 ζης αὐτῆς. Ἡ πολιτικὴ τῆς νήσου ὑπαρξίς ἀρξαμένη
 μετὰ τοῦ πρώτου συνοικισμοῦ αὐτῆς ἐπὶ τοῦ Πελοπον-
 νησιακοῦ πολέμου, ἔφθασεν εἰς τὸν κολοφῶνα, ὅταν ἐν
 Ὀλυμ. 119, ἀ. ἀπέκρουσε γενναίως τὸν ἀήττητον Δη-
 μήτριον τὸν Πολιορκητὴν, καὶ ἐν θαυμασμῷ πρὸς τὴν
 δόξαν αὐτῆς βασιλεῖς καὶ πόλεις ἀντεφιλοτιμοῦντο νὰ
 τὴν θεραπεύσωσι διὰ κοσμημάτων καὶ δωρεῶν, ὥστε,
 κατ' Ἀριστείδην τὸν σοφιστὴν, ἀκμάσαντα δύο αἰῶνας

(¹) Pl. 34, 19, 7. — (²) Pl. 34, 19, 28. — (³) Pl. 34,
 19, 13. — (⁴) Visconti. — (⁵) Ὁ προσευχόμενος παῖς (der
 bettende Knabe).

μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς, ἣν ἐπὶ τῆς ἀκμῆς αὐτῆς ἡ πόλις τῆς Ῥόδου «ὠχυρωμένη ὡς φρούριον καὶ κεκοσμημένη ὡς βασιλικὸς οἶκος». Ὅτε δ' ἐν Ὀλυμ. 184, 6'. (38 π. X.) ὁ Κάσσιος ἐπόρθησε τὴν Ῥόδον, εὔρεν ἐν αὐτῇ τρισχίλια ἀγάλματα, καὶ ἀπεκόμισε θησαυρὸν 50 ἑκατομμυρίων.

Εἶχε δ' ἡ τέχνη, ἥτις τότε ἐκ τῆς νέας ταύτης ἐστίας ἠκτινοβόλει καὶ εἰς τὰς πέριξ χώρας, κοινὸν τὸν τῆς ἐποχῆς χαρακτῆρα, καὶ ὑπερβολικὴ ἦν ἐν αὐτῇ ἡ τάσις πρὸς ὑλικὴν ἐκφρασιν βιαίων ψυχικῶν κινημάτων. Μετ' αὐτῆς δὲ συνήνου καὶ τι στοιχεῖον ἴδιον εἰς τῶν Ῥοδίων τὸ αἶσθημα, ἐξ Ἀσίας ἴσως πηγάζον, καὶ εἰς τὴν φιλολογίαν αὐτῶν, ἰδίως μάλιστα εἰς τὴν ῥητορείαν ἐπιφαινόμενον, τὸ πομπῶδες, καὶ πρὸς θεατρικὴν ἐπίδειξιν ἀποκλίνον. Πρέπει δὲ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι εἰς Ῥόδον ἡ τέχνη ἐκ Σικυῶνος κυρίως μετέβη, διότι μαθητῆς τοῦ Λυσίππου ἦν ὁ Λίνδιος Χάρης, ὅστις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Ῥοδίου γλυπτικοῦ ἐργαστηρίου. Ἐκ τῶν ἑκατὸν κολοσσῶν τοῦ Ἡλίου οἵτινες ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων εἶχον ἀνεγερθῇ εἰς τὴν πόλιν ταύτην, τὸν ἓνα λέγει ὁ σχολιαστὴς τοῦ Λουκιανοῦ ⁽¹⁾ ἔργον αὐτοῦ τοῦ Λυσίππου, ἴσως ὁμῶς ἐννοῶν τὸν μέγιστον πάντων, ὃν, κατὰ τοῦ Πλινίου καὶ ἄλλων τὴν μαρτυρίαν, ἐποίησεν οὐχὶ ὁ Λύσιππος, ἀλλ' ὁ Χάρης μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πολιορκίας τοῦ Δημητρίου, χαλκοῦν, χωνεύσας κατὰ μέρος πρὸς τοῦτο τὸν χαλκὸν τῆς κατακτηθείσης Ἐλεπόλιδος (ἴδε σ.498). Κατεσκεύασε δ' αὐτὸν ἐβδομηκοντάπηχυν, καὶ ἡ ἐργασία, διαρκέσασα ἐπὶ 12 ἔτη, ἀπὸ Ὀλυμ. 122, ἀ. μέχρι 143, ἀ, ἀπέβη τοσοῦτον πολυδάπανος, ὥστε, καθ' ἃ διηγοῦνται ⁽²⁾, βλέπων ὁ Χάρης τὴν δαπάνην ὑπερβα-

⁽¹⁾ Ἰκαρομένιπ. 12. — ⁽²⁾ Sixt. Empir. adv. Mathem. σελ. 156 ἐκδ. Col. Allobr. 1624.

στα διπλασίως τὴν ὑπολογισθεῖσαν, ἐξ ἀπελπισίας ἡ-
τοειριάσθη. Πεντήκοντα ἔξ ἔτη δὲ μετὰ τὴν ἀνέγερ-
σι τοῦ κολοσσοῦ, ἐν Ὀλυμ. 139 α', κατὰ τοὺς κυριω-
τέρους τῶν χρονογράφων ⁽³⁾, μέγας σεισμὸς κατέρρι-
ψε τὸ τεράστιον ἀγαλμα, θλάσας αὐτὸ ἐκ τῶν γονά-
των. Καὶ πολλαὶ μὲν πόλεις, καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῆς
Αἰγύπτου, φιλοτίμως σπνείσφερον τότε μεγάλας πο-
σότητας διὰ τὴν αὐθις ἀνέγερσίν του· ἀλλ' οἱ Ῥοδιοι,
ὡφελούμενοι ἐκ τῶν προσφορῶν, καὶ προκαλοῦντες πολ-
λάκις αὐτάς, ἀπετρέποντο ὁμῶς πάντοτε ὑπὸ χρησμοῦ,
ὥς ἔλεγον, νὰ προβῶσιν εἰς τὴν ἐργασίαν, ὥστε τὸ
τέχνασμα τοῦτο ἀπέβη αὐτοῖς εἰς ἐπικερδῆ πορισμόν ⁽¹⁾.
Ὁ δὲ Πλίνιος ⁽²⁾, ἐφ' οὗ ἐσώζοντο ἔτι τοῦ κολοσσοῦ τὰ
λείψανα, λέγει ὅτι θαῦμα ἦν καὶ συντετριμμένος, ὅτι
οἱ δάκτυλοι αὐτοῦ ἦσαν μείζονες ἀγαλμάτων, καὶ τὰ
τεθλασμένα μέλη αὐτοῦ ὅτι παρίστων χάσματα, ἐν οἷς
ὑπῆρχον βράχοι μεγάλοι, στηρίζοντες αὐτὸν διὰ τοῦ
τεραστίου των βάρους. Τὰ δὲ λείψανα ταῦτα ἐπωλήθη-
σαν ἐν ἔτει 653 μ. Χ. ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, ἐχόντων
τότε τὴν Ῥοδὸν, εἰς ἔμπορον, ὅστις, κατὰ Κεδρινόν,
ἀπεκόμισεν αὐτὰ ἐπὶ 900 καμήλων. Φίλων δ' ὁ Βυ-
ζάντιος, μεταγενέστερος σοφιστῆς, εἰς τὸ περὶ τῶν ζ'
θαυμάτων πόνημά του, ἔγραψε καὶ περὶ τοῦ κολοσσοῦ
τούτου. Φαίνεται δ' ὅτι ἰδρυτο αὐτὸς παρὰ τὴν παρα-
λίαν ἐν τῇ συνήθει τῶν ἀγαλμάτων θέσει, καὶ οὐχὶ
περιβάδην ἐπὶ τῆς εἰσόδου τοῦ λιμένος, ὥς ἐμυθολό-
γησαν ὁ Vigénaiere καὶ ὁ Choul, ἀρχαιολόγοι τοῦ 16ου
αἰῶνος, προσθέντες καὶ τὰ μυθώδη ἐκεῖνα, ὅτι εἶχεν ἐπὶ
50' διεστῶτα τὰ σκέλη καὶ ὑπ' αὐτὰ διήρχοντο πλη-
σίστια τὰ εἰσπλέοντα ἢ ἐκπλέοντα πλοῖα, ὅτι εἰς τὴν
δεξιὰν ἐκράτει φάρον, ἐσωτερικὴ κλίμαξ ὅτι ἔφερεν εἰς

(1) Εὐσέβ. Σύγκελ. — (2) Πολυβ. Ε, 88. - Στρεβ. ΙΔ, 652.
— (3) 34, 7, 18.

τὴν κορυφὴν τοῦ, καὶ κάτοπτρον κρεμάμενον εἰς τὸν τράχηλόν τοῦ ἐδείκνυε τὰ ἐξ Αἰγύπτου καταπλέοντα πλοῖα.

Πλὴν δὲ τοῦ Χάρητος ὀνομάζει ὁ Πλίνιος ⁽¹⁾ καὶ τρεῖς ἄλλους ἐξόχους Ῥωδίους τεχνίτας (*summi artifices*), τὸν Ἀ γ ῆ σ α ν ὄ ρ ο ν, τὸν Π ο λ ύ δ ω ρ ο ν καὶ τὸν Ἀ θ η ν ὀ ὄ ω ρ ο ν, «ποιήσαντας ἐν συνεργασίᾳ (*de consilii sententia*) τὸν Λ α ο κ ὀ ὄ ν τ α μονόλιθον μετὰ τῶν παίδων καὶ τοῦ θαυμασίου πλέγματος τῶν δρακόντων». Λέγει δὲ τὸ ἔργον τοῦτο ἀνακείμενον ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Τίτου, καὶ πάντων ἀνώτερον, τῶν τε γλυπτικῶν καὶ τῶν ζωγραφικῶν (*opus omnibus et picturae et statuariae artis praeromendum*). Ὁ Λαοκόων, ὃν τὸ σύμπλεγμα τοῦτο παρίστα, ἦν υἱὸς τοῦ Πριάμου, καὶ μετὰ τὸν προσπεποιημένον ἀπόπλουν τῶν Ἑλλήνων ἐκ Τροίας, καὶ τὴν εὐρεσιν τοῦ Δουρίου Ἴππου, δόλον ὑποπτεύσας εἰς τὴν μηχανὴν ταύτην, ἠκόντισε κατ'αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ὀργισθέντες οἱ Θεοὶ ὅσοι προῦμάχουν τῶν Ἑλλήνων καὶ εἶχον ἀποφασίσαι τῆς Τροίας τὸν ὄλεθρον, ἔπεμψαν, καθ' ἣν στιγμήν ἱερεὺς αὐτὸς ἐκλεχθεὶς, ἔθυσεν εἰς τὸν Ποσειδῶνα, δύο φοβεροὺς ὄφεις, οἵτινες περιέβαλον τὸν Λαοκόοντα καὶ τοὺς δύο υἱούς του, καὶ τοὺς ἐφόγευσαν.

Τὸ εὐγενὲς τοῦτο καλλιτέχνημα ἀνευρέθη ἐν ἔτει 1506 ἐν Ῥώμῃ, ἐντὸς τῶν ἐρειπίων τῶν λουτρῶνων τοῦ Τίτου, ὅπου, ὥς ἤδη πιστεύεται, ἦσαν καὶ αὐτοὶ οἱ οἴκοι τοῦ αὐτοκράτορος. Καὶ ἀληθῶς μὲν τὸ εὐρεθὲν σύγκειται ἐκ τμημάτων ἑξ· ἀλλ' εἰσὶ τοσοῦτον ἀκριβεῖς καὶ ἔντεχνοι τῶν λίθων αἱ ἀρμογαί, ὥστε μόλις ἐπ' ἐσχάτων ἀνεγνωρίσθη ὁ ἀληθὴς αὐτῶν ἀριθμὸς, καὶ οὐδὲν τὸ θαυμαστὸν ἂν εἰς τὸ ἀρτιτευχὲς ἔτι σύμπλεγμα δὲν ἠδυνήθη νὰ διακρίνη αὐτὰς ὁ Πλίνιος (Πίν. ΙΔ,

(¹) 36, 4, 11.

Ἡ δὲ μεγάλη ἐντέλεια τῆς γλυφῆς, πάσης διὰ σμίλης καὶ οὐδενὸς ἑτέρου ἐργαλείου κατειργασμένης, ἡ ἐπιμέλεια μεθ' ἧς τὰ ἴχνη τῆς γλυφίδος φέρονται πάντοτε κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν μόνων, καὶ οὐδέποτε διασταυροῦσιν αὐτοὺς, ἐλέγχουσι χεῖρα πρωτοτύπου καλλιτέχνου, καὶ οὐχὶ ἀντιγραφέως.

Τὸ ὅλον σύμπλεγμα ἀποτελεῖ οὕτως εἰπεῖν τραγωδίαν ἐν τρισὶ πράξεσιν, ἀλλὰ μεγίστην ἐνότητα ἔχουσαν, τὴν ἐκ διαφορῶν τόνων ἀρμονίαν τῆς ὑπερτάτης σωματικῆς ἀλγηδόνης. Ἐλαττοῦται δὲ κατὰ τοῦτο, ἀλλὰ κυρίως κατὰ τοῦτο καὶ μόνον, τῶν ἄκρων ἀριστουργημάτων τῆς Ἑλληνικῆς γλυπτικῆς, ὅτι τὸ ὑπ' αὐτῆς μετ' ἀπαραμίλλου ἀληθῶς ἐντελείας ἐκφραζόμενον, εἶναι αἰσθημα ὕλικόν, οὐχὶ δ' ἠθικόν μεγαλεῖον, ἡ ψυχικὴ ἐνδόμυχος κίνησις, ἣτις ἀκτινοβολοῦσα διὰ τῆς ὕλης νὰ καθωραίξῃ αὐτὴν, καὶ ἀνωτέρας ἐπόψεως ἀνοίγουσα, νὰ ἐξευγενίσῃ τὴν ἀλγηδόνα. Ὁ πατήρ, φυσικοῦ ὦν ἀναστήματος, φαίνεται ὅλως γυμνός, ἐκρυέντος τοῦ ἱερατικοῦ τοῦ μανδύου, καὶ πιέζεται ἐπὶ τὸν βωμόν ἐφ' οὗ ἱερούργει ὑπὸ τῶν δύο ὄψεων, περιπλεξάντων αὐτοῦ τὰ σκέλη καὶ τὸν ἓνα βραχίονα. Ὁ εἷς τῶν ὄψεων, ἀφ' οὗ διὰ τῶν κρίκων τοῦ περιέσφιγξε καὶ τὸν πρεσβύτερον παῖδα, στρέψας τὴν κεφαλὴν, βυθίζει τοὺς θανατηφόρους ὀδόντας τοῦ εἰς τὸν ἀριστερόν λαγῶνα τοῦ Λαοκόοντος, ὅστις, ὑπὸ τὸν πόνον τοῦ δήγματος, φέρει αὐτομάτως τὴν στιβαρὰν χεῖρά του εἰς τὸν τράχηλον τοῦ θηρίου, συστρέφει καὶ ἐντείνει τὸ σῶμά του, ὡς θέλων ν' ἀποφύγῃ τὸ ὀδυνηρὸν αἰσθημα, καὶ στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ἄνω, κραυγὰς δι' ἀναικτοῦ τοῦ στόματος ἀναπέμπων, ἐν ᾧ τὴν δεξιὰν χεῖρα, ἐλλείπουσαν, καὶ κακῶς συμπληρωθεῖσαν ὡς ἂν ἐτείνετο πρὸς τὸν οὐρανόν, φέρει, φαίνεται, εἰς τὴν κόμην τοῦ μετ' ἀπελπισίας. Εἰς τὴν μορφὴν αὐτοῦ, ἐφ' ἧς βαθύτατα φαίνεται κεχαραγμένη ἡ σωματικὴ ὀδύνη, χωρὶς ὁμῶς νὰ

ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς ἀληθοῦς τέχνης, οὐδὲ νὰ καταστρέφῃ τὴν ἀρμονίαν τοῦ κάλλους, οὐδεμία ἐπιλάμπει ἀκτὶς ἠθικοῦ αἰσθήματος, οὐδ' ἐλπίδος εἰς ἀντίληψιν τῶν Θεῶν, οὐδ' ὑπερηφάνου συναισθήσεως τῆς ἰδίας ἀθωότητος ἢ ἐκπληρώσεως εὐγενοῦς καθήκοντος, οὐδ' ἀνδρείας τινὸς πρὸς ἀντίστασιν κατὰ τῶν δρακόντων ὧν ὁ ἰὸς ἢ ἡ ὄψις ἀχαλάρωσεν ἤδη τὰς νευρικὰς τοῦ δυνάμεις, οὐδὲ καὶ φιλοστοργία καὶ ἔλεος ἐκφράζεται ἐν αὐτῇ πρὸς τοὺς μετ' αὐτοῦ ἀπολλυμένους υἱοὺς του. Τῶν καλλιτεχνῶν τὸ πρόβλημα ἦν νὰ ἐκφράσωσι τὸν πόνον, τοῦτον κυρίως, καὶ τοῦτον μόνον. Σοφοκλεῖς τῆς γλυπτικῆς, ἐποίησαν τὸν ἄπελπιν τοῦτον καὶ γοερὰς ἀλλὰ ματαίας φωνὰς ἐκπέμποντα Φιλοκτήτην. Πρὸς καταρτισμὸν ὅμως τῆς τραγικῆς τριλογίας, καὶ ἀνάπτυξιν πασῶν τῶν φάσεων τοῦ πάθους οὗ τὴν κορύφωσιν παριστᾷ ὁ πατήρ, συνδέονται μετ' αὐτοῦ θανατηφόρως ὑπὸ τῶν ὄφρων καὶ οἱ δύο τοῦ παιῶδες, ἐλάσσονες ἐκείνου κατὰ τὰς διχστάσεις, ἵνα μὴ καταστρέφωσι τοῦ συμπλέγματος τὴν ἐνότητα, ὡς δευτερεύοντα καὶ πάρεργα μέρη αὐτοῦ θεωρούμενοι. Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος, ἄτρωτος ἔτι, ἀγωνίζεται ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῶν ὀλεθρίων δεσμῶν, καὶ στρέφεται πρὸς τὸν πατέρα, εἰς βοήθειαν αὐτὸν ἐπικαλούμενος ἢ τὰς βασάνους αὐτοῦ οἰκτείρων· ὁ δὲ νεώτερος, ὑπὸ τοῦ ἐτέρου ὄφρος εἰς τὰ ἀπαλᾶ αὐτοῦ στέρνα βαθέως δακνόμενος, ἀπώλεσεν ἤδη τὴν συναίσθησιν, καὶ ἐκπνέει.

Ἡ παράστασις αὕτη δὲν εἶναι μὲν δράμα, διότι δὲν περιέχει τὴν ἠθικὴν προπαρασκευὴν καὶ τὸν ἠθικὸν σκοπὸν τῆς πράξεως, εἶναι ὅμως ἡ ἀπολίθωσις τῆς στιγμῆς τῆς φρικτῆς λύσεως δράματος, οὗ ἡ δέσις ὑποτίθεται γνωστῇ τῷ ὁρῶντι. Ὁ ἀποδιδόμενος εἰς τὸ ἔργον ὑπερβολικὸς ἔπαινος ὑπὸ τοῦ Πλινίου τότε μόνον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς λογικὸς, ὅταν ὑποτεθῇ ὅτι συγκρίνει αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς οὐχὶ πρὸς πάντα τὰ πανταχοῦ

ὅγα τῆς καλλιτεχνίας, οὐχὶ πρὸς τ' ἀριστουργήματα τοῦ Φειδίου καὶ Πραξιτέλους, ἀλλὰ πρὸς μόνα τὰ ἐναποτεθειμένα ἐν τοῖς οἴκοις τοῦ Τίτου. Ὡς τὴν παράστασιν τῶν σωματικῶν συναισθήσεων μόνον προτιθέμενον, εἶναι βεβαίως ὑποδεεστέρας φύσεως τῶν ἀνατείνοντων τὴν ψυχὴν εἰς εὐγενοῦς εἰδανικότητος ὕψη, καὶ ἀπορρέοντων οὐχὶ ἐκ παρατηρήσεως τῶν συμπτωμάτων τῆς ὕλης, ἀλλ' ἐξ ἐνθουσιώδους ἐμπνεύσεως τοῦ τεχνίτου· οὐχ ἥττον ὅμως εἶναι ἔργον ἑξοχον εἰς τὸ εἶδός του, καὶ ἀρκοῦν ὅπως περιάψῃ καλλιτεχνικὴν δόξαν εἰς τὴν παραγαγοῦσιν αὐτὸ ἐποχὴν. Διὰ τοῦτο σπουδαιότατον εἶναι νὰ ἐρευνηθῇ μέχρι τίνων χρόνων ἐδύνατο ἔτι ἡ τέχνη, ἀφ' οὗ ἤρξατο ἡ παρακμὴ αὐτῆς, νὰ καυχᾶται διὰ τοιούτου εἶδους ἀριστουργήματα.

Καὶ πρῶτον μὲν παρετηρήθη ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν δύο ἐργατῶν αὐτοῦ, Ἀγησάνδρου καὶ Ἀθηνοδώρου, εὐρέθησαν ἐπὶ δύο βάθρων ἐν Ἰταλίᾳ (1), ὡς συνεργαζομένων γλυπτῶν, πατρὸς καὶ υἱοῦ, γράμμασι Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς γεγραμμένα, ὅτι δὲ προσέτι αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται περιέχουσι τὴν λέξιν ἐποίησε, ἀντὶ τοῦ τύπου ἐποίει, ὃν μετριοφρονέστερον ἐπέγραφον δῆθεν συνήθως τοῖς ἰδίοις ἔργοις οἱ τῆς μεγάλης ἐποχῆς καλλιτέχναι. Ἐκ τούτων φυσικῶς ἤθελεν ἐξαχθῆ ὅτι ὁ Λαοκόων ἐγένετο ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Τίτου καὶ διὰ τοὺς οἴκους αὐτοῦ. Τοῦτο τῷ ὄντι ἐπρέσβευσαν μεγάλοι ἀρχαιολόγοι (2), ἀφιχθέντες ἀναγκαίως εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τῆς Ἑλλάδος τὰ δυστυχήματα καὶ ἡ ὑποδούλωσις ἐλάχιστον ἐβλάψαν τὴν τέχνην αὐτῆς.

Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῆς ὑποθέσεως ταύτης καὶ ἄλλους προσθέτουσι λόγους. Τὴν ἐκφρασιν τοῦ Πλινίου de

(1) C. J. n. 5870, 6133.—(2) Lessing, Laocoon.-Thiersch, Epochen d. bild. Kunst. - Visconti, κτλ.

consilii sententia μεταφράζουσί τινες «*ψήφῳ τοῦ συμβουλίου*», διατεινόμενοι ὅτι τὸ ἰδιαίτερον αὐτοκρατορικὸν συμβούλιον ἀπεφάσισε τὴν ποίησιν τοῦ συμπλέγματος τούτου πρὸς κόσμησιν τῶν ἀνακτόρων.

Μετὰ τὴν παρατεθεῖσαν φράσιν ἐξακολουθεῖ ὁ Πλίνιος λέγων ὅτι «*ὁμοίως ἐπλήρωσαν* (*similiter replevere*) τοὺς παλατίους οἴκους δι' ἀξιολόγων ἀγαλμάτων ὁ Κρατερός μετὰ τοῦ Πυθοδώρου, κτλ. . . . καὶ μόνος Ἀφροδίσιος ὁ Τραλλιανός». Ὡς λοιπὸν πάντες οἱ ἄλλοι οἱ ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀναφερόμενοι, οὕτω καὶ οἱ τρεῖς Ῥόδιοι ἐπλήρωσαν τοὺς οἴκους τοῦ Τίτου, ἥτοι εἰργάσθησαν πρὸς κόσμησιν αὐτῶν. Διότι οἱ ταύτην τὴν γνώμην πρεσβεύοντες λέγουσιν ὅτι τὸ ὁμοίως (*similiter*) δὲν δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς τοὺς συνεργαζομένους τεχνίτας, ἀφ' οὗ ὁ Πλίνιος ἐπιφέρει καὶ τὸν μόνον ἐργαζόμενον Ἀφροδίσιον, ἀλλ' εἰς τὸ ῥῆμα ἐπλήρωσεν (*replevere*).

Ὁ Λαοκόων, λέγουσιν ἔτι, κατεσκευάσθη ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἐπὶ τῶν Αὐτοκρατόρων· διότι, ἂν ᾗτον ἀρχαιότερον ἔργον Ἑλληνικόν, ὁ Πausanίας δὲν ᾔθελε παρέλθει αὐτὸν ὑπὸ σιωπὴν.

Τέλος δὲ διίσχυρίζονται ὅτι οἱ Ῥόδιοι τεχνῖται ἐμμήθησαν εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἔργου αὐτῶν τὴν ἐν Βιργιλίῳ ⁽¹⁾ περιγραφὴν τοῦ θανάτου τοῦ Λαοκόοντος, μακρυνθέντες αὐτῆς μόνον καθ' ὅσον ἀπῆτει τοῦτο ἢ ἰδία φύσις τῆς τέχνης αὐτῶν, ἢ τουλάχιστον ὅτι εἶχον ὑπ' ὄψιν οὐχὶ τὸν πρωτότυπον Ἑλληνικὸν μῦθον, ἀλλὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν αὐτοῦ μετάπλασιν, ἣν ἠκολούθησεν ὁ Βιργίλιος.

Κατὰ τοὺς οὕτω σκεπτομένους λοιπὸν ὁ Λαοκόων κατεσκευάσθη ἐν Ῥώμῃ μεταξὺ τῶν ἐτῶν τῆς ἐνθρονίσεως καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Τίτου, ἥτοι ἀπὸ 79 — 81 μ.Χ., ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει οὐχὶ πρὸ τοῦ 19 π. Χ., ὅτε ἀπέ-

(1) Δερ. II, στ. 190 ἐπ.

θανεν ὁ Βιργίλιος καὶ ἐδημοσιεύθη ἡ Αἰνιάς, καὶ ἐπλάσθη ἴσως κατὰ παραγγελίαν Ἀσινίου Πολίωνος, τοῦ φίλου τοῦ Βιργιλίου, ὑπὸ τεχνιτῶν Ῥοδίων, ἐκ τῶν καταφυγόντων εἰς Ῥώμην ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Ῥόδου ὑπὸ Κασσίου, ἐν ἔτει 45 π. Χ., ἢ ὑπὸ τῶν ἀπογόνων αὐτῶν.

Ἀλλ' οἱ λόγοι οὗτοι, καὶ τοὶ ὁμοιαλήθεις φαινόμενοι, καὶ ὑπὸ σοφωτάτων ἀνδρῶν προτεινόμενοι, ἐπιδέχονται ὅμως ἀκριβεστέραν ἔρευναν, ἥτις νομίζομεν ὅτι κατὰ μέγα μέρος τοὺς ἐξασθενεῖ.

Καὶ ὥς μὲν πρὸς τὰς ἐν Ἰταλίᾳ εὑρεθείσας ἐπιγραφάς, αὗται, ὥς ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν γραμμάτων, φαίνονται οὐχὶ πρωτότυποι ἀλλ' ἀντιγεγραμμένοι, καὶ πιθανῶς, ὅτε τὰ ἐπ' αὐτῶν ἀγάλματα μετηνέχθησαν εἰς Ἰταλίαν, τὰ πρωτότυπα βάρη, πρὸς ἀποφυγὴν ματαίας μετακομίσεως, ἀφέθησαν ἐν Ῥόδῳ. Ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ τοῦλάχιστον εὑρέθη ἐπιγραφὴ χρόνων τῶν διαδόχων, δι' ἧς τιμαὶ ἀποδίδονται καὶ ἀνδριάς ἐγείρεται εἰς τινα Ἀθηνόδωρον Ἀγησάνδρου, τὸν ἡμέτερον καλλιτέγνην ἀναμφιβόλως· καὶ ἐξ αὐτῆς, ὥς καὶ τῶν ἄλλων δύο, μανθάνομεν ὅτι ἐκ τῶν τριῶν πλαστῶν τοῦ Λαοκόοντος ὁ Ἀθηνόδωρος ἦν υἱὸς τοῦ Ἀγησάνδρου, πιθανῶς δὲ καὶ ὁ Πολύδωρος.

Ὡς δὲ πρὸς τὴν ἔκφρασιν ἐποίησεν, εἶναι ἐντελῶς ἀνυπόστατον, ὥς ὑπὸ παμπόλλων ἐπιγραφῶν ἀποδείκνυται, ὅτι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνῶν, καὶ μάλιστα τῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Ῥοδίου ἐργαστηρίου, δὲν ἐγίνετο χρήσις καὶ τοῦ ἀορίστου τοῦ ῤήματος. Ἐποίησε ἔγραφον ἀληθῶς ὁ Φειδίας καὶ ὁ Ἀπελλῆς ἐκ μετριοφροσύνης, ὥς ῤητῶς περὶ αὐτῶν μαρτυρεῖται, καὶ εἴ τινες ἄλλοι κατὰ ζῆλον ἐκείνων.

Τὸ δὲ de consilii sententia εἶναι μὲν ἀναμφισβητήτως ἢ ἐπίσημος ἔκφρασις ἢ δηλοῦσα τοῦ συμβουλίου τὸ ψήφισμα· ἀλλ' ὅλως ἀδύνατος φαίνεται ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὸ συμβούλιον, ἔστω καὶ ἰδιαίτερόν τι συμβούλιον αὐτο-

κρατορικόν, ἤθελε ψηφίσει τὴν ποίησιν τοιούτου μυθικοῦ ἔργου, οὐδεμίαν ἔχον πρὸς τοῦτο εὐλογοφανῆ ἀφορμὴν, καὶ ἐπεμβαῖνον εἰς τὰ τῆς τέχνης, ἧς ζωὴ εἶναι ἢ ἐλευθέρᾳ ἔμπνευσις. Πολὺ δὲ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἡ ἔκφρασις ἐκείνη, πλὴν τῆς γνωστῆς ἐπισήμου αὐτῆς χρήσεως, ἐδήλου ἴσως καὶ τὴν συνεννόησιν καὶ συνεργασίαν, καὶ εἰς τοιαύτην ἔννοιαν ὅτι μετεχειρίσθη αὐτὴν ὁ Πλίνιος.

Περὶ δὲ τοῦ ποῦ πρέπει ν' ἀποδοθῇ τὸ ὁμοίως (similiter) τῆς ἐτέρας φράσεως τοῦ Πλινίου, τότε μόνον δυνάμεθα νὰ συλλάβωμεν ἀκριβῆ ἰδέαν, ὅταν ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν σειρὰν καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ἰδεῶν. Πολλοὶ τεχνῖται, λέγει ὁ συγγραφεὺς, καί τινι ἀξιόλογα ἔργα ποιήσαντες, εἰσὶν ὀλίγον γνωστοί, διότι, ὡς ἐκ τῆς συνεργασίας, βλάπτουσιν ἀλλήλων τὴν φήμην, διαιροῦντες αὐτὴν μεταξὺ τῶν. Οὕτω συνειργάσθησαν οἱ Ῥώδιοι ἐκεῖνοι τὸν Λαοκόοντα τὸν ἐν τοῖς Ἀνακτόροις τοῦ Τίτου, καὶ ὁμοίως ἐπλήρωσαν διὰ τῶν κοινῶν ἔργων αὐτῶν καὶ ἕτεροι καλλιτέχναι οἴκους ἄλλων αὐτοκρατόρων. Ἐνταῦθα δὲ, μετὰ τινος ἀμελείας περὶ τὴν φράσιν, οὐχὶ ἀσυνήθους εἰς αὐτὸν, παρασυρόμενος ὁ συγγραφεὺς ἐκ τῆς διηγήσεως περὶ τῶν καλλιτεχνῶν ὧν τὰ ἔργα ἐκόσμου τ' ἀνάκτορα, καὶ ὡς λησμονῶν ὅτι ὑποθεσις τοῦ λόγου τοῦ ἦσαν τὰ ἐκ συνεργασίας παραχθέντα καλλιτεχνήματα, ἀναφέρει καὶ τὸν Ἀφροδίσιον, ὅστις εἶχε μόνος κατασκευάσει ἑξοχόν τι ἔργον κοσμοῦν ἐπίσης τοὺς βασιλικοὺς οἴκους. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐπλήρουν (replevere) ἂν θέλωμεν ν' ἀναφέρωμεν τὸ ὁμοίως, τὸ ῥῆμα τοῦτο δὲν σημαίνει ἀναγκαίως ὅτι οἱ καλλιτέχναι εἰργάζοντο ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ κοσμήσωσι τ' ἀνάκτορα, ἀλλ' ὅτι τ' ἀνάκτορα ἐκοσμοῦντο διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν, ὡς ἄριστα δύναται νὰ ῥηθῇ περὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, ὅτι οἱ ὑπέρτα-

τοι καλλιτέχνηται τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐπλήρουν τὸ Βυζάντιον διὰ τῶν ἀριστουργημάτων των.

Ὡς δὲ πρὸς τὸν Πausανίαν, ἡ σιωπὴ αὐτοῦ περὶ τοῦ Λαοκόοντος οὐδὲν ἀποδεικνύει, οὐ μόνον διότι ὁ συγγραφεὺς οὗτος δὲν περιγράφει τὴν Ῥόδον, οὐδ' ἀναφέρει τὸ ἔβδομον θαῦμα τοῦ κόσμου, τὸν κολοσσὸν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διότι πολὺ πρὸ αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν 45 π. Χ. εἶχον ἤδη μετακομισθῆ εἰς Ῥώμην τῆς Ῥόδου τὰ καλλιτεχνικὰ λάφυρα.

Ὁ δὲ σπουδαιότερος τῶν προτεινομένων λόγων, ὅτι οἱ γλύπται τοῦ Λαοκόοντος ἀπεμιμήθησαν τὴν περιγραφὴν τοῦ Βιργιλίου, καὶ ἠκολούθησαν μορφὴν τοῦ μύθου Ῥωμαϊκὴν καὶ οὐχὶ Ἑλληνικὴν, εἶναι ἄξιος μακροτέρας ἐρεύνης. Ἰεοῦ ἡ ποιητικὴ τοῦ Βιργιλίου περιγραφὴ ⁽¹⁾.

«Τούτου δὲ μεῖζον δεινόν, καὶ πολὺ φρικωδέστερον ἄλλο ἐπισυμβάν, τὰς ψυχὰς τῶν δυστήνων ἐτάραξεν αἴφνης.
 Ὁ Λαοκόων, λαχὼν ἱερεὺς Ποσειδῶνος ἐκ κλήρου,
 ἐπὶ πανδήμου βωμοῦ πελώριον ἔθνε ταῦρον.
 Ἀλλ' ἐκ τραχείας Τενέδου ἰδοὺ δι' εὐδίων ὑδάτων
 δύο, ὧ φρίκ', ὑπερμέτρους καμπὰς διελίσσοντες ὄφεις,
 πρὸς τὰς ἀκτὰς προχωροῦντες ὁμοῦ, διασχίζουσι τὸν πόρτον.
 Ὅρθια αἶρουν τὰ στήθ' εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ ὑπερθεῖν τούτου
 αἱ αἱματώδεις λοφώσεις προέχουν· τὰ μέλη δὲ τ' ἄλλα
 ἔλκοντ' ἐν τὸς τῆς θαλάσσης· δεινὸν δὲ κυρτοῦνται τὰ ῥῶτα·
 σίλῃ δ' ἀφρίζει τὸ κύμα. Ὡς δ' ἔφθασαν ἢ δ' εἰς τὴν χέρσον,
 οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν πυρίνης χροῖας κ' αἱματόβαπτοι ἦσαν,
 καὶ τὰ σφρίζοντα χεῖλη μ' ἐνκάμπτους παρέλκειον γλώσσας.
 Ἐντρομ' ἡμεῖς διεσπάρημεν. Τότ' ἀπ' εὐθείας ἐκεῖνοι
 πρὸς Λαοκόοντα δράμουν, καὶ πρῶτον ἐλίσσονται ἄμφω

(1) Ἐκ τῆς ἐτι ἀνεκδότου μεταφράσεως τοῦ I. P. Ραγκαβῆ.

περὶ τὰ σώματα ὅλως τῶν δύο του τέκνων π.λακέντες,
καὶ ἐνθακόντες αὐτῶν τὰ τρισάθ.λια τρώγουσι μέ.λη.
Εἵτα δ' αὐτόν, εἰς ἄμυναν σπεύδοντ', ἀνέχοντα δόρυ,
διὰ σπειρῶν συ.λ.λαβόντες μεγά.λων, ὁμοῦ τὸν συνδέουν.
Δις τὰ νεφρά του, καὶ δις τὸν ἀνχένα του ζώσαντες πέριξ
διὰ τῶν γώτων των, ὑπερθ' ἐξαίρουν τραχή.λους καὶ κάρας.
Ὅσον δὲ μᾶ.λλον ζητεῖ τοὺς δεσμοὺς μὲ τὰς χεῖρας καὶ λύση,
πῶον τὰ στέμματ' αὐτοῦ καὶ μέ.λας ἰὺς κατεσπί.λον.
Πρὸς τοὺς ἀστέρας δ' ἐγείρει ὁ τά.λας κραυγὰς φριχα.λέας,
ἀπὸ βωμοῦ τετρωμένος ὡς φεύγων μυκᾶται ὁ ταῦρος,
πέλεκυν ὅταν σφα.λέντ' ἀποσεῖσῃ μακρὰν τοῦ ἀνχένος.
Εἰς τοῦ κατ' ἄστυ ναοῦ τῆς σκληρᾶς Τριτολείας τὰ τεῖχῃ
διο.λισθήσαντες τότε διέφυγον ἄμφω οἱ ὄφεις,
ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῆς, ὑπ' αὐτῆς τὴν ἀσπίδα κρυβέντες».

Μεταξὺ τῆς περιγραφῆς ταύτης καὶ τοῦ προκειμένου
συμπλέγματος ὑφίστανται τοσαῦται ὁμοιότητες, ὥστε
μετὰ πλείστης πιθανότητος δύναται νὰ ὑποτεθῇ ἢ ὅτι
οἱ γλύπται ἐνεπνεύσθησαν ὑπὸ τῶν στίχων τοῦ ποιη-
τοῦ, ἢ καὶ τ' ἀνάπαλιν ὁμῶς, ὅτι ὁ ποιητῆς, μεταγενέ-
στερος ὢν, ἠθέλησε νὰ περιγράψῃ τὸ γλυπτικὸν ἀρι-
στούργημα εἰς τὰ ἔπη του. Ὅτι δ' ἀφ' ἐτέρου ὑπάρχουσι
καὶ οὐκ ὀλίγαι διαφοραὶ, εἶναι ἐπίσης ἀναμφισβήτητον·
ἀλλὰ ταύτας οἱ πρόμαχοι μάλιστα τῆς προτεραιότη-
τος τοῦ Βιργιλίου ἐξηγοῦσιν ὡς ἐκ τῆς θεμελιώδους
διαφορᾶς ἣτις διακρίνει τὰς δύο τέχνας, τὴν ποίησιν
καὶ τὴν γλυπτικὴν· διότι ἄλλα ἑκατέρας τὰ ὅρια καὶ οἱ
τρόποι. Ἡ μὲν γλυπτικὴ περιλαμβάνει μόνον τὰ εἰς
τὴν ὄρασιν, ἡ δὲ ποίησις, πάντα τὰ εἰς τὴν διάνοιαν ὑπο-
πίπτοντα. Ἡ μὲν ἀφορᾷ εἰς τὸ σωματικῶς καλὸν, καὶ
διὰ τῆς θέσεως καὶ τοῦ σχήματος ἀντανακλᾷ ἀτελῶς
τὴν διάνοιαν καὶ ἀποτυποῖ τῆς πράξεως μίαν στιγμὴν,
περιοριζομένη εἰς τὴν ἐν τόπῳ ἔκτασιν καὶ εἰς τὴν τοῦ

χρόνου ἐνότητα· ἡ δὲ, ψυχρὰ μᾶλλον καὶ ἀτελὴς εἰς τῶν μορφῶν τὴν παράστασιν, ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὸ ἠθικῶς ἀγαθόν, ἐμβαθύνει εἰς τὴν διάνοιαν, καὶ διὰ τοῦ χρόνου ἀκωλύτως φερομένη, καὶ τὸ παρελθόν ὁμοῦ καὶ τὸ μέλλον, τὸ προσεχές καὶ τὸ ἀφεστὸς εἰς ἐπικουρίαν καλοῦσα, ἀναπτύσσει, ποικίλλει καὶ δικαιολογεῖ τὰς εἰκόνας τῆς. Ἡ ποίησις ἄρα ἔχει τὸ στάδιον πολὺ τῆς πλαστικῆς εὐρύτερον, δύναται πολλὰ εἰς ἐκείνην ἀνέφικτα, πολλῶν περιορισμῶν ἐστὶν ἀπηλλαγμένη εἰς οὓς ἐκείνη ἀναγκαίως ὑπόκειται, ὥς πρὸς ἐν δὲ καὶ μόνον ἐλαττοῦται αὐτῆς, καὶ ματαιοπονεῖ ἀνθαμιλλωμένη, ὥς πρὸς τὴν τοῦ σχήματος διατύπωσιν.

Ἡ ἐνδόμυχος αὕτη διαφορὰ τῆς φύσεως τῶν δύο τεχνῶν δύναται ἐπομένως νὰ δικαιολογήσῃ καὶ τὴν ἀνακαλυπτομένην εἰς τὰ προϊόντα αὐτῶν, καίτοι ὑποτιθέμενα ἀλλήλων ἀντίγραφα. Καὶ ἐπειδὴ ἡ γλυπτικὴ ἔχει στενώτερον τὸν κύκλον τῶν ὁρίων αὐτῆς, καὶ ὀλιγωτέραν τὴν ἀνεσιν, διὰ τοῦτο εὐεξήγητον μᾶλλον εἶναι, αὐτῇ, ὅταν ἀντιγράφῃ τὴν ποίησιν, νὰ μὴ παρακολουθῇ αὐτὴν κατὰ πόδας, ὥς μὴ τολμῶσα πᾶν ὅ,τι ἐκείνη τολμᾷ, καὶ ὀφείλουσα εἰς μίαν στιγμὴν καὶ εἰς μίαν θέσιν νὰ συγκεντρώσῃ πᾶν στοιχεῖον εὐρυθμίας καὶ καλλονῆς. Οὕτως, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι οἱ γλύπται τοῦ Λαοκόοντος πρότυπον τοῦ ἔργου αὐτῶν εἶχον τοῦ Βιργιλίου τὴν περιγραφὴν, ὥφειλον ἀναγκαίως νὰ μακρυνθῶσιν αὐτῆς ὅπου λέγει ὅτι οἱ ὄφεις ἔφαγον πρῶτον τὰ παιδιά καὶ μετὰ ταῦτα ὥρμησαν κατὰ τοῦ πατρός, διότι ἡ γλυπτικὴ ὀφείλει νὰ συνάψῃ τὴν ὅλην εἰκόνα ἐν ἐνότητι χρόνου· καὶ πάλιν ἂν οἱ γλύπται ἐποίουν τοὺς ὄφεις σφίγγοντας τοῦ Λαοκόοντος τὰ νεφρὰ καὶ τὸν τράχηλον, καὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἐξαίροντας, θὰ παρίστων ἄσχημον εἰκόνα ὥς πρὸς τὸ γενικὸν αὐτῆς διάγραμμα, καὶ πᾶν τὸ τῶν μύονων σύστημα τοῦ πρωτίστου προσώπου οὕτως ἐξο-

δαινόμενον καὶ ἡλλοιωμένον, ὥστε ἡ παράστασις θὰ ᾖν τερατώδης, καὶ ἀναξία τῆς ὑγιοῦς τέχνης· ὁμοίως ἀτερπές καὶ βδελυρόν θὰ ᾖν τὸ θέαμα τοῦ πύου καὶ τοῦ ἰοῦ, κατασπιλούντων τὰ στέμματα. Οἱ γλύπται ἄρα, πιστοὶ μένοντες εἰς τὸ μέρος τῆς περιγραφῆς τὸ ἐφικτόν εἰς τὴν τέχνην αὐτῶν, ἐνεωτέρισαν ἀναγκαίως ὡς πρὸς τὸ ὑπεκφεῦγον τὰ ὅρια αὐτῆς, ἢ τὸ ἀντιμαχόμενον πρὸς τὸ πρῶτιστον αὐτῆς πρόβλημα, τὴν παράστασιν τοῦ καλοῦ.

Ἄλλως βεβαίως θὰ εἶχεν ἂν, προηγηθέντων τῶν γλυπτῶν, ὁ Βιργίλιος προὔτιθετο ν' ἀντιγράψῃ τὸ ἔργον αὐτῶν. Ἡ ποίησις, δυναμένη τὸ πλεόν, δύναται καὶ τὸ ἔλαττον, καὶ οὐδὲν θὰ τὴν ἐκώλυε νὰ μείνῃ πιστὴ εἰς τὸν προκειμένον τύπον, διὰ τῆς ποικίλης αὐτῆς γλυφίδος προσπαθοῦσα ν' ἀπομιμηθῇ πανομοίως πᾶσαν τὴν καθαρὰν αὐτοῦ καλλονήν. Ὅτε ἐν 1506 εὑρέθη τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος, ὁ ἐκ Μοδένης Καρδινάλιος Σανδολέτος ἔγραψε Λατινιστὶ ἔμμετρον αὐτοῦ περιγραφὴν ἀκριβεστάτην καὶ ὠραιοτάτην, καὶ τοῦτο ἐδύνατο νὰ πράξῃ βεβαίως, καὶ ἤθελε πράξῃ ὁ Βιργίλιος, ἂν ἡ πρόθεσις αὐτοῦ ᾖν ν' ἀντιγράψῃ τὸ ἄγαλμα. Ἄλλ' ἐνταῦθα νομίζομεν ὅτι ἔγκειται ἡ ἀληθὴς τοῦ ζητήματος λύσις, εἰς τὸ ὅτι ὁ δαιμόνιος ἐποποιὸς οὐδεμίαν εἶχεν ἀνάγκην καὶ πιθανῶς οὐδὲ πρόθεσιν τῆς τοιαύτης δουλικῆς ἀντιγραφῆς. Ἐκ τοῦ ἀριστουργήματος τῶν Ῥοδίων ἐμπνευσθεὶς, περιέλαβε μὲν τὴν γενικὴν αὐτοῦ ἰδέαν ἐν τῇ ὠραίᾳ περιγραφῇ του, ἀλλ' ὡς ποιητῆς μεγαλοφυῆς, γνωρίζων τ' ἀμοιβαῖα ὅρια τῶν τεχνῶν, καὶ μὴ ἀγνοῶν ὅτι ἡ εἰκὼν του ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ μένῃ κατωτέρα τῆς γλυπτικῆς κατὰ τὸ ὑλικὸν κάλλος, τὸ ὑπέρτατον τοῦτο τῆς εἰκαστικῆς τέχνης προνόμιον, ἐνίσχυσε τὸ διάγραμμά του διὰ δραστηρίων ἐκφράσεων, αἵτινες εἰς τὸν γλύπτην δὲν ἐπετρέποντο. Οὗτος ὁ λόγος, καὶ οὐχὶ ἡ τοῦ ποιητοῦ προτεραιότης

νομίζομεν ὅτι φυσικώτατα ἐξηγεῖ τὰς μεταξὺ τῶν δύο εἰδόνων ὑφισταμένας διαφοράς.

Ἡ δὲ ἰδέα ὅτι τὸ σύμπλεγμα κατεσκευάσθη κατὰ τὸν Ῥωμαϊκὸν τύπον τοῦ μύθου, διαφέροντα δῆθεν τοῦ Ἑλληνικοῦ, φαίνεται ἐντελῶς ἐσφαλμένη. Λέγουσιν ὅτι ὁ Ἕλληνα Λυκόφρων, ἀκμάζων τρεῖς πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδας, φαίνεται ἓνα μόνον ὄφιν γνωρίζων, μόνους τοὺς παῖδας φαγόντα· διότι λέγει ⁽¹⁾ «Καὶ παιδὶ-
βροτος πόρκεως γήσους διπλᾶς». ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Κόϊν-
τος ὁ Σμυρναῖος, ὁ ἐπιλεγόμενος Καλαβρὸς, ποιητῆς τῆς τετάρτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, ὅτι ἐν τοῖς «Παραλειπομένοις τοῦ Ὁμήρου» τοὺς παῖδας μόνους λέγει σπαραχθέντας, τὸν δὲ πατέρα τυφλωθέντα πρὸ τούτου, καὶ ἀδυνατοῦντα νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειάν των. Καὶ τοῦτο μὲν ἀληθές, ἀλλ' ὥς πρὸς ἄλλα μέρη τῆς διηγήσεως αὐτοὶ οὗτοι οἱ δύο ποιηταί, οἱ ὑποτιθέμενοι ὅτι διηγοῦνται τὸν μῦθον ὑπὸ τὸν Ἑλληνικὸν αὐτοῦ τύπον, διαφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους· διότι καὶ ὁ Κόϊντος δύο παραδέχεται ὄφεις, ὡς ὁ Βιργίλιος καὶ ὡς οἱ γλύπται· προσέτι δ' ἐν Πετρονίῳ ἐξηγῶν τις εἰκόνα τῆς ἀλώσεως τῆς Τρωάδος κειμένην δῆθεν ἐν τῇ πινακοθήκῃ τῆς Νεαπόλεως μεταξὺ ἄλλων τοῦ Ζεύξιδος καὶ τοῦ Ἀπελλοῦς, ἄρα ἐντελῶς Ἑλληνικὴν, ἀναφέρει ἐν αὐτῇ τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Λαοκόοντος ἀπαραλλάκτως ὡς ἐκτίθεται ὑπὸ Βιργιλίου· ἀλλ' ἴσως δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἡ ὅλη περιγραφή εἶναι ἐπιτετηδευμένη μόνον μίμησις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἔπους. Τὸν μῦθον τοῦ Λαοκόοντος Ἕλληνες διάφοροι ἔγραψαν, ὁ Σοφοκλῆς εἰς τραγωδίαν, καὶ πιθανῶς οἱ Ὀμηρίδαι ἢ κυκλικοὶ ποιηταί, Ἀρετῖνος ὁ Μιλήσιος, ὁ ποιήσας Ἰλίου πέρσιν, καὶ Λέσχης ὁ Λέσβιος, ὁ γράψας τὴν μικρὰν Ἰλιάδα. Ἀλλὰ πῶς οὗτοι ἐπραγματεύθησαν αὐτόν, μᾶς εἶναι ὁλως ἄγνω-

(1) Λυκόφρ. Κασσάνδρ.

στον. Ὁ Μακρόβιος ὁμῶς ⁽¹⁾ ῥητῶς λέγει ὅτι ὅλον το Β'. ἄσμα τῆς Αἰνειάδος ἦν μετάφρασις, κατὰ λέξιν σχεδόν (*præne ad verbum*), Ἑλληνὸς τινος ποιητοῦ, τοῦ Πεισάνδρου, οὗ ἀγνοεῖται ἡ ἐποχὴ, καὶ τοῦτο ὅτι ἦν καὶ τοῖς παιδίοις γνωστὸν (*et pueris decantata*). Μεταξὺ τῆς διηγήσεως τοῦ Κοίντου καὶ τῆς τοῦ Βιργιλίου ὑπάρχουσι τῷ ὄντι διαφοραὶ, ἀλλ' οὐχὶ τοιαῦται ὥστε νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ μὲν ἐξέθετε τὸν Ἑλληνικὸν μῦθον, ὁ δὲ τὸν Ῥωμαϊκόν, ὃν δῆθεν ἠκολούθησαν καὶ οἱ γλύπται. Φαίνονται δὲ μᾶλλον προκύψασαι ἐκ φιλοτιμίας τοῦ Σμυρναίου ποιητοῦ, ὅπως μὴ ἐλεγχθῇ δουλικὸς τοῦ Βιργιλίου μεταφραστής. Αἱ τοιαῦται αὐτοῦ προσπάθειαι εἰσὶ διαφανέσταται, καὶ οὐχὶ λίαν ἐπιτυχεῖς, ἀποδεικνύουσαι μᾶλλον ὅ,τι προσπαθεῖ ν' ἀποκρύψῃ, ὡς πρόδηλον γίνεται ἐκ τῶν ἐπομένων παραδειγμάτων.

Ἐν Βιργιλίῳ ὁ Σίνων παρίσταται ἔντρομος.

Prosequitur pavitans et ficto pectore fatur.

Ὁ δὲ Κόϊντος ⁽²⁾ νομίζει ὅτι ὑπεκφεύγει τὸν ἔλεγχον τῆς δουλικῆς μιμήσεως, τὸ αὐτὸ λέγων ἀποφατικῶς.

«Ὡς φάτο κερδοσύγχεσσι, καὶ οὐ κάμεν ἄλγεσι θυμόν».

Ὁ Βιργίλιος εἰσάγει τὸ τῶν ὄφρων ἐπεισόδιον οὕτω.

Hic aliud majus miseris.

Ὁ δὲ Κόϊντος.

«Τῷ δ' ἔτι χύρτερον ἄλλο.

Φέρει δ' οὗτος τοὺς ὄφεις οὐχὶ ἐκ Τενέδου, ἀλλ', ὡς ὁ Λυχόφρων, ἐκ Καλυδωνῶν (*ρήσους διπ.λας*).

Ὁ Ῥωμαῖος ποιητῆς γράφει.

Fit sonitus spumante salo.

(1) Saturn. V, 2.— (2) IB, 444.

Ὅδ' Ἑλλην·

«Ἐπесμαράγησε δὲ πόρτος
ρησσομένων».

Ἑλίνος·

Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.

Ὁτος δέ·

«Τοὶ δὲ φέροντο, δεινὸν λιχμῶντες,
θίγοντες βλοσυροῖσι γενεῖασι λαιγὸν ὀδόντων».

Ὁ Βιργίλιος περιγράφει οὕτω τὸν φόβον τῶν Τρώων·

Diffugimus visu exsanguēs.

Ὁ δὲ Κόϊντος·

«Οὐδέ τις αἰῶν, οὐδ' εἰ μένος ἔντρομος
ἦν, μεῖναι ἔτλα».

Παρά Βιργιλίῳ ἀφ' οὗ εἰσῆλθεν ὁ ἵππος·

Circum pueri, innuptæ que puellæ
sacra canunt.

Παρά δὲ Κοίντῳ·

«Τρωάδες πᾶσαι δὲ περισταδὸν εἰσορόοσαι
θάμασμον ὄμβριμον ἔργον».

Αὐτὴν δὲ τὴν περιγραφὴν τῆς σκηνῆς ἐκτίθησιν ὁ
Κοῖντος ὥς ἔπεται·

«Οἱ δὲ οἱ νῆας, ὑποτρομέοντας ὀλεθρον,
ἀμφοτέρους ὀλοῇσι ἀνηρείψαντο γένυσσι,
πατρὶ φίλῳ ὀρέγοντι ἑὰς χεῖρας».

Ὁ Κόϊντος λοιπὸν μετέφρασε τὸν Βιργίλιον, ἐκ προ-
θέσεως, μόνον ὅσον ἐδύνατο ἀποσεῖων τῆς μεταφράσεως
τὰ δεσμὰ, ὥς ὁ Βιργίλιος μετέφρασε τὸν Ηείσανδρον,
καὶ οὐδὲν ἀποδεικνύει διαφορὰν μύθου Ἑλληνικοῦ καὶ
Ῥωμαϊκοῦ, οὐδὲν ἐπομένως κυροῖ τὴν ὑπόθεσιν ὅτι οἱ
Ῥόδιοι κατὰ τὸν Ῥωμαϊκὸν μῦθον πλάσαντες τὸ ἔργον

αὐτῶν, εἰσὶ σύγχρονοι τῶν αὐτοκρατόρων. Τὸ ἀληθὲς ἐπομένως κριτήριον περὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ συμπλέγματος συνίσταται εἰς τὴν ἐντέλειαν αὐτοῦ, πρὸς ἣν οὐδὲν τῶν ἀποδεδειγμένων Ῥωμαϊκῶν ἔργων ἀμιλλᾶται ὡς πρὸς τὸν ῥυθμὸν καὶ τὴν ἔκφρασιν, ἐντελῶς συμφωνοῦσαν πρὸς ὅσα ἐκ τῶν προτέρων εἰκάζομεν καὶ πρὸς ὅσα ἡξεύρομεν περὶ τοῦ Ῥοδίου ἐργαστηρίου. Ἡ πιθανωτέρα ἄρα ὑπόθεσις εἶναι ὅτι τὸ ἀριστούργημα τοῦτο, ποιηθὲν ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς Ῥόδου, μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον, μετεκομίσθη εἰς Ῥώμην ἐπὶ τῆς πορθήσεως τῆς νήσου, εἰς ἣν φαίνεται ὅτι κατελείφθη καὶ τὸ βάθρον αὐτοῦ, διότι ἐν Ῥώμῃ εὐρέθη ἄνευ ἐπιγραφῆς· καὶ ὅτι ὁ σύγχρονος τῆς ἀλώσεως τῆς Ῥόδου Βιργίλιος, ἰδὼν αὐτὸ ἐν πάσῃ τοῦ τῇ λαμπρότητι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 45 καὶ 19 π. Χ. ἐνεπνεύσθη ὑπ' αὐτοῦ τὴν περιγραφὴν ἐκείνην τοῦ Β'. ἄσματος.

Ἀναμφισβήτητος δὲ τῆς τοιαύτης καταγωγῆς τοῦ συμπλέγματος τούτου ἀπόδειξις μᾶς φαίνεται καὶ ἕτερόν τι ἔργον τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου, συγγενέστατον καὶ κατὰ τὴν ἀντίληψιν καὶ κατὰ τὴν ἐργασίαν πρὸς τὸν Λαοκόοντα, περὶ οὗ εἶναι θετικῶς γνωστὸν ὅτι ἐκ Ῥόδου μετεκομίσθη εἰς Ῥώμην. Εἶναι δὲ τοῦτο ὁ λεγόμενος Φαρνέσιος Ταῦρος.

Ὁ Πλίνιος ⁽¹⁾ λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι ὁ Ἀπολλωνίος καὶ ὁ Ταυρίσκος, δύο τεχνῖται, ὧν τὸν δεύτερον λέγει Τραλλιανόν (ἐκ Τράλλεων τῆς Λυκίας), τὸν δ' ἕτερον συγγενῇ αὐτοῦ, ἐποίησαν ὁμοῦ «τὸν Ζῆθον καὶ τὸν Ἀμφίωνα, καὶ τὴν Δίρκην, καὶ τὸν Ταῦρον, καὶ τὸ σχοινίον, ἐξ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ λίθου, καὶ τὸ ἔργον τοῦτο μετεκομίσθη ἐκ Ῥόδου εἰς Ῥώμην». Ὁ δὲ μῦθος, ὃν ὁ Πλίνιος διὰ τῶν λέξεων τούτων αἰνίττεται, εἶναι, ὡς διηγεῖται αὐτὸν ὁ Ἀπολλόδωρος ⁽²⁾, ὁ ἐξῆς· Δίρκη, ἡ

(1) Pl. 35, 4, 10.— (2) Γ, 5.

δευτέρα γυνή Λύκου τοῦ βασιλέως τῶν Θηβῶν, ζηλο-
τυοῦσα κατ' Ἀντιόπης, τῆς ἀνεψιᾶς καὶ πρώτης γυ-
νακὸς αὐτοῦ, εἶχεν αὐτὴν κατάκλειστον καὶ τὴν ἐτυ-
ράννει. Ἀλλ' οἱ ἐκ τοῦ Διὸς υἱοὶ τῆς Ἀντιόπης Ἀμ-
φίων καὶ Ζῆθος, συλλαβόντες τὴν Δίρκην ἐν μέσῳ Βαχ-
χικῆς ἐορτῆς ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος, φοβεράν ἐπέβαλον
αὐτῇ ποινὴν, προσδέσαντες αὐτὴν εἰς κέρατα ταύρου
ἀγρίου. Οὕτω φονεύσαντες αὐτὴν, τὴν ἐρρίψαν εἰς τὴν
περὶ τὰς Θήβας πηγὴν, τὴν ἀπ' αὐτῆς ἐπονομασθεῖσαν.

Ἐπὶ Πάπα Παύλου τοῦ Γ'. (1234—49) ἀνευρέθη
ἐν Ῥώμῃ κατὰ τοὺς Λουτρῶνας τοῦ Καρακάλα σύμ-
πλεγμα περὶ οὗ οὐδεμία δύναται νὰ ὑφίσταται ἀμφι-
βολία, ὅτι εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ πρωτότυπον ὑπὸ τοῦ Πλι-
νίου ἀναφερόμενον (Πίν. ΙΔ, 2). Μετενεχθὲν δ' εἰς Νεά-
πολιν, διατηρεῖται τὸ σύμπλεγμα ἤδη ἐν τῷ Βουρβω-
νικῷ μουσεῖῳ. Εἶναι δ' ἡ παράστασις αὐτοῦ δραματι-
κωτάτη καὶ καταπληκτικὴ διὰ τὴν ἐκφρασιν τῆς ἀλη-
θείας καὶ διὰ τὴν ζωηρότητα. Ἡ βᾶσις εἶναι αὐτὸς ὁ
Κιθαιρῶν, χαρακτηριζόμενος ὑπὸ τοῦ τραχέος ἐδάφους
καὶ τῶν ἀποτόμων βράχων, εἰς οὓς ἐν βραχεῖ θέλει
συντριβῇ τὸ ὠραῖον σῶμα τῆς Δίρκης, καὶ ὑπὸ τῶν ἐν
μέσῳ αὐτῶν διαιτωμένων θηρίων. Τὸ φοβερὸν δρᾶμα
συμβαίνει ἐν ὥρᾳ βακχικῆς ἐορτῆς, ὡς ἐμφαίνουσιν οἱ
κατὰ γῆς κείμενοι στέφανοι καὶ ὁ βακχικῶς ἐστεφανω-
μένος μικρὸς ποιμὴν, ὅστις ἐν παρέργου μέρει εἰς τὴν
γωνίαν καθήμενος, γίνεται θεατὴς τῆς βαρβάρου ποι-
νῆς. Τὸ πρόσωπον καὶ ἡ θέσις αὐτοῦ ἐμφαίνουσι πλήρη
ἀπάθειαν, ἀλλὰ τοῦτο διότι παρίσταται οὗτος ἐνταῦθα
ὡς σύμβολον μᾶλλον τῆς τελετῆς καὶ τοῦ χώρου ἢ ὡς
τοῦ δράματος πρόσωπον, καὶ οἱ γλύπται ἤθελον ν' ἀπο-
φύγωσι μὴ περισπασθῇ πρὸς αὐτὸν ἡ προσοχὴ ἀπὸ τοῦ
κυρίου συμπλέγματος. Τοῦτο δὲ παριστᾷ τὸν Ἀμφίωνα,
διακρινόμενον δια τῆς λύρας ἣτις κεῖται παρ' αὐτὸν
κατὰ γῆς, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ζῆθον, συλλαβόντας

τὴν Δίρκην, καὶ σύροντας αὐτὴν πρὸς τὸν ἀδάμαστον ταῦρον, εἰς οὗ τὰ κέρατα προσδέουσι τὸ σχοινίον. Ὁ Ἀμφίων κυρίως προσπαθεῖ νὰ καθέξῃ τὸ ζῶον, ἡ δὲ Δίρκη, συρομένη ὑπὸ τοῦ Ζήθου, οὗ ἡ ἀριστερὰ χεὶρ ἐκράτει τὴν κόμην τῆς πιθανῶς, καὶ κακῶς συνεπληρώθη ὡς κρατοῦσα καὶ σὺτὴ τὸ σχοινίον, πρὸς τὸν Ἀμφίωνα στρέφει ἱκετικά βλέμματα, ὡς μᾶλλον ἐλπίζουσα εἰς τοῦ ποιητοῦ τὴν τρυφερωτέραν καρδίαν. Ὁπίσω δὲ τοῦ Ἀμφίωνος ἵσταται ἡ Ἀντιόπη, αὐστηρὰ καὶ ἀπαθὴς μάρτυς τῆς διδομένης αὐτῇ ἐκδικήσεως.

Καὶ ἐπὶ Καρακάλα μὲν εἶχεν ὑποστῆ' τὸ σύμπλεγμα τοῦτο διαφόρους ἐπισκευάς· ὅταν ὁμως ἀνευρέθῃ, ἦν αὖθις λίαν ἡκρωτηριασμένον, καὶ εἰς πολλὰ μέρη συνεπληρώθη ἐπίτυχῶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Ὁ Βιγκελμάννος θεωρεῖ ὡς μεταγενέστερα τὸ ἄνω τμήμα τῆς Δίρκης, καὶ τὴν Ἀντιόπην, ἧς ὁμως μέρος ἀπεδείχθη μετὰ ταῦτα ὅτι εἶναι γνησίως ἀρχαῖον. Ὅλως δὲ νέα εἰσὶν ἡ κεφαλὴ τῆς Ἀντιόπης, αἱ τῶν δύο μεираκίων, τοῦ Ζήθου πάντα πλὴν τοῦ κορμοῦ, τοῦ Ἀμφίωνος ὁ εἷς ποῦς, τοῦ ταύρου οἱ πόδες, ἡ οὐρά, τὰ ὦτα καὶ τὸ ἓν κέρας, καὶ τὸ σχοινίον πλὴν τοῦ περὶ τὰ κέρατα.

Προῖόν ἀπολεσθείσης τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου, ὡς ὁ Λαοκόων προέκυψεν ἐκ τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους, ἦν, ὡς ἐκεῖνος, ἡ ἀπολίθωσις τῆς καιριωτάτης στιγμῆς εἰς τοῦ δράματος τὴν καταστροφὴν, ὁμοίως οὔτε προπαρασκευὴν οὐδ' ἐξήγησιν τῆς φρικτῆς θέσεως περιέχον, πλὴν τῆς παρουσίας τῆς Ἀντιόπης, ἥτις, τὸν χορὸν περὶ τοῦ τῶν ἀρχαίων δραμάτων ἀναπληροῦσα, ἀναμιμνήσκει διὰ μόνης τῆς ἐμφανίσεώς της ὅτι τὸ τελούμενον εἶναι φοβερὰ ἀντεκδίκησις, καὶ οὐχὶ ἄσκοπος καὶ θηριώδης ὠμότης. Ὡς δὲ τὸ ἕτερον σύμπλεγμα, οὕτω καὶ αὐτὸ, ἠθικὴν μὲν ἰδέαν δὲν διεγείρει, ἀλλ' ἐμπνέει ὑπέρτατον οἶκτον, οὗ ὁμως τὴν ὀξύτητα μετριάζει ἐν-

ταῦθα καὶ ὁ θαυμασμὸς πρὸς τὴν ἀνδρείαν τῶν νέων, δαμαζόντων τὸν ἀτίθασπον ταῦρον.

Ὅτι δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις μεγάλως ἐξετιμᾶτο τὸ ἔργον τοῦτο, ἀποδεικνύουσιν αἱ γενόμεναι μιμήσεις αὐτοῦ. Εἰς τὸν ναὸν ὃν Ἀτταλὸς ὁ Β΄. ἀνήγειρεν ἐν Κιζίκῳ εἰς τιμὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἀπολλωνίδος (περὶ Ὀλυμ. 155, γ΄.), 19 ἐκ τῶν χιόνων ἐκοσμοῦντο, ὡς εἰκομεν (σελ. 501), διὰ στυλοπινάκων, ὧν αἱ γλυπτικαὶ παραστάσεις ἀνεφέροντο εἰς ἔργα υἱικῆς εὐσεβείας, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἐπιγραμμάτων σωζομένων καὶ περιγραφόντων αὐτάς. Ἐφ' ἐνὸς ἐξ αὐτῶν παρίστατο ὁ Διόνυσος φέρων τὴν Σεμέλην εἰς τὸν Ὀλυμπον· ἐπὶ ἄλλου ὁ Ἡρακλῆς τὴν Ἀλκμήνην εἰς τὰ Ἡλύσια, καὶ συνοικίζων αὐτὴν τῷ Ῥαδαμάνθει· ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ Ἀρτεμις φονεύοντες τὸν Πύθωνα, τὸν φοβίσαντα τὴν Λητώ· ὁ Κλέοβις καὶ ὁ Βίτων· ὁ Ῥῶμος καὶ ὁ Ῥωμύλος, καὶ ἄλλα ὁμοίαν ἔχοντα ἠθικὴν σημασίαν. Ἐφ' ἐνὸς τέλος παρίστατο ὁ Ζῆθος καὶ ὁ Ἀμφίων. Ὅτι δ' ἡ παράστασις ἐκείνη ἦν ἀντίγραφον τοῦ τεχνουργήματος τῶν Τραλλιανῶν γλυπτῶν, ἀποδείκνυται ἐναργέστατα ἐκ τοῦ ἐπομένου ἐπιγράμματος (1).

*Ἀμφίων καὶ Ζῆθε, δύο σκυλακεύματε, Δίρκην
κτείνατε τήνδ', ὀλέτην ματέρος Ἀρτιόπας,
δέσμιον ἦν πάρος εἶχε διὰ ζηλήμονα μῆνιν,
νῦν δ' ἰκέτις αὐτὴ λίσσεται ὀδυρομένη.*

*Ἄγε, καὶ ἐκ ταύροιο καθάπτετε δίπ. λακα σειρὴν
ὄφρα δέμας σέρῃ τῆς δε κατὰ ξυλόχον.*

Καὶ ἐπὶ νομίσματος δὲ τῶν Θυατηρινῶν, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου κοπέντος, φαίνεται τοῦ αὐτοῦ ἔργου ἀντίγραφον (2), ὡς καὶ ἐπὶ δακτυλιο-

(1) Ἀνθ. Παλ. Γ, 7. — (2) DENK. 215, 6. - Eckh. Num. anecd. T. 6, 15. n. 1.

λίθου, παριστῶντος ὁμῶς αὐτὸ κατ' ἐλευθέραν μίμησιν⁽¹⁾.

Ἄλλὰ καὶ ἐν γένει ὅπου μόνον ἐπροστατεύετο, ἔθαλλε κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὸν ῥυθμὸν τῆς ἐποχῆς ἢ εἰσέτι πᾶσαν αὐτῆς τὴν ζωτικότητα μὴ ἀπολέσασα τέχνη. Οὕτως ὑπὸ τοὺς φιλοκάλους Ἀτταλίδας ἐμορφώθη λόγου ἄξιον γλυπτικὸν ἐργαστήριον ἐν Περγᾶμῳ, περὶ Ὀλυμ. 125—135, καὶ ἐν αὐτῷ ἀνεδείχθη τεχνίτης περίφημος ὁ Πυρόμαχος, ὁ κοσμήσας τὸ ἐν Περγᾶμῳ μεγαλοπρεπὲς ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ⁽²⁾ δι' ἀγάλματος τοῦ Θεοῦ «περιττῶς κατεσκευασμένου», κατὰ Πολύβιον ⁽³⁾, ὅστις ὁμῶς τὸν τεχνίτην ἐσφαλμένως καλεῖ Φυλόμαχον. Εἰ δὲ καὶ πολλοὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐπισήμων καλλιτεχνῶν εἶχον ἐργασθῇ ἀγάλματα Ἀσκληπιοῦ θαυμαστά ἐν τῇ ἀρχαιότητι, φαίνεται ὁμῶς ὅτι τὸ τοῦ Πυρομάχου ἦν πρωτότυπος διάπλασις τῆς μορφῆς τοῦ Θεοῦ, διότι μεγάλα ἐπ' αὐτῷ φρονοῦντες οἱ Περγαμῆνοί, παρίστων τὸν τύπον αὐτοῦ ἐπὶ τῶν νομισμάτων των ⁽⁴⁾, μετὰ τῆς Ὑγιείας καὶ τοῦ μικροῦ Τελεσφόρου, δύο προσώπων ἅτινα ἴσως ὁ Πυρόμαχος εἶχε παραστήσει ἐν συμπλέγματι μετὰ τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἐν Φλωρεντία ὑπάρχει ἄγαλμα Ἀσκληπιοῦ ἀπαράλλακτον πρὸς τὸν τύπον τῶν νομισμάτων ⁽⁵⁾, παριστῶν τὸν Θεὸν ἐστῶτα, ἐμβριθῇ τὴν μορφήν ὡς τὸν Δία περίπου, ἀλλὰ προσηνέστερον καὶ πῶς ἀνθρωπινώτερον, εἰς τὴν δεξιὰν ἔχοντα ῥάβδον, ἐφ' ἧς ἀνελίσσεται ὄφις, τὴν δ' ἀριστερὰν κάμπτοντα καὶ στηρίζοντα εἰς τὴν ὀσφύν, καὶ περιβέβλημένον ἱμάτιον καταλείπον τὸ ἄνω σῶμα

(¹) DENK. 251, C. - Milling. Gal. mythol. Pl. 140, n. 514. — (²) Διόδ. σ. 528. — (³) ΔΒ, 25, 4. — (⁴) DENK. 219, b. — (⁵) Αὐτ. 219, a. (Gal. Real. d. Firenz. Ser. IV, Vol. I, Τν. 27). Γύψινον ἀντίτυπον αὐτοῦ κοσμεῖ τὸ πρόσωπον τοῦ ἐν Ἀθ. στρατιωτ. νοσοκομείου.

καὶ τὸν δεξιὸν ὤμον γυμνὸν, πλουσίως δὲ πτυσσόμενον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο δύναται εἰκότως καὶ ἐκληφθῆ ὡς ἔργον ἢ ἀντίγραφον τοῦ ἔργου τοῦ Πυρρομάχου.

Ὁ αὐτὸς δὲ καλλιτέχνης, μετὰ καὶ ἄλλων συνεργατῶν (τοῦ Ἰσιγόρου, τοῦ Στρατονίκου καὶ τοῦ Ἀντιγόρου), κατεσκεύασε ποικίλα συμπλέγματα παριστῶντα τὴν κατὰ Κελτῶν ἢ Γαλατῶν ἐν Μυσίᾳ νίκην Ἀττάλου τοῦ Α'. (Ὀλυμ. 125), καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, Εὐμένους τοῦ Β'. (Ὀλυμ. 135). Ἀντίτυπα τῶν ἔργων τούτων, καὶ ἄλλα προΐοντα συγχρόνως τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου, ἴσως καὶ τῶν αὐτῶν τεχνιτῶν, ἐδωρήσατο Ἀτταλὸς ὁ Β', ἀδελφὸς τοῦ Εὐμένους, εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐτέθησαν κατὰ τὸ χεῖλος τοῦ νοτίου τείχους τῆς Ἀκροπόλεως. Περὶ αὐτῶν λέγει ὁ Παυσανίας ⁽¹⁾: *Ἡρὸς δὲ τῷ τείχει τῷ νοτίῳ, γιγάντων, οἳ ἐπὶ Θράκῃ ποτὲ καὶ τὸν Ἰσθμὸν τῆς Παλλήνης ὥκησαν, τούτων τὸν λεγόμενον πόλεμον, καὶ μάχην πρὸς Ἀμαζόνας Ἀθηναίων, καὶ τὸ Μαρυθῶνι πρὸς Μήδους ἔργον, καὶ Γαλατῶν τὴν ἐν Μυσίᾳ φθορὰν ἀνέθηκεν Ἀτταλὸς, ὅσον γε δύο πηχῶν ἕκαστον. Καὶ διὰ τὸ μικρὸν αὐτῶν τριποδιαῖον ὕψος, καὶ διὰ τὴν θέσιν εἰς ἣν ἀνέκειντο, ἐδύνατο νὰ ὑποληφθῇ ὅτι ἦσαν ταῦτα ἀνάγλυφα· ἀλλὰ τὸ ἐναντίον δεικνύει ἡ διήγησις τοῦ Πλουτάρχου ⁽²⁾, καθ' ἣν θύελλα κατέρριψεν εἰς τὸ θέατρον, τὸ ὑποκείμενον τῷ νοτίῳ τείχει, τὸν Διόνυσον τῆς Γιγαντομαχίας. Ἐκ τούτου ἄρα φαίνεται ὅτι ἦσαν ταῦτα σχολιὰ ἔργα, ἐκ πολλοῦ ἀριθμοῦ ἀγαλμάτων βεβαίως συγκείμενα· διότι, ὡς ὁ Διόνυσος, οὕτω παρῆσαν ἀναμφιβόλως εἰς τὴν Γιγαντομαχίαν καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ μαχιμώτεροι μάλιστα τῶν Θεῶν, ὅσοι λέγονται αὐτῆς μετασχόντες, ἐν δια-*

(1) Α, 25.—(2) Ἀντων. 60.

φόροις συμπλέγμασι μετὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν, ὥς καὶ αἱ τρεῖς ἄλλαι συνθέσεις ἐπρεπεν ἀνάλογον νὰ ἔχωσι τὴν ἀνάπτυξιν. Οὐδ' ὁ Πausanίας, οὐδ' ὁ Πλούταρχος λέγει ἂν τὰ ἐν Ἀθήναις ἀνακείμενα ταῦτα ἔργα ἦσαν χαλκᾶ ἢ λίθινα, οὐδ' ἀλλαχόθεν γνωρίζομεν ἂν ἦσαν αὐτὰ τὰ πρωτότυπα τῶν ἐπισήμων Περγαμηνῶν τεχνιτῶν, οἵτινες μετὰ τῶν χαλκοπλαστῶν καταριθμοῦνται ὑπὸ τοῦ Πλινίου⁽¹⁾, ἢ ἂν ἐκείνων ἀντίγραφα. Τοῦτο βεβαίως φαίνεται πιθανώτερον, παρὰ τὸ νὰ γυμνώσῃ ὁ Ἀτταλὸς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ πρωτεύουσαν τοιούτων ἐξόχων καλλωπισμάτων πρὸς χάριν τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καὶ ἑτέρα περιστάσις βοηθεῖ. Εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Καπιτωλίου ἐν Ῥώμῃ διατηρεῖται ἐξαίσιον λίθινον ἄγαλμα ἀνδρὸς τετρωμένου, κατὰ γῆς κειμένου, τὸ ἄνω σῶμα ὑπεχειρόμενον εἰς τὴν δεξιάν στηρίζοντος χεῖρα. Εἶναι δὲ τὸ ἐξοχὸν τοῦτο ἔργον, (Πίν. ΙΕ), τὸ συνήθως «ὁ θνήσκων μονομάχος» (il gladiator moribundo) καλούμενον, ὥς πρὸς τὸ ὕλικόν μὲν μέρος τῆς τεχνουργίας ἄξιον τῶν ἀρίστων ἡμερῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ τὸ ξενικὸν τῆς μορφῆς αὐτοῦ, ὁ παχὺς μύσταξ, ὁ στρεπτός περὶ τὸν τράχηλον καὶ ἡ διάθεσις τῆς κόμης του, προσέτι δ' ἡ ταπεινότερα ψυχολογικὴ ἔκφρασις αὐτοῦ, σωματικὴν ἀλγηδόνα παριστῶντος καὶ τὴν τοῦ θανάτου ἀπελπισίαν ἄνευ τοῦ ἐξευγενίζοντος τὸν θάνατον αἰσθήματος ἥρωϊκοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἐλέγχουσι τὸν βάρβαρον, καὶ μάλιστα τὸν Κελτὸν, κατ' ἐθνικὸν χαρακτηρισμὸν διαγεγραμμένον, καὶ οὐχὶ κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν ἀρχαίων τεχνιτῶν, οἵτινες διὰ μόνης τῆς ἐνδυμασίας διέκρινον τὸν βάρβαρον τοῦ Ἑλλήνου. Προσέτι δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔργου διατηρούμενον καὶ ἐν Δρέσδῃ ἀντίγραφον⁽²⁾, ἀποδει-

(1) 34, 19, 24.—(2) DENK. 217. (Mus. Fr. P. II, 7, 22).

νύει ὅτι τὸ πρωτότυπον ἦν ἐκ τῶν ἐπισήμων τεχνουργημάτων.

Ὑπάρχει δ' ἐν Ῥώμῃ⁽¹⁾ καὶ ἕτερον σύμπλεγμα, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου ὡς τὸ προῤῥηθὲν κατεσκευασμένον, καὶ ὁμοιον αὐτῷ κατὰ τὸν ῥυθμὸν, παριστῶν δ' ἄνδρα ἐπίσης οὐχὶ Ἑλληνα τὴν μορφήν, ὅστις ἀφ' οὗ ἐφόνευσε τὴν γυναῖκά του, ἣν καταρρέουσιν εἰς τὴν γῆν ἔχει εἰς τὴν ἀγκάλην του, βυθίζει τὸ ξίφος εἰς τὸ ἴδιον στῆθος του (Πίν. ΙΕ, 2). Τὸ ἔργον τοῦτο, εἰς ὃ κοινῶς δίδοται τὸ ὄνομα Ἀρρίας καὶ Παίτου⁽²⁾, ἔχει δραματικὴν τὴν διάθεσιν, ἀλλὰ στερεῖται τῆς εὐγενοῦς ἡρεμίας ἥτις ἐν τοῖς καλλιτεχνήμασι τῆς μεγάλης ἐποχῆς κατοπτρίζει τὸ ἀμιγὲς κάλλος καὶ τὸ ἠθικὸν μεγαλεῖον. Ἐκ τούτων δὲ τῶν κοινῶν γνωρισμάτων φαίνεται πιθανότατον ὅτι ἀμφοτέρω ταῦτα τ' ἀγάλματα ἀνῆκον ἀρχικῶς εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σύμπλεγμα, καὶ ἡ ὁμοιότης τῆς ἠθικῆς ἐκφράσεως φαίνεται ἀποδεικνύουσα ὅτι, ὡς τὸ δεύτερον, οὕτω καὶ τὸ πρῶτον παρίστησιν αὐτοκτονίαν, καὶ οὐχὶ θάνατον ἐν πολέμῳ τρωθέντος. Περὶ οὐδενὸς δ' ἑτέρου συμπλέγματος γίνεται λόγος ἐν τῇ ἀρχαιότητι, εἰς ὃ εἰκότως ν' ἀποδοθῶσιν οἱ θνήσκοντες οὗτοι Γαλάται, πλὴν τοῦ Περγαμηνοῦ ἐκείνου, οὗ ἐν τοιαύτῃ ὑποθέσει τὰ πρωτότυπα ἀγάλματα πρέπει νὰ ᾔσαν ἀνδρομήκη ἐπίσης. Τὸ δ' ἐξ αὐτῶν ἐξαγόμενον γενικὸν συμπέρασμα περὶ τοῦ παραγαγόντος τὰ ἔργα ταῦτα ἐργαστηρίου, εἶναι ὅτι· εἵχεν ὁμοιογραφικὴν μᾶλλον τὴν τάσιν καὶ ὑλικήν, ἀλλὰ τὰς ἀρίστας διατηρήσασαν τῆς καλῆς ἐποχῆς παραδόσεις· διότι, ἂν τοσοῦτον ἐντελής εἶναι ἢ τῶν βαρβάρων παράστασις, ἐννοεῖται ὅτι πολὺ εὐγενεστέρα ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐν τοῖς συμπλέγμασιν ἢ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἢ τῶν Θεῶν.

Τῆς αὐτῆς προσέτι ἐποχῆς φαίνεται ὅτι ᾔτον καὶ ὁ

(1) Ἐν Villa Ludovisi.—(2) Ἰδ. Plin. Epist. III, 16.

ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων ὡς ἔξοχος τορευτῆς φημιζόμενος, ἀλλὰ καὶ γλύπτης λόγου ἄξιος ὢν Βοηθός, Καρχηδόνιος λεγόμενος ὑπὸ Πausανίου ⁽¹⁾, πιθανώτερον ὁμῶς Καλχηδόνιος, ποιήσας, κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον, ἐπίχρυσον καθήμενον μειράκιον ἐν τῷ Ἑραίῳ τῆς Ὀλυμπίας, πιθανότατα τὸ χαριέστατον ἐκεῖνο ἄγαλμα τοῦ παιδός, τοῦ ἄκανθαν ἀποσπώντος ἐκ τοῦ ποδός του, ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Καπιτωλίου ἐν Ῥώμῃ (Πιν. ΙΣΤ, 4). Κατὰ Πλίνιον ⁽²⁾ ὀνομαστὸν ἔργον αὐτοῦ ἦν ἕτερος παῖς, ἀποπνίγων χῆνα. Ἦν δὲ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο περίφημον, ὡς φαίνεται, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, διότι πολλὰ αὐτοῦ διατηροῦνται ἀντίγραφα (Πίν. ΙΣΤ, 3), ἐν οἷς τὸ ὡραῖον παιδίον, ἐν φυσικωτάτῃ θέσει καὶ ἀληθεστάτῃ, ἀρπάσxn ἐκ τοῦ τραχήλου, ὡς ἐδυνήθη, τὸ πτηνόν, ἰσομέγεθες σχεδὸν πρὸς αὐτὸ, καὶ ἐντεῖνον πάσας τὰς μικράς του δυνάμεις, ὡς τις νήπιος Ἑρακλῆς ἀποπνίγων τοὺς δράκοντας, προσπαθεῖνὰ τὸ παρασύρη. Τρίτον δὲ γλυπτικὸν ἔργον τοῦ Βοηθοῦ εἶναι παῖς Ἀσκληπιός. Τοῦ ἀγάλματος τούτου ἡ βᾶσις εὐρεθεῖσα ἐν Ῥώμῃ ⁽³⁾, λέγει αὐτὸ ἀριερωθέν οὐχὶ ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, ἀλλ' ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ὑπό τινος ἱατροῦ Νικοδήμου Σμυρναίου. Ἐκ τούτων δὲ πάντων πηγάζει ὅτι προφανῶς ἔχαιρε καὶ διέπρεπεν ὁ Βοηθός εἰς παίδων παράστασιν. Τέλος δὲ μνημονεύεται αὐτοῦ ὡραιότητα καὶ βαρυτάτη, πιθανῶς ἀργυρᾶ ⁽⁴⁾ ὑδρία, ἣν ὁ ἐκ Λιλυθαίου Πάμφιλος διηγῆθη εἰς τὸν Κικέρωνα ⁽⁵⁾ ὅτι ἐκλήρονομήσεν ἀπὸ τῶν προγόνων του, ὅπερ ἀποδεικνύει τὸν Βοηθὸν οὐχὶ νεώτερον τῆς ἀρχῆς τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος. Ὡς πρὸς τῶν Θεῶν δὲ τὴν παράστασιν οἱ τεχνῖται

(1) E, 17. — (2) 34, 19, 24. — (3) C. J. 5674. — Ἐπιγρ. Anall. σελ. 384, ἀρ. 3, 10. — (4) Pl. αὐτ. — (5) In Verr. IV, 14.

κατὰ τοὺς καιροὺς τούτους οὐδὲν νέον παρήγον, ἀλλ' ἐ-
μενύνοντο ἀντιγράφοντες ἢ καὶ μιμούμενοι τῶν προ-
γενεστέρων μεγάλων δημιουργῶν τὰ ἀριστουργήματα.
Οὕτως ὁ Ἀθηναῖος Βρυάξις (ἰδ. σ. 372) κατεσκεύα-
σεν ἐν Δάφνῃ τῆς Ἀντιοχείας, ἐν Ὀλυμ. 115 κτισθεί-
σης, καὶ κληθείσης Ἀντιγονείας τὸ πρῶτον ⁽¹⁾, τὸν Δα-
δωναῖον Ἀπόλλωνα, κολοσσὸν ἀκρόλιθον, ὅμοιον
ῶ μουσηγέτῃ τοῦ Σκόπα, ἐκτὸς ὅτι ἐκράτει φιάλην εἰς
τὴν δεξιάν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Λιδα-
νίου ⁽²⁾: «Τὴν φιάλην, τὴν κίθαριν (κίθαριν), τὸν ποδήρη
χιτῶνα . . . ἀπαλότῃ δέρῃς ἐν λίθῳ, ἱωστῆρα περὶ τῷ
στήθει συνάγοντα χιτῶνα χρυσοῦν, ὡς αὐτοῦ τὰ μὲν ἐνιζά-
ρειν, τὰ δ' ὑπανάστασθαι . . . ἐφ' οὗ αἶδοιτο μέλος . . . φαίρε-
ται καὶ σπένδειν ἀπὸ τῆς χρυσοῦς κνάθου κτ.λ.». Ἀπεικόνι-
σμα αὐτοῦ σώζεται ἐπὶ νομίσματος τῆς Ἀντιοχείας
τοῦ αὐτοκράτορος Φιλίππου (224 μ. Χ.) ⁽³⁾. Κατεστρά-
φη δ' αὐτὸς ὑπὸ κεραυνοῦ ἐπὶ Ἰουλιανοῦ ⁽⁴⁾.

Αὐτόθι καὶ Ἀντίοχος ὁ Δ'. ὁ Ἐπιφανὴς (227 π. Χ.)
ἀνέθηκε χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς,
ἀντίγραφον τοῦ Φειδαῖκου, ὡς εἰκάζεται ἐκ νομίσματος
τοῦ βασιλέως τούτου, φέρον τοῦ Διὸς ἀπεικόνισμα ⁽⁵⁾.

Τέλος ἀρχαίου τύπου ἐπανάληψις ἦν πιθανῶς καὶ τὸ
ὑπὸ μὲν Ἀθηνοδώρου, τοῦ ἐπ' Αὐγούστου ἀκμάσαν-
τος ⁽⁶⁾, εἰς τὸν Βρυάξιν, ὑπὸ δ' Ἰουλίου Οὐαλε-
ρίου ⁽⁷⁾ εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα Παρμενίωνα ἀποδι-
δόμενον ἄγαλμα τοῦ Σαράπιδος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ,
Θεοῦ τῶν τε ἐπιγείων καὶ τῶν ὑπογείων, ἐκ διαφόρων
πολυτίμων ὕλων κατασκευασθὲν, αὐατηρὰν δ' ἔχον τὴν

(1) Εὐσέβ. Ἀρμενιανὴ μετάφρασις. — (2) Λόγ. ΞΑ, Τ. 3.
τελ. 344 Reisk. — (3) DENK. 220, h. — (4) Κεδρ. χρον.
6. — (5) DENK. 220. k. — (6) Ἐν Κλήμ. Προπ. 14. —
(7) reg. Alex. I, 34.

ἐκφρασιν, ἣν ἐπέτεινεν ἔτι μᾶλλον ἐπίχρισις μέλαινα. Τὸ πρῶτιστον ὁμῶς θέμα τῆς τέχνης κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν, ἣν, ὡς ἐρρέθη, ἡ παράστασις τῶν βασιλέων, καὶ δι' αὐτὴν τῇ ἐδόθησαν συχναὶ τότε νέων ἐφευρέσεων ἀφορμαί. Διότι κατὰ τὴν πρὸ πολλοῦ ὑπὸ τῆς ματαιοφροσύνης τῶν ἰσχυρῶν εἰσαχθεῖσαν τάξιν, οἱ βασιλεῖς παρίσταντο ὑπὸ τὰ ἐμβλήματα διαφόρων Θεῶν, καὶ οἱ καλλιτέχναι εἶχον τὸ διπλοῦν πρόβλημα, μετὰ τῆς ἀτομικῆς τοῦ βασιλέως ὁμοιότητος νὰ συνδυάζωσι καὶ τὸν τύπον τοῦ Θεοῦ, οὗ τὸ ἐμβλημα ἔφερε. Τὴν ἀρχὴν τῆς τοιαύτης ἀσεβοῦς ματαιοφροσύνης δυνάμεθα ἤδη νὰ εὕρωμεν ἐν Ἀθήναις ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Περικλέους, ὅστις ἐδέχετο νὰ τὸν καλῶσιν Ὀλύμπιον. Ἀλλ' ἰδίως ἐκύρωσεν αὐτὴν παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀλεξάνδρου, περὶ οὗ, εἰρωνευόμενοι οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐψήφισαν. «Εἰ Ἀλέξανδρος βούλεται θεὸς εἶναι, ἔστω Θεός», καὶ ὅστις ἐλάμβανε πολλάκις σχῆμα καὶ ἐνδυμα διαφόρων θεοτήτων. Οὕτω λέγει ὁ Ἀθηναῖος ⁽¹⁾. «Ἐπιππος δέ φησιν ὡς Ἀλέξανδρος, καὶ τὰς ἱερὰς ἐσθῆτας ἐφόρει ἐν τοῖς δείπνοις, ὅτε μὲν τὴν τοῦ Ἀμμωνος περιφρυῖδα καὶ περισχιδεῖς καὶ κέρατα, καθάπερ ὁ Θεός, ὅτε δὲ καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, ἣν καὶ ἐπὶ τοῦ ἄρματος ἐφόρει πολλάκις, ἔχων τὴν Περσικὴν στολὴν, ὑποφαίνων ἄνωθεν τῶν ὤμων τὸ τε τόξον καὶ τὴν σιδύνην. Ἐκίστε δὲ καὶ τὴν τοῦ Ἑρμοῦ . . . πολλάκις δὲ καὶ λεοντὴν καὶ ρόπαλον, ὥσπερ ὁ Ἡρακλῆς» καὶ ἐν τοιούτῳ σχήματι ἤθελε ν' ἀπεικονίζεται, κατὰ Κλήμεντα ⁽²⁾. Ὁ Πausanίας δὲ διηγείται ⁽³⁾ ὅτι εἶδεν αὐτοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνδριάντα ἐν Διὸς σχήματι, καὶ ἐπὶ Νομισμάτων παρίσταται συνεχέστατα ὡς Ἡρακλῆς, ἢ τραγόκερως, ὡς υἱὸς τοῦ Ἀμμωνος.

Κατὰ δὲ τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου παράδειγμα, καὶ Δ η-

(1) IB, 537.— (2) Προτρ. Δ, σ. 16.— (3) E, 24.

ἡ τριτος ὁ Ἀντιγόνου, ὁ ἐπιλεγόμενος Πολιορκη-
της (294 π. Χ.), ἐλέγετο «ἄλλος Βάκχος» καὶ «υἱὸς Πο-
σειδῶνος», καὶ ἐπλάττετο κέρατα ἔχων ταύρου, καὶ ὡς
Ποσειδῶν, τὸν ἓνα πόδα ἐπὶ βράχου στηρίζων. Τοιοῦ-
τον εὐρέθη χαλκοῦν αὐτοῦ ἀγαλμάτιον ἐν Ἡρακλείῳ⁽¹⁾.
Ὁμοίως δὲ παρίσταντο ταυροκέρωτες καὶ Σέλευκος
Α' ⁽²⁾, καὶ Ἀτταλος ὁ Α', διότι τοῦτον πρό μιᾶς
εὐνεᾶς εἶχεν ὀνομάσει ὁ χρησμὸς «ταύροιο Διοτρεφέος
φίλον υἱόν» κατὰ Πausανίαν ⁽³⁾, καὶ ἄλλο χρηστήριον
«ταυρόκερων». Διάφοροι δὲ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας
παρίσταντο τραγοκέρωτες, ἀφορμὴν μὲν λαμβάνοντες
ἐκ τοῦ μύθου τοῦ Καρανίου, ἐβδόμου Ἡρακλείδου, ὅστις
ὑπ' αἰγῶν ὁδηγηθεὶς, ἐσύστησε τὸ βασίλειον τῆς Μακε-
δονίας, κυρίως ὁμῶς μιμούμενοι τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις
ἐδανείσθη τὸ ἐμβλημα τοῦτο ἐκ τῶν βασιλέων τῆς
Ἀνατολῆς, παρ' οἷς τὸ κέρασ σημαίνει τὴν δύναμιν ⁽⁴⁾.
Ὁ Λυσίμαχος, κατ' ἐπίγραμμα ⁽⁵⁾, ἀφωμοιοῦτο τῷ
Ἡρακλεῖ, οἱ δὲ λεγόμενοι Ἐπιφανεῖς εἶχον στέμ-
μα ἀκτίνων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς.

Οἱ εἰχονικοὶ οὗτοι ἀνδριάντες ἐπὶ μὲν τῶν πρώτων
διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου μετεῖχον ἀναμφιβόλως τίς-
ἐτι ἰδανικότητος καὶ ἀληθοῦς μεγαλείου, καὶ ἦσαν
ἄξιοι τῶν ἐτι προσφάτων διδαγμάτων τοῦ Λυσιππείου
ἐργαστηρίου, ὄντες συγχρόνως παραστάσεις τῶν εὐγε-
νεστάτων μορφῶν τῶν ὑπερηφάνων ἐκείνων πολεμι-
στῶν. Περὶ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ λέγει ὁ Πλού-
ταρχος ⁽⁶⁾ ὅτι· «Ἰδέσθαι καὶ κάλλει προσώπου ἢ θανμαστός
καὶ περιττός, ὥστε τῶν πλαττόντων καὶ γραφόντων μηδένα
τῆς ὁμοιότητος ἐφικέσθαι». Καὶ ἐξαισίου τῷ ὄντι κάλλους

⁽¹⁾ DENK. 221, a. (Visc. Ic. Gr. Pl. 40).— ⁽²⁾ Ἀππιαν.
Σύρ. 57.—⁽³⁾ I, 15.—⁽⁴⁾ Ἰδ. καὶ Βασιλειῶν Α, 2, 1.— Δαυίδ,
Ψαλμ. 91, 11.—⁽⁵⁾ Ἀνθολ. Πλαν. Δ. 100.—⁽⁶⁾ Δημ. 2.

εἶναι τὸ τεμάχιον προτομῆς αὐτοῦ, τὸ διατηρούμενον ἐν Γαλλίᾳ ⁽¹⁾.

Ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ἤρξατο ἀφισταμένη ἡ τέχνη τῶν καλῶν αὐτῆς ἔξεων, καὶ λησμονοῦσα τὰ εὐγενῆ παραδείγματα τῶν ἀριστοτεχνῶν· συγχρόνως δ' ἐξηχρείου αὐτὴν καὶ ἡ ἀνάγκη εἰς ἣν ὑπέκειτο τοῦ νὰ παριστᾷ εἰς ἀκόσμητον ὁμοιότητα τοὺς πολλάκις ἀγενεῖς καὶ χυδαίους τύπους τῶν μεταγενεστέρων Πτολεμαίων, Σελευκιδῶν, καὶ βασιλέων τῆς Μακεδονίας. Ἀλλ' ἡ παρακμὴ αὐτῆς φαίνεται μᾶλλον ἐπὶ τῶν νομισμάτων, διότι ὀλίγαι γνήσiai γλυπταὶ προτομαὶ τῶν χρόνων τούτων διεσώθησαν, καὶ ἐκ τῶν φερουσῶν Πτολεμαίων ὀνόματα εἰς τὰ Μουσεῖα ὀλίγαι ἀνήκουσιν ἀληθῶς εἰς αὐτούς. Ἐκ τῶν ἐν Ἡρακλείῳ, δύο μόνον ἀνεγνώρισεν ὁ Βισκόντης ἐν τῇ εἰκονογραφίᾳ του ⁽²⁾, ὡς γνησίως παριστώσας Πτολεμαῖον τὸν Α' καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ Βερενίκη ν ⁽³⁾, ἀντιπαραβαλὼν αὐτὰς πρὸς νομίσματα ⁽⁴⁾.

Ἐτι δὲ μᾶλλον κατέστρεφε τὴν ἐμβριθὴ τῆς τέχνης ἄσκησιν καὶ ἡ ἀπειρόκαλος σπουδὴ μεθ' ἧς ἡ πρόθυμος τῶν λαῶν κολακεία, καὶ ἡ ἀκόρεστος τῶν βασιλέων πολυτέλεια καὶ τρυφὴ ἐπαλλαπλασίαζον τὰ προϊόντα αὐτῆς, ὥστε μόνον χειρωνακτικῶς καὶ ἐν ἐργαστασίοις ἐδύνατο ὁ μέγας αὐτῶν ἀριθμὸς νὰ παράγῃται, ἀνευ τῆς ἐπιστάσις ἐκείνης, ἥτις μόνη ἀναδείκνυσιν ἔργα σπουδαῖα. Οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι λέγονται ⁽⁵⁾ ἀνεγείραντες ἐν τριακοσίαις ἡμέραις 360 χαλκοῦς ἀνδριάντας εἰς Δημήτριον τὸν Φαληρέα (ἐν Ὀλυμ. 417), ἢ καὶ 1500 κατὰ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον ⁽⁶⁾. Καὶ ἐπειδὴ οἱ τεχνῖται δὲν ἐπῆρχουν εἰς τὴν τοιαύτην ἀπέραντον ἐργασίαν, ἤρχισεν ἔκτοτε ἡ ὀλεθρία ἔξις τοῦ μεταρρύθ-

⁽¹⁾ Louvre, 680. — ⁽²⁾ Pl. 52. — ⁽³⁾ DENK. 222, 223, α. — ⁽⁴⁾ Αὐτ. 6. — ⁽⁵⁾ Διογ. Λ. Ε, 75. — ⁽⁶⁾ Δόγ. ΔΖ.

μεταγράψαι καὶ μεταγράφειν ἀρχαίους ἀνδριάντας εἰς μορ-
φὴν ἢ εἰς ὄνομα μεταγενεστέρων ἀνδρῶν, ἄλλοτε μὲν
ἀλλασσομένης τῆς κεφαλῆς, ἄλλοτε δὲ καὶ μόνῃς τῆς
ἐπιγραφῆς. Τῆς ἕξεως ταύτης φέρει παραδείγματα ὁ
Πλουτάρχης, «Τοῦ γαοῦ δὲ, λέγων, οὐ πέρῃ *Ποσειδῶν ἐφ'
ἱπποῦ* . . . τὸ δ' ἐπίγραμμα τὸ ἐφ' ἡμῶν ἄλλω δίδωσι καὶ οὐ
Ποσειδῶνι» ⁽¹⁾, καὶ «Τὰς γὰρ *Μιλτιάδου καὶ Θεμιστοκλέους*
εἰκόνας εἰς Ῥωμαῖόν τε ἄνδρα καὶ Θράκα μετέγραψαν» ⁽²⁾.
Ἀλλ' ἐν μὲν Ἀθήναις ἤρχισε κυρίως ἡ ἕξις αὕτη ἐπὶ
Ῥωμαίων, καὶ παράδειγμα οἱ κολοσσοὶ Ἀττάλου καὶ
Εὐμένους, μετονομασθέντες Ἀντώνιοι ⁽³⁾, 130 μ. Χ.,
ἐν Ῥόδῳ δὲ ἤσκειτο καὶ πρότερον ἤδη ⁽⁴⁾. Σώζονται
δὲ καὶ σήμερον ἐν τοῖς Μουσείοις πολλοὶ λίθοι, ἐφ' ὧν
ἡ τοιαύτη μεταγραφή εἶναι προφανής, διότι περιέχου-
σιν ἐπιγραφὰς διαφόρων ἐποχῶν, πολλάκις τῆς μετα-
γενεστέρας γεγραμμένης ἀννιστρόφως ἢ καὶ ἐγκαρσίως
πρὸς τὴν ἀρχαιοτέραν ⁽⁵⁾.

Καὶ διὰ τὰς ἐορτάς δὲ τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου
καὶ τῆς Συρίας, τὰς μυθωδῶς πομπώδεις ἐκείνας, ἐτε-
χνουργοῦντο ἀπειράριθμα ἀγάλματα, ἐφήμερα κατα-
σκευάσματα, προωρισμένα μᾶλλον ὅπως ἐκπλήξωσι διὰ
τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ πλούτου των, ἢ ὅπως θαυμασθῶσι
διὰ τοῦ κάλλους τῆς ἐργασίας αὐτῶν. Οὕτως ὁ Θεόκρι-
τος, ἐξυμνῶν τὰ Ἀδώνεια, ἐορτασθέντα ἐν Ἀλεξαν-
δρείᾳ ἐπὶ Πτολεμαίου Β', περιγράφει τὰς ἐξ ἀνήθου
σκιάδας, ἐν αἷς παρίσταντο πετῶντα ἐρωτίδια ὡς ἀρδό-
νες, καὶ προστίθουσιν ⁽⁶⁾.

«Ω ἔβενος! ὦ χρυσός! ὦ ἐκ λευκῷ ἐλέφαντος
αἰετῶ, οἶνοχόον Κροτίδα Διὸς παῖδα φέροντες.

⁽¹⁾ Α, 2. — ⁽²⁾ Α, 18. — ⁽³⁾ Πλούτ. Ἀντων. 60. —
— ⁽⁴⁾ Δ. Χρυσόστ. ΛΑ, 569. ΛΖ, 121. - Ἰδ. Cic. ad Att.
V, 1, 26. - Pl. 35, 2. — ⁽⁵⁾ Ἰδ. Ant. Hell. n. 40. 49. 50.
— ⁽⁶⁾ Εἰδ. ΙΕ, 116.

Ἔστρωται κλίνα τῷ Ἀδώνιδι τῷ καλῷ ἄλλα
τὰν μὲν Κύπρις ἔχει, τὰν δ' ὁ ῥοδόπαχυς Ἀδωνίς.

Ἐν ἄλλῃ δ' ἐορτῇ ἦν ὁ αὐτὸς Πτολεμαῖος ἐτέλεσε
πᾶσι τοῖς Θεοῖς, καὶ ἐξόχως τῷ Διονύσῳ καὶ τῷ Ἀλε-
ξάνδρῳ, ἀναφέρει ὁ Ἀθήναιος ⁽¹⁾, κατὰ Καλλίξενον
τὸν Ῥόδιον, ὅτι τὴν πομπὴν ἐκόσμουσαν χιλιάδες εἰκόνων,
ἀνδριάντων καὶ αὐτομάτων ἀγαλμάτων κολοσσιαίων,
οἷον τὸ τῆς Νύσης ὀκτάπηχυν καθήμενον ἀνίστατο
μηχανικῶς, οὐδενὸς τὰς χεῖρας προσάγοντος. Καὶ ὁ Πο-
λύβιος ⁽²⁾ περιγράφει τὴν πολυτέλειαν μεθ' ἧς Ἀντιό-
χος ὁ Δ', ἀντιφιλοτιμούμενος πρὸς τὴν ἐν Μακεδονίᾳ
μεγαλοπρέπειαν τῶν ἐορτῶν τοῦ Παύλου Αἰμιλίου,
ἐτέλεσε καὶ αὐτὸς ἐν Δάφνῃ τῆς Ἀντιοχείας πομπὴν,
ἐν ἣ παρουσίασε πλῆθος ἀγαλμάτων ἀνεκδιήγητον, πάν-
των τῶν νομιζομένων παρ' ἀνθρώποις Θεῶν ἢ δαιμό-
νων ἢ ἡρώων εἰδῶλα κεχρυσωμένα, ἢ στολαῖς δια-
χρύσοις ἡμφιεσμένα. Ἐκάστω δ' εἶποντο προσέτι οἱ εἰς
αὐτὸ ἀνήκοντες μῦθοι, ἐν πολυτελέσι διασκευαῖς· καὶ
τέλος παρηκολούθει εἰδῶλον Νυκτὸς καὶ Ἡμέρας, καὶ
Γῆς καὶ Οὐρανοῦ, καὶ Ἡοῦς καὶ Μεσημβρίας, καὶ ἄμε-
τρον πλῆθος χρυσωμάτων καὶ ἀργυρωμάτων, ἅτινα
παμπληθέστατα κατεσκευάζοντο τότε διὰ τὴν τῶν βα-
σιλέων πολυτέλειαν, ὡς περὶ Ἀντιόχου τοῦ Δ'. λέ-
γει ὁ Ἀθήναιος ⁽³⁾. «Μάλιστα δὲ πρὸς τοῖς ἀργυροκο-
πείοις εὐρίσκετο καὶ τοῖς χρυσοκοπείοις, εὐρησιλογῶν καὶ
φιλοτεχνῶν πρὸς τοὺς τορευτὰς καὶ τοὺς ἄλλους τεχνίτας».
Καὶ ὀνόματα δὲ τορευτῶν ἀναφέρονται ἐκ τῶν καιρῶν
πιθανῶς τούτων, ὁ Ἀκράγας, εἰς ὃν ἀποδίδωσιν
ὁ Πλίνιος ⁽⁴⁾ ἐκπώματα ἐν Ῥόδῳ, κεκοσμημένα Κεν-
ταύροις, Βάχχαις καὶ θηρευταῖς, ὁ Ἀντίπατρος,
οὗ θαυμαστικῶς ἀναφέρει φιάλην, ἐφ' ἧς ὁ καλλιτέχνης

(1) E. 196. — (2) IG, 3. — (3) E, 193. — (4) 33. 55.

ἐχοίμισε μᾶλλον ἢ ἐτόρευσε Σάτυρον. Τοῦτον ὁμως ἐπεγράμματι Πλάτωνος, οὐχὶ τοῦ φιλοσόφου, ἀλλὰ τοῦ ποιητοῦ (1), ἀποδίδωσι Διοδώρῳ καὶ οὐχὶ Ἀντιπατρῶ, ἔχον οὕτω.

«Τὸν Σάτυρον Διόδωρος ἐχοίμισε, οὐκ ἐτόρευσε.

Ἦν κύβητος, ἐγερεῖς ἄργυρος ὑπνον ἔχει».

Ἐτι δ' ἀναφέρουσιν ὁ τε Πλίνιος καὶ ὁ Ἀθήναιος (2) Στρατόνικον τὸν Κυζικηνόν, ὅστις καὶ φιλοσόφων ἐποίει ἀγάλματα (3), ὁμοίως δὲ καὶ Ταυρίσκον, Κυζικηνόν καὶ αὐτόν (4).

Συγχρόνως δὲ ματαιοσχολοῦσα ἡ τέχνη, καὶ φιλοτιμουμένη μᾶλλον εἰς ὑλικῶν δυσχερειῶν ὑπερνίκησιν παρά εἰς τοῦ ἀνωτάτου κάλλους τὴν εὑρεσιν καὶ παράστασιν, ἐπεδίδετο ἐπὶ τούτων τῶν χρόνων καὶ εἰς μικροτεχνήματα ἢ ματαιοτεχνήματα, εἰς ἃ λέγονται διαπρέψαντες Μυρμηκίδης ὁ Μιλήσιος, κατ' ἄλλους δ' Ἀθηναῖος, καὶ Καλλικράτης ὁ Λακεδαιμόνιος. Κατεσκεύαζον δ' οὗτοι «τίθριππα ἐπὶ μνίας καλυπτόμενα» (5), ἢ «χαλκοῦν ἄρμα καὶ ἀναβάτην ἐλχόμενον ὑπὸ μνίας» (6), καὶ «μύσμηκας καὶ ἄλλα ζῶδια» tam parva ... ut partes eorum a ceteris cerni non possunt (7), ὧν τὰ μέλη, ἐλεφάντινα ὄντα, διεκρίνοντο μόνον ὅταν παρενεβάλλετο μέλαινα θορίξ. Ἐπετόρευον δὲ χρυσοῖς γράμμασι καὶ ἐλεγεία καὶ Ὀμηρικοὺς στίχους ἐπὶ συσάμου (8), ὧν, λέγει ὁ Αἰλιανὸς, ἐμοὶ δοκεῖν, ὁ σπουδαῖος οὐδέτερον ἐπαινέσεται. Τί γὰρ ἄλλο ἐστὶ ταῦτα ἢ χρό-

(1) Anall. I, σ. 172. N. 16. — (2) ΙΑ, 782. — (3) Pl. 34, 19, 24, 26. — (4) Pl. 35, 55. - 36, 4, 10. — (5) Αἰλ. Π. Ι. Α, 17. — (6) Θεοδόσ. Γραμματ. σ. 54. Ἐκδ. Gotll. — (7) Pl. 7, 21. - Ἰδ. 36, 4, 15. — (8) Αἰλ. αὐτ. - Πλούτ. - Στωϊκ. σ. 1083.

του παραλάλημα. Καὶ ὁ Γραμματικὸς Θεοδόσιος δικάίως ὀνομάζει *ψευδοτεχνίαν* τὴν τοιαύτην ἐξαίσιον μὲν, ἀλλ' ἄσκοπον λεπτοουργίαν.

Ἰδιαίτερον ὁμῶς εἶδος παραστάσεων, μάλιστα ἐν χρήσει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἐχορήγησεν ἐνίοτε ἔτι εἰς τοὺς τεχνίτας ἀξιολόγων καὶ πρωτοτύπων συνθέσεων ἀφορμήν. Ἦν δὲ τοῦτο αἱ προσωποποιήσεις τῶν πόλεων καὶ ἐπαρχιῶν, αἱ λεγόμεναι *Τύχαι Πολέων*, εἰς ἃς ὤφειλον νὰ δίδωσι χαρακτῆρας ἀναλογους τῶν προϊόντων αὐτῶν, καὶ τῶν ἱστορικῶν, τοπογραφικῶν, ἢ ἄλλων αὐτῶν περιστάσεων. Εἶχον δ' ἀρχίσει αἱ τοιαῦται προσωποποιήσεις ἤδη ἐπ' ἀρχαιοτέρων ἐποχῶν ἀσχολοῦσαι τὴν τέχνην· καὶ οὐ μόνον ὁ Δημοσθένης ἀναφέρει ⁽¹⁾ τὸν δῆμον τῶν *Βυζαντίων* στεφανοῦντα τὸν δῆμον τῶν *Ἀθηναίων*, καὶ ὁ Πολύβιος ⁽²⁾ τὸν δῆμον τῶν *Συρακουσίων* στεφανοῦντα τὸν δῆμον τῶν *Ροδίων*, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου σώζονται ἀνάγλυφα ἔχοντα δήμων προσωποποιήσεις ⁽³⁾. Τοιοῦτος ἦν προσέτι καὶ ὁ *Δῆμος τῶν Ἀθηναίων* ὑπὸ *Λύσωρος* ⁽⁴⁾ ἐν Ἀθήναις, καὶ ἕτερος ὑπὸ *Λεωχάρους* ἐν Πειραιεῖ ⁽⁵⁾, καὶ τοιαύτη ἡ *Σπάρτη* τοῦ *Ἀριστάνδρου*, ἐν Ἀμύκλαις ⁽⁶⁾. Πρὸ πάντων ὁμῶς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπεπόλασαν τὰ τοιαῦτα ἔργα, καὶ μάλιστα περίφημος ἦν καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ *Τύχη Ἀντιοχείων*, ἡ συμβολικὴ τῆς πόλεως αὐτῶν παράστασις, ποιηθεῖσα ὑπ' *Εὐτυχίδου Σικωνίου*, παρὰ *Λυσίππῳ* δεδιδαγμένου. Ὁ δὲ *Εὐτυχίδης* οὗτος, λέγει ὁ *Παυσανίας* ⁽⁷⁾, καὶ *Σύ-*

⁽¹⁾ αἰλ. αὐτ. - Πλούτ. - Στωϊκ. σ. 1083. — ⁽²⁾ Ε, 83. —

⁽³⁾ Ant. Hell. N. 250, τῶν δήμων Ἀθηναίων καὶ Μεθωναίων.

⁽⁴⁾ Πaus. Α, 13. - Pl. 34, 12. — ⁽⁵⁾ Πaus. Α, 1. — ⁽⁶⁾ Πaus.

Β, 16. - Γ, 18. — ⁽⁷⁾ ΣΤ, 2.

τοῖς ἐπὶ Ὀρόντῃ Τύχῃς ἐποίησεν ἄγαλμα, μεγάλας παρὰ τὰς ἐπιχωρίων ἔχον τιμὰς. Τὸ τεχνούργημα τοῦτο ἦν ἐπιτετυπωμένον ἐπὶ διαφόρων νομισμάτων τῆς Ἀντιοχείας (¹), ἐξ ὧν γνωρίζεται τὸ σχῆμα αὐτοῦ. Ἄγαλμα δ' ὁμοιον τοῖς τύποις ἐκείνοις, εἴτε αὐτὸ τὸ τοῦ Εὐτυχίδου, ἢ ἐκείνου μίμησις, εὐρέθη ἐν Ῥώμῃ, καὶ διατηρεῖται ἐν Βατικάνῳ (M.N. I. ST, 4), παριστῶν, ὡς καὶ τὰ νομίσματα, γυναῖκα ἐξαισίου μὲν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ αὐστηρὰ καὶ θεοπρεποῦς ὠραιότητος, εὐρύπεπλον δέ, στεφάνην πυργωτὴν ἀναδεδεμένην, ἐπὶ πέτρας (τοῦ Σιλπίου ὄρους) ἡγεμονικῶς καθημένην, καὶ εἰς τὴν δεξιὰν στάχυσ ἢ φοίνικος κλάδον ἔχουσιν. Πρὸ τῶν ποδῶν δ' αὐτῆς ὁ Ὀρόντης ποταμὸς, ὡς νεανίας περιπτάμενος, ἀναδύεται ἐκ τοῦ ρεύματος. Ἰσταντο δ' ἐκατέρωθεν αὐτῆς, ὡς ἐκ τῶν νομισμάτων προκύπτει, ὁ Σέλευκος καὶ ὁ Ἀντίοχος, στεφανοῦντες αὐτήν, καὶ ἀνέκειτο, ὡς φαίνεται, τὸ ὅλον σύμπλεγμα ἐντὸς ναοῦ τετρακιονίου πανταχόθεν ἀναπεπταμένου. Ὁ αὐτὸς Εὐτυχὶς ἀναφέρεται ὡς ποιήσας καὶ γαλκοῦν ἄγαλμα τοῦ Εὐρώτου, ἐν ᾧ ἡ τέχνη, λέγει ὁ Πλίνιος (²), κατ' ἐπιγραμματογράφους βεβαίως, ἦν ὑγροτέρα τοῦ ὑγροῦ ποταμοῦ (³).

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγεται, καὶ πιθανῶς τῆς αὐτῆς ἐποχῆς εἶναι καὶ τὸ ἐν Βατικάνῳ ὠραῖον τοῦ Νείλου ἄγαλμα (⁴), παριστῶν τὸν μέγαν ποταμὸν ὡς γέροντα ἐκτάδην καὶ μεγαλοπρεπῶς κείμενον, ἐκ μέλανος λίθου, διὰ τὴν λιθυκὴν αὐτοῦ πατρίδα, κατεσκευασμένον, καὶ περιστοιχιζόμενον ὑπὸ πολλῶν μι-

(¹) DENK. 220, a. - f. - a. Ἡ κεφαλὴ τῆς τύχης. - e. Ὁ τετρακῶνιος ναός. - f. Ὁ Ἀντίοχος καὶ ὁ Ἀλέξ. Σεβῆρος στεφανοῦντες τὴν τύχην. — (²) 34, 16, 6. — (³) Ἀνθολ. Παλ. Θ, 709. — (⁴) M. P. Cl.

κρῶν δαιμονίων, ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἐμφαινόντων τοὺς βαθμοὺς τῆς τῶν ῥευμάτων αὐτοῦ αὐξήσεως· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ὑπὸ Λιβανίου ⁽¹⁾ ἀναφερόμενον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (ἐν τῷ Τυχαίῳ ἀναμφιβόλως) σύμπλεγμα, τὸ παριστῶν τὴν Τύχην στεφανοῦσαν τὴν Γῆν, στεφανοῦσαν τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ὑπὸ Πausanίου μνημονευόμενον ⁽²⁾, τὸ προσωποποιῶν τὴν Ἑλλάδα, στεφανοῦσαν Ἀντίγονον τὸν Δώσοντα, καὶ Φίλιππον τὸν Γ', καὶ τὴν Ἥλιδά, στεφανοῦσαν Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴν καὶ Πτολεμαῖον Α'. Καὶ ἐν Δελφοῖς ⁽³⁾ ἀνέκειτο κατ' αὐτὸν ⁽⁴⁾ « γυναικὸς ἄγαλμα ὀπλισμένης, ἢ Αἰτωλία δῆθεν », ὡς παρίσταται καὶ ἐπὶ τῶν αἰτωλικῶν νομισμάτων. Ὁ δ' Αἰλιανὸς ⁽⁵⁾ ἀναφέρει ὅτι, « Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ, κατασκευάσας Ὀμήρου νεῶν ... κέκλω τὰς πόλεις περιέστησε τοῦ ἀγάλματος, ὅσαι ἀντιποιοῦνται τοῦ Ὀμήρου »· καὶ ὁμοίας φύσεως, ἴσως καὶ σύγχρονον, εἶναι περίεργον ἀνάγλυφον εὔρεθὲν ἐν Πριήνῃ, ἔργον Ἀρχελάου, τὴν δόξαν, ἢ, ὡς ὠνομάσθη, τὴν ἀποθέωσιν τοῦ Ὀμήρου παριστῶν.

Τοιαῦτα ἦσαν τὰ τελευταῖα προϊόντα τῆς τέχνης, βαθμιδὸν φθινούσης, μέχρις οὗ ἐντελῶς ἀπεσβέσθη, τοῦλάχιστον ἐν ταῖς κεντρικαῖς καὶ μεγάλαις αὐτῆς ἐστίαις. Ἐνταῦθα ἔπρεπεν ἴσως νὰ δοθῇ πέρας εἰς τὴν ἐκθεσιν περὶ τῶν ἔργων τῆς περιόδου ταύτης, διότι καὶ ὁ Πλίνιος ⁽⁶⁾ λέγει ὅτι ἀπὸ τῆς 120ῆς Ὀλυμπιάδος ἔπαυσεν ἡ τέχνη ἀσκουμένη, καὶ ἀνεβίωσε μόνον μετὰ τὴν 130ὴν, ὑπὸ Ῥωμαῖκούς δηλαδὴ οἰωνοὺς, καὶ ὅταν τῆς Ῥώμης ἡ ἀνάμιξις ἤρξατο νοθεύουσα τὸν Ἑλληνικὸν βίον. Οὐχ ἦττον ὁμως καταλληλότερον φαίνεται νὰ γίνῃ πρὸ τοῦ τέλους τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ τις μνεῖα

(1) Δ. 1113. Reisk. — (2) ΣΤ, 16. — (3) Γ', 18. — (4) Γ, 18. — (5) Π. Γ. Η, 21. — (6) 34, 19.

περί τῶν πρώτων καλλιτεχνημάτων τῆς ἐφημέρου ἐκεί-
της ἀναγεννήσεως, διότι, καίτοι ὀφειλόμενα κατὰ μέγα
κέρος εἰς τὴν προσοχὴν καὶ εἰς τὴν προστασίαν ἣν πα-
ρέσχευ αὐτοῖς ἡ πανίσχυρος Ῥώμη, εἰσὶν ὁμῶς ἐτι-
μήσια προϊόντα τοῦ πνεύματος καὶ τῶν παραδόσεων
τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεζήτουν καὶ συνέλεγον,
ἤρπαζον, τ' ἀρχαιότερα τῆς τέχνης ἀριστουργήματα,
ὡς κοσμῶσι τοὺς θριάμβους αὐτῶν. Ἀλλὰ μάταιοι
μᾶλλον ἢ φιλόμουσοι, δὲν ᾔσαν ἤδη ἱκανοὶ νὰ μορφώ-
σωσι νέαν τέχνην, ἐν ᾧ παρὰ τοῖς Ἑλλησι δὲν εἶχον
ἐκλείψει οἱ κληρονόμοι τῶν διδαγμάτων τῶν ἀρχαίων
καλλιτεχνῶν, ὧν τὰ ἔργα ἔλαμπον ἐτι ἐν πάσῃ τῇ
καλλονῇ τῆς νεότητος, καὶ ὁ πρὸς αὐτὰ θαυμασμός,
ἀκμαῖος εἰς τὰς εὐγενεστέρας διανοίας, μετεδίδοτο διὰ
λόγων καὶ συγγραμμάτων. Τούτου ἕνεκα τὰ τότε πα-
ραγόμενα καλλιτεχνήματα ἀπέβλεπον μὲν ἤδη εἰς τὴν
Ῥώμην, ἀλλ' ἐνεπνέοντο εἰσέτι ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Τα-
χέως ὁμῶς τὸ ὄψιμον καὶ ὠκύμορον τοῦτο ἄνθος τῆς
καλλιτεχνίας ἐμαράνθη, διότι δὲν ἔθαλλεν εἰς γεν-
ναῖον ἔδαφος οὐδ' εἰς ἀτμοσφαῖραν ἐλευθερίας, καὶ τα-
χέως μετέβαλε τύπον ὡς μετέβαλε καὶ πατρίδα.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔζων τρεῖς Ἀγασίαι, εἰς
τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν ἀναμφιδόλως ἀνήκοντες, πατρί-
δα δ' ἔχοντες τὴν πόλιν Ἐφεσον, ἐν ἣ ἐξηκολούθει, φαί-
νεται, ἡ ἐν ταῖς λαμπραῖς ἡμέραις τῆς τέχνης οὐδέποτε
διακοπεῖσα περὶ αὐτὴν σπουδὴ, ἣν μαρτυροῦσι καὶ οἱ
ἐκεῖ ἄλλοτε γινόμενοι περίφημοι ἐκεῖνοι διαγωνισμοί.
Κατὰ βάθρα ἐνεπίγραφα, εὑρεθέντα εἰς διάφορα μέρη,
ὁ μὲν τῶν ὁμωνύμων τούτων ἦν Ἀγασίας Μηνοφί-
λου ⁽¹⁾, ὁ δὲ Ἀγασίας Δοσιθέου ⁽²⁾, καὶ ὁ ἕτερος, πατὴρ
Ἡρακλείδου ⁽³⁾, ἴσως εἰς τῶν δύο προμνησθέντων. Τούτου

(¹) C. I. n. 2285, 6. — (²) Αὐτ. 6132. — (³) Αὐτ. 6152.

τοῦ Ἀγασίου τὸ ἔργον ἦν κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἀνδριάς Ῥωμαίου τινὸς ἐκ τῶν ἤδη εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος ἀναμιγνυμένων, ἐκτὸς ἂν τὸ ἄγαλμα, Ἕλληνας ὃν κατ' ἀρχάς, μετεγράφη εἰς Ῥωμαῖον ὅτε καὶ ἐπεσκευάσθη, κατὰ τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν, ὑπό τινος Ἀριστάνδρου, υἱοῦ Σκόπα, Παρίου. Τοῦ δ' ἄλλου Ἀγασίου σώζεται ἄγαλμα ἐν τῷ Μουσείῳ τῶν Παρισίων, ὁ λεγόμενος Βοργεσιανὸς μονομάχος (Gladiator Borghese), στρατιώτης πεζὸς, ὅστις προδεδλημμένη τῇ ἀσπίδι, καὶ τὸ ξίφος κρατῶν εἰς τὴν δεξιάν, φαίνεται ἀμυνόμενος κατ' ἐπικειμένου ἱππέως, ἔργον θέσιν μὲν ἔχον ὑπερβολικῶς πῶς δραματικὴν, λίαν δ' ἀξιόπαινον ἰδίως διὰ τὴν ἀνατομικὴν ἀνάπτυξιν καὶ σοφὴν διάθεσιν τῶν μυόνων, καὶ πιθανῶς ἀνῆκον εἰς σύμπλεγμα (1).

Ἀλλὰ σπανία ἦν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ πρωτότυπος ἔμπνευσις, καὶ ἡ τέχνη ἤδη ἔζη ἐξ ἀναμνήσεων κυρίως καὶ ἐκ μιμήσεων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπιτυχῶν.

Ἐνὰ τῶν τότε δεξιωτάτων ἀντιγραφέων ἡ μεταπλαστῶν τῶν παλαιῶν ἀριστουργημάτων γνωρίζομεν ἐξ ὠραϊοτάτου ἐν Φλωρεντίᾳ διατηρουμένου ἀγάλματος Ἀφροδίτης, φέροντος ἐπιγραφὴν «Κλεομένης Ἀπολλοδώρου Ἀθηναῖος ἐποίησε». Αὕτη εἶναι ἡ Μεδικία λεγόμενη Ἀφροδίτη, ἀναδυομένη, ὡς ἡ τοῦ Πραξιτέλους, ἀλλ' ἐλευθέρα ἐκείνης μίμησις ἢ μᾶλλον μετάπλασις (σελ. 384), διότι παριστᾷ μὲν ἐπίσης τὸν διανοιγόμενον κάλυκα τῆς νεότητος, τὴν παρθενικὴν ἀκμὴν, εἰς ἡλικίαν ἔτι νεαρωτέραν, ἀλλ' εἶναι οὐχὶ ἡ τοῦ κάλλους Θεά, ἀλλὰ τῶν γυναικῶν ἡ καλλίστη. Εἰς τὴν μορφήν αὐτῆς ἐπιφαίνεται ἐρωτικὸς ἥμερος, ἀλλ' ἐλλείπει ἀπ' αὐτῆς ὁ ὑπέρτατος κόσμος, ἡ αἰδότης σεμνότης. Τὴν

(1) DENK. 218. (ἐν Δούβρ. 304).

υμνότητά της δὲν δικαιολογεῖ τὸ λουτρόν, ὡς εἰς τὴν Πραξιτέλειον, καὶ ὁ ἀληθὴς χαρακτήρ αὐτῆς εἶναι μᾶλλον ὁ τῆς φιλαρέσκου νεάνιδος. Τὸ διὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ θαυμάσιον τοῦτο ἔργον, ἀξία ἀνάμνησις τῶν ἀρίστων τελευτημάτων τῆς ἀρχαιότητος, ἔχει τὴν κόμην τεχνικῶς κατασκευασμένην καὶ ἐπίχρυσον, καὶ ἐφόρει ἐνώτια· εὐθέθῃ δὲ τεθλασμένον εἰς 11 τμήματα, καὶ αἱ χεῖρες καὶ εἰς τῶν βραχιόνων τῷ προσετέθησαν μετὰ ταῦτα (PIN. IΣΤ, 3). Τὴν ἐποχὴν τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ ἀποδεικνύει ὡς τῶν ἐσχάτων Μακεδονικῶν χρόνων τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς. Ὅτι δ' ὁ Κλεομένης δὲν ἤκμαζε μετὰ τὴν 158^{ην} Ὀλυμπιάδα, ἐξάγεται καὶ ἐξ ἑτέρου ἔργου αὐτοῦ, μνημονευομένου ὑπὸ Πλινίου⁽¹⁾ ὑπὸ τὸ ὄνομα Θεσπιάδες. Ταύτας μετεκόμισεν ἐκ Θεσπιῶν ὁ Μόμμιος ⁽²⁾ εἰς Ῥώμην, εἰς τὸν ναὸν τῆς Εὐδαιμονίας (Felicitas) ⁽³⁾, ὅθεν ἐπ' Αὐγούστου τὰς ἔλαβεν ὁ Ὑπατος Ἀσίνιος Πολλίων ⁽⁴⁾. Μαρτυροῦνται δ' αὗται ὡς τοσοῦτον ἐξόχου καλλονῆς οὔσαι, ὥστε πρὸς μίαν ἐξ αὐτῶν ἐρωτεύθη, κατὰ Πλίνιον, εἰς Ῥωμαῖος. Ἀλλ' οὐδ' ἀρχαιότερος ἦν τῆς 140^{ης} Ὀλυμπιάδος, ἂν οὗτος ἦν ὁ πατήρ ἄλλου ὁμωνύμου γλύπτου (Κ λ ε ο μ έ ν ο υ ς τ ο ὕ Κ λ ε ο μ έ ν ο υ ς), οὗ τὸ ὄνομα φαίνεται ἐπιγεγραμμένον ἐφ' ἐνὸς ἀγάλματος ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Λούβρ, κοινῶς μὲν ἀλλὰ κακῶς λεγομένου τοῦ Γερμανικοῦ, πάντως δὲ παριστῶντος Ῥωμαῖον, ὡς ἔκ τε τῆς μορφῆς καὶ τῆς κόμης φαίνεται, ἢ καὶ Ἐλληνα ἐκρωμαϊσθέντα. Ἀλλ' ἡ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα ἀνάμιξις μόλις εἶχεν ἀρχίσει ἐν Ὀλυμ. 145. Κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ ἢ τε ἀναβολὴ καὶ τὸ σχῆμα ἐμφαίνουσι ῥήτορα δημηγοροῦντα, ὅστις τὴν μὲν χεῖρα ἔχει τεταμένην, δι' ἐνὸς δὲ τῶν ποδῶν

(1) 36, 4, 11.— (2) Cic. ad Verr. IV, 3.— (3) Pl. αὐτ. 42.— (4) Pl. αὐτ. 10.

πατεῖ χελώνην, ἥτις εἶναι τὸ σύμβολον τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τὸ ἔμβλημα τῶν ῥητόρων, καὶ ἐπὶ τῆς χελώνης εἶναι γεγραμμένη ἡ ἐπιγραφή. Ἴσως δύναται νὰ ὑποτεθῇ μίμησις τοῦ ῥήτορος τοῦ Κηφισοδότου (σελ. 505), ὅστις, κατὰ Πλίνιον ⁽¹⁾, *fecit et concinnantem manu elata*. ἀλλὰ μίμησις πάντως πολὺ κατωτέρα τοῦ πρωτοτύπου· διότι ἂν καὶ ἡ ἐργασία εἶναι ἐπιμελεστάτη, ἡ ἔκφρασις ὁμῶς εἶναι ἥθους καὶ ψυχῆς ἐλλειπῆς ⁽²⁾.

Ἐξηκολούθησε δέ, φαίνεται, τὸ ἐργαστήριον τοῦτο τῆς ἀτελοῦς ἀναγεννήσεως ἡ τῶν μιμητῶν ἐν Ἀθήναις ἔτι καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κορίνθου, διότι, ὡς ἐκ τοῦ γραφικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἐπιγραφῶν γίνεται δῆλον, διάφορα, ἔξοχα μάλιστα, μιμήματα ἀρχαίων ἀριστουργημάτων εἰσὶ τῆς μεταγενεστέρας ταύτης περιόδου. Τοιοῦτος ὁ θαυμάσιος **Φαρνέσιος Ἡρακλῆς**, περὶ οὗ διελάβομεν ἄνωτέρω (σ. 404) ἀντίγραφον τοῦ Λυσιππείου, φέρον δ' ἐπιγραφὴν χρόνων Ῥωμαικῶν οὐχὶ τῶν ἀρχαιοτέρων· «*Γλαύκω τ' Ἀθηναῖος ἐποίει*». Ὁμοίως ἐπὶ τοῦ ἐξαισίου ἐν Βατικάνῳ **κορμοῦ** ⁽³⁾, ὅστις ἀπιθάνως ὑπὸ τινων ἐξελήφθη ὡς ἀντίγραφον τοῦ Ἐπιτραπεζίου τοῦ Λυσίππου (ἰδ. σ. 407), ὡς καὶ ἐφ' ἑτέρου κορμοῦ εἴτε **Ἡρακλέους** εἴτε **Ἀσκληπιοῦ** ἐν Ῥώμῃ ⁽⁴⁾, ἀναγινώσκεται ἡ περιγραφὴ «*Ἀπολλώριος Νέστορος Ἀθηναῖος ἐποίει*» ⁽⁵⁾. Ὀνομάζεται δὲ συνήθως ὁ πρῶτος τῶν κορμῶν τούτων, ὁ ἐν τῷ Βατικάνῳ, *Torso di Belvedere* ἢ *di Mic. Angelo*, ἔχει εὐγενέστατον τὸν σχηματισμὸν τῶν μελῶν, ἐμφαίνοντα τὴν ἀποθέωσιν τῆς νεανικῆς ῥώμης, καὶ δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν Θησέα τοῦ Παρθενῶνος, ἂν καὶ ὡς πρὸς τὴν σοφίαν τῆς ἀνατο-

⁽¹⁾ 34, 19. 26. — ⁽²⁾ DENK. 225. Mus. Fr. IV, 19.—

⁽³⁾ Mus. P. Cl. II, σ. 72, πλ. 10. — ⁽⁴⁾ Winkelm. VI, 1, 171.— ⁽⁵⁾ C. J. G. 6136.

μικτῆς ἀναπτύξεως ἐκείνου κατώτερος. Εἰς Ἀπολλώνιον, τὸν αὐτὸν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀποδίδωσιν ὁ Χαλκίδιος ⁽¹⁾ καὶ χρυσελεφάντινα ἔργα εἰς τὸν ναὸν τοῦ Καπιτωλίου Διός. Τὸ αὐτὸ δ' ὄνομα, ἀλλ' ἄνευ πατρωνυμικοῦ, φέρουσι καὶ ἐν ὠραῖον ἄγαλμα Σατύρου ⁽²⁾, καὶ ἕτερον Ἀπόλλωνος ⁽³⁾.

Εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίσης ἐργαστήριον τῶν μιμητῶν πρέπει πιθανῶς ν' ἀποδοθῶσι πολλὰ τῶν ὠραιότερων ἀγαλμάτων ὅσα κοσμοῦσι σήμερον τὰ πλεῖστα τῆς Εὐρώπης Μουσεῖα· οἷον:

Ὁ Καλλίνικος, ἡ Βελθεδέριος Ἀπόλλων ⁽⁴⁾, εὔρεθεις ἐν Ἀντίῳ, τῇ ἐπαύλει τοῦ Νέρωνος, ὅπου εὔρεθῃ καὶ τοῦ Ἀγασίου ὁ μονομάχος (σ. 344). Νεανίας θείας μορφῆς, καὶ ὑπερέχων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, οὐδὲ νεύρων οὐδὲ μυῶνων οὐδὲ φλεβῶν ἐπιδεικνύει σχηματισμὸν, οὐχὶ ἐξ ἀδυναμίας τῆς τέχνης, ἥτις ἐν παντὶ τῷ ἔργῳ φαίνεται θαυμασία, ἀλλὰ μᾶλλον ἴσως ἐκ προθέσεως τοῦ τεχνίτου, κατ' εὐγενεστέραν ἀντίληψιν παραστήσαντος τὸν Θεὸν ὅσον ἐνδέχεται ἥττον μετέχοντα ὕλης. Εἶναι δὲ κατὰ τῆς πλουσίας κόμης αὐτοῦ τὴν διάθεσιν ὁ ἀκερσοκόμης, ὁ χρυσοκόμης τῶν ποιητῶν, κατὰ δὲ τὴν τοῦ προσώπου ἑκφρασιν καὶ κατὰ τὴν θέσιν τοῦ σώματος, ὁ κεχολωμένος τοῦ Ὁμήρου Ἀπόλλων. Ἡ ὀργὴ ἐπιφαίνεται εἰς αὐτοῦ τὴν ῥίνα καὶ εἰς τὸ μέτωπον, ἡ περιφρόνησις εἰς τὸ στόμα, ἡ θεία ἡρεμία εἰς τοὺς ὀφθαλμούς· καὶ ἡ πρώτη ὄψις αὐτοῦ φέρει εἰς μνήμην τὰ τοῦ ποιητοῦ ⁽⁵⁾.

«Βῆ δὲ κατ' Οὐλύμποιο καρήνων, χρώμενος κῆρ,
τόξ' ὥμοισιν ἔχων ἀμυγμεφέα τε φαρέτρην.

(1) ad Plat. Tim. σ. 440. ἔκδ. Meurs. — (2) τοῦ Μουσείου ἐν Petworth. O. Muller, Amalth. III, σ. 252. — (3) Mus. P. Cl. III, σ. 246. — (4) Winkelm. IV, IV. — (5) Ὁμ. Ἰλ. Α. 44.

*Ἐκλαγξαρ δ' ἄρ' οἷστοι ἐπ' ὤμων χωομένοιο
αὐτοῦ κυνηθέντος· ὁ δ' ἦϊε νυκτὶ ἐοικώς.*

Ἐξείτ' ἔπειτ' ἐπάνευθε ρεῶν, μετὰ δ' ἰὸν ἔηκεν.

Δεινὴ δὲ κλαγγὴ γένει' ἀργυρέοιο βιοῖο.

Ὁ Βισκόντης καλεῖ αὐτὸν Ἀλεξίκακον ⁽¹⁾ καὶ τὸν θέλει ἀντίγραφον τοῦ ἀγάλματος τοῦ Καλάμιδος, λησμονῶν ὅτι ἐκείνου τὰ ἔργα ἦσαν ἀρχαϊκῶς αὐστηρὰ (Rigida) ⁽²⁾. Μᾶλλον ἐδύνατο νὰ ὑποτεθῇ ὅτι παρίστα τὸν Πυθοκτόνον, ὅστις ἐπιρρίψας ἤδη τὸ βέλος κατὰ τοῦ ἀκαθάρτου ἐχθροῦ του, καὶ ἐν περιφρονήσει ἀποστρεφόμενος, τοξεύει βλέμμα τελευταῖον πρὸς τὸ ἄμορφον πτῶμα, ἐπιλέγων ἄρὰν ὑπερήφανον, οἷαν ἐπρόφερεν ὅταν ἐφόνευσε τὸν Τυφῶ καὶ τὴν Δράκαιναν ⁽³⁾. Τέλος δ' ἴσως δύναται νὰ καταταχθῇ μετὰ τοῦ συμπλέγματος τῶν Νιοβιδῶν, ὡς φονεύων ἢ ὡς φονεύσας τὰ τέκνα τῆς ἀγερόχου μητρός ⁽⁴⁾.

Ἡ δ' Ἀρτεμις, ἡ λεγομένη τῶν Γαβιῶν ⁽⁵⁾ καὶ διατηρουμένη ἐν Παρισίοις, εἶναι μορφὴ θεοπρεπεστάτη. Τὴν ἔλαφον πλησίον τῆς ἔχουσα, βραχὺν δὲ κυνηγέτιδος ἐνδεδυμένη χιτῶνα ἄνευ χειρίδων, διάδημα ἀναδεδεμένη, καὶ πέδιλα ἔχουσα εἰς τοὺς πόδας ὡς ὁ Ἀπόλλων τοῦ Βελβεδερίου, ἡ Θεὰ ἔχει τὸ τόξον τῆς ἐν τῇ ἀριστερᾷ, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς λαμβάνει βέλος ἐκ τῆς φαρέτρας, καὶ φαίνεται εἰς τὰ προσω χωροῦσα διὰ κινήσεως τοῦ σώματος δραστηρίας καὶ τολμηρᾶς, ἴσως τὸν Ἡρακλῆν ἀπειλοῦσα, ὅταν ἤθελε νὰ συλλάβῃ τὴν ἔλαφόν τῆς, ἢ καὶ αὐτὴ μετὰ τοῦ Ἀπόλλωνος τὸν Πύθωνα, ἢ τοὺς Νιοβίδας κατατοξεύουσα.

Ὁ δὲ Βαρβερίνιος λεγόμενος Φαῦνος ἐν

⁽¹⁾ Mus. P. Clem. — ⁽²⁾ Quinct. 12, 10, 7. — ⁽³⁾ Ὁμ. Ὑμν. εἰς Ἀπόλλ. — ⁽⁴⁾ DENK. B, n. 124 (Mus. Fr. Stat. ant. T. IV, pl. 6. — ⁽⁵⁾ Αὐτ. 156. (Αὐτ. T. I, pl. 2).

Μονάχῳ, οὗ ἡ ἀνάπτυξις τῶν μυόνων καὶ ὁ σχηματισμός τῶν μελῶν παριστῶσι τὸν ῥωμαλέον καὶ δασόβιον ὁπαδὸν τοῦ Βάχχου, ἐκλελυμένον ὑπὸ μέθης καὶ ὕπνου, εἶναι ἔργον γλυφίδος ὡραιότητος.

Ἀριάδνη δ' ἡ Κλεοπάτρα κοιμωμένη, ἔργον χαριέστατον, πλουσίαν καὶ σοφὴν μᾶλλον ἢ ἀφελή ἔχον τῶν ἐνδυμάτων τὴν πτύξιν κεῖται ἐν Βατικάνῳ, καὶ κρίνεται ὡς ἀνήκουσα εἰς τῶν αὐτῶν χρόνων τὸ ἐργαστήριον (1).

Εἰς τὴν αὐτὴν τέλος κατηγορίαν πρέπει, κατὰ τῶν εἰδημόνων τὴν γνώμην, νὰ ὑπαχθῶσιν.

Ὁ Ἰάσων ἐν Παριείοις καὶ ἐν Μονάχῳ, δυνάμενος νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν Βοργεσιανὸν μονομάχον (σ. 544).

Λεῖψανα κολοσσιαίου συμπλέγματος Μενελάου καὶ Πατρόκλου ἐν Φλωρεντία, καὶ Ῥώμῃ, ὅπου κοινῶς Pasquino καλοῦνται (2).

Συμπλέγμα λεγόμενον Ηαπιρίου, πιθανῶς Ὀρέστης καὶ Ἡλέκτρα, ἐν τῇ Λουδοβισία ἐπαύλει τῆς Ῥώμης.

Λουομένη Ἀφροδίτῃ ἐν Βατικάνῳ (3), τεθεῖσα ἐπὶ βάσεως, ἣτις κατ' ἐπιγραφὴν Ῥωμαϊκῶν χρόνων (Βούπαλος ἐποίει), ἔφερεν ἄγαλμα τοῦ ἀρχαίου Βουπάλου τοῦ Χιακοῦ ἐργαστηρίου, οὗ, ὡς γνωστὸν, τὰ προϊόντα ἐθαύμαζε καὶ συνέλεγεν εἰς Ῥώμην ὁ Αὐγουστος (σελ. 163).

Ἡ χαριεστάτη καὶ ὡραιότατη καλλιπυγος Ἀφροδίτῃ ἐν Νεαπόλει (4).

Ταῦτα καὶ πολλὰ ἄλλα τῶν ἐν τοῖς Μουσείοις διατηρουμένων ἀγαλμάτων καὶ προτομῶν, φαίνεται οἱ-

(1) Mus. P. Cl. T. II, Tv. 44.— (2) Αὐτ., VI, 18, 19. —

(3) DENK. B, 279 (Mus. P. Cl. - Clarac, Mus. de Sc. pl. 629, n. 1414.— (4) DENK. B, 276. (Mus. Borb. Piranesi, Stat. Tv. 7.

χειότερον ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην τῶν ἀντιγραφῶν καὶ μεταπλαστῶν μᾶλλον, ἢ εἰς τὰ μεγάλα τῶν ἐνδοξῶν καιρῶν ἐργαστήρια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Σφραγιδογλυφία καὶ Νομισματική.

Ἀπὸ τῶν μετὰ τῆς Ἀσίας δὲ σχέσεων ἐπεπόλασεν ἰδίως ἐν ταῖς Μακεδονικαῖς αὐλαῖς ἡ μεγάλη χρῆσις τῶν γλυπτῶν ψήφων· διότι οἱ Ἀσιανοὶ βασιλεῖς, κατὰ κόρον χρώμενοι αὐταῖς, οὐ μόνον σκεύη καὶ ἐπιπλά καὶ ἐκπώματα καὶ ὅπλα, ἀλλὰ καὶ μέρη τῆς ἐνδυμασίας αὐτῶν εἶχον πολλάκις πολυτελῶς λιθοκόλλητα. Διὰ τοῦτο ὁ ἀλαζὼν τοῦ Θεοφράστου λέγει ⁽¹⁾, ὅτι στρατεύσας μετ' Ἀλεξάνδρου, «πολλὰ λιθοκόλλητα ποτήρια ἐκόμισε», διότι «ἐν τῇ Ἀσίᾳ οἱ τεχνῖται βελτίους εἰσὶ τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ»· καὶ κατ' Ἀθήναιον ⁽²⁾, «ὁ Παρμενίων συγκεφαλαιούμενος τὰ Περσικὰ λάφυρα, ποτηρίων φησὶ λιθοκολλήτων σταθμὸς τάλαρτα Βαβυλώνια πεντήκοντα ἑξ, μυρῖ τριάκοντα ὀκτώ» (περίπου 1000 ὀκτάδ.). Πρὸ πάντων δ' οἱ τῆς Συρίας βασιλεῖς ἔχαιρον ἐπὶ τῷ κλάδῳ τούτῳ τῆς πολυτελείας, ὥς λέγει καὶ ὁ Κικέρων ⁽³⁾. *Ocula ex auro, qua, ut mos est regius, et maxime in Syria, gemis erant distincta clarissimis.* Καὶ μετὰ τῶν λιθοκολλήτων ἀναφέρονται παρ' αὐτοῖς καὶ μονόλιθα ἐκπώματα, θαύματα πολυτελείας, ὁλόκληρα γεγλυμμένα ἐκ μιᾶς μόνης πολυτίμου λίθου, οἷον τὸ περὶ οὗ ὁμιλεῖ ὁ Κικέρων ⁽⁴⁾. *Vas vinarium ex una gemma pregrandi trulla excavata, cum manubrio au-*

(1) Χαρ. 23. — (2) ΙΑ, 495. — (3) ad Verr. IV, 28. — (4) Αὐτ. 27.

τεο. Κατεσκευάζοντο δὲ πολλὰ τοιαῦτα ἐξ ὄνυχος, οἱ λεγόμενοι κατ' Ἀθήναιον ⁽¹⁾ ὀνύχιοι σκύφοι, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀππιανὸς ⁽²⁾. δισχίλια ἐκπώματα λίθου τῆς ὀνυχίτιδος λεγομένης, χρυσοκόλλητα.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην μάλιστα ἀνεπτύχθη καὶ νέος τις τρόπος ψηφογλυφίας, ὁ τῶν ἐκτύπων ἢ ἀναγλύφων ψήφων (cameo), δι' ἃς ἐπροτιμῶντο αἱ πολύχροες ψῆφοι, καὶ πρὸ πάντων οἱ ὄνυχες. Ὁ Πλίνιος ⁽³⁾ ἀναφέρει Ἀχάτην τινὰ τοῦ Πύρρου, ἀπιστεύτως περίεργον, παριστῶντα διὰ φυσικῶν κηλίδων τὸν Ἀπόλλωνα, κιθάραν φέροντα, καὶ τὰς ἐννέα Μούσας μετὰ τῶν συμβόλων αὐτῶν. In quo novem Musæ et Apollo citharam tenens spectarentur, non arte, sed spontæ naturæ ita discurentibus maculis, ut musis quoque singulis redderentur insignia. Ἀλλὰ καὶ ἡ τέχνη παρήγαγεν εἰς τὸ εἶδος τοῦτο ἐξαίσια προϊόντα. Ὁ τεχνίτης ὠφελεῖτο ἐκ τῶν διαφόρων χρωμάτων τῶν στρωμάτων τῆς ψήφου του, ὅπως κατασκευάζῃ τὰ ζῶδια ἄλλου χρώματος ἢ τὸ ἐμβαδόν, ἢ ποικίλλη τὸν χρωματισμὸν τῶν διαφορῶν τοῦ ἀναγλύφου μερῶν. Ἦν δὲ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐποχῆς καὶ ὁ τεχνικὸς ρυθμὸς τῶν λεπτουργημάτων τούτων ὥραϊος, καὶ ἀποδεικνύων, ὡς πᾶσα ἡ γλυπτικὴ, ὅτι ἡ φιλοκαλία βαθμηδὸν μόνον ἐξέλιπεν ἐκ τῆς τέχνης, καὶ ἐπέζησεν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον εἰς τὴν μεγαλουργὸν αὐτῆς ἀσκησιν.

Ἐκ τῶν σωζομένων τοιούτων ψήφων θαυμασιωτάτη εἶναι ἡ λεγομένη Γονζάγιος λίθος (cameo Gonzaga), ἣτις διατηρεῖται ἐν Πητρούπολει, καὶ παριστᾷ δύο προτομάς, ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, κατὰ μὲν τινὰς Πτολεμαίου Α' καὶ Εὐριδίκης, κατὰ δὲ Βισκόντην ⁽⁴⁾ Πτολεμαίου Β', τοῦ Φιλαδέλφου, καὶ Ἀρσινόης τῆς Λυσιμάχου. Ἡ διά-

(¹) ΙΑ, 495.—(²) Μισρ. 115.—(³) 37, 3.—(⁴) Iconogr. Gr. pl. 53, 2, 3.

μετρος· αὐτῆς εἶναι ἡμίσεως ποδός, ἢ δ' ἐργασία τῶν προσώπων εὐφρεστάτη καὶ ὠραία, καὶ ἡ τῶν κοσμημάτων πλουσιωτάτη καὶ ἐντελής ⁽¹⁾.

Κατὰ δεύτερον δὲ λόγον θαυμάζεται ἡ ἐν Βιέννῃ ψήφος, ἐπίσης Πτολεμαῖον Β' καὶ Ἀρσινόην παριστῶσα, τοῦ ἡμισυ δὲ μέγεθος τῆς πρώτης ἔχουσα, καὶ ἀπλουστέρα οὖσα κατὰ τὴν σύνθεσιν ⁽²⁾.

Παρίσταται δ' ὁ αὐτὸς βασιλεὺς, ἴσως μετ' Ἀρσινόης Β' καὶ ἐπὶ ἄλλης ψήφου, ἐν Βερολίνῳ, ἧς ὁμως ἡ γραφὴ εἶναι πολὺ ἀμελεστέρα ⁽³⁾.

Μία δὲ τῶν ὠραιωτάτων σωζομένων ψήφων εἶναι προσέτι καὶ ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορίσσης Ἰωσιφίνης εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον, καὶ παριστῶσα κεφαλὴν Ἀντιόχου καὶ Λαοδίκης ⁽⁴⁾.

Τὰ δὲ νομίσματα ⁽⁵⁾, ἐν ᾧ διὰ τῶν τύπων τῶν ἀποδεικνύουσι τὴν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἑκτασιν τῆς Μακεδονικῆς δυνάμεως, εἰσὶ συγχρόνως διὰ τοῦ ῥυθμοῦ τῆς γλυφίδος αὐτῶν ὁ ἀκριβέστερος ἑλεγχος τῆς ταχείας τεχνικῆς παρακμῆς. Διότι, ἐν ᾧ τ' ἀρχαιότερά εἰσιν ὠραία φραγίδοι καὶ ἐπιμελοῦς ἐργασίας, τὰ μετ' αὐτὰ, καθ' ὅσον προχωροῦσιν οἱ χρόνοι, φαίνονται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀτελεῖ καὶ ἐξηχρειωμένα. Ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου αὐτοῦ ἐπεκράτησεν ἡ ἔξις, ἐξ Ἀσίας καὶ αὕτη προελθοῦσα, τοῦ νὰ ἐπιτυπῶνται ἐπὶ τῶν νομισμάτων αἱ τῶν βασιλέων εἰχόνες, ὅπερ διευκολύνει βεβαίως τὴν κατάταξιν αὐτῶν, καὶ εἶναι πολῦτιμον τῆς ἱστορίας βοήθημα. Ἡ ταυτωνυμία ὁμως πολ-

(1) DENK. 226, α.— (2) Αὐτ. 227, α.—(3) Αὐτ. 228.—
(4) Αὐτ. 229.— (5) Mionnet, Rec. de Mon. Vaillant, seleucidarum imperium. - Hist. Ptolemaeorum, - Frœlick. Ann. Regum Syriae. - P. van Damme, rec. des med. des Rois Grecs.

λῶν βασιλέων, τῶν Πτολεμαίων, τῶν Σελεύκων, τῶν Αντιόχων, ἐπιφέρει ἀφ' ἐτέρου μεγάλην σύγχυσιν.

Μεταξὺ τῶν ὠραιοτάτων νομισμάτων τῆς ἐποχῆς ταύτης διακρίνονται τὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, διάφορα Θεῶν ἢ ἑτερα σύμβολα φέροντα, ὡς Ἡρακλέους ⁽¹⁾, Ἀμμωνος ⁽²⁾, προτομὴν ἐλέφαντος διὰ τὴν εἰς Ἰνδίας στρατείαν ⁽³⁾, κράνος πολεμιστοῦ ἐκ χρόνων μεταγενεστέρων ⁽⁴⁾. Εὐγενές δὲ εἶναι καὶ τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου δαμάζοντος τὸν Βουκέφαλον ⁽⁵⁾· καὶ καλῆς ἐργασίας ὁ χρυσοῦς Ἀλεξάνδρου στατήρ, ἔχων κεφαλὴν Παλλάδος καὶ Νίκην ⁽⁶⁾. Μεταξὺ δὲ τῶν οὐχ ἥττον λόγου ἀξίων καταριθμοῦνται καὶ τὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Φιλίππου τοῦ Ἀριδαίου, τὰ τοῦ Ἀντιγόνου (301 π. Χ.) ⁽⁷⁾, κεφαλὴν ἔχοντα Ποσειδῶνος, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν Ἀπόλλωνα ἐπὶ πρῶρας· τὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ ⁽⁸⁾, παριστῶντα κεφαλὴν αὐτοῦ κερασφόρον, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν Ποσειδῶνα διὰ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς εἰς βράχον ἐπιβαίνοντα. Τὰ Λυσιμάχου τοῦ βασιλέως τῆς Θράκης, κεφαλὴν ἔχοντα Ἀλεξάνδρου ὡς υἱοῦ Διὸς Ἀμμωνος ⁽⁹⁾. Τὰ Σελεύκου τοῦ Νικάτορος, βασιλέως Συρίας, ἐφ' ὧν κεφαλὴ αὐτοῦ ταυρόκερως. Ἐμπαλιν ἵππου προτομὴ ⁽¹⁰⁾· ἢ ἄλλως κεφαλὴ, καὶ ἔμπαλιν Ἀπόλλων εἰς τρίπουν στηριζόμενος ⁽¹¹⁾. Τὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀντιόχου Α' (Σωτήρος) (281 π. Χ.), καὶ τοῦ υἱοῦ τούτου Ἀντιόχου τοῦ Β' (Θεοῦ) (266 π. Χ.), ἔχοντα κεφαλὴν Ἀντιόχου (Θεοῦ)· καὶ ἔμπαλιν Ἡρακλῆν ἀναπαυόμενον μετὰ τὸν περὶ τὸν Αὐγίαν ἄθλον ⁽¹²⁾.

(1) DENK. 161. — (2) αὐτ. 162. — (3) αὐτ. 163. — (4) αὐτ. 165. — (5) αὐτ. 167. — (6) αὐτ. 230. — (7) αὐτ. 231. — (8) 224, b. — (9) αὐτ. 162. — (10) αὐτ. 237. — (11) αὐτ. 220, m. — (12) αὐτ. 236.

Ἐπίσης δ' εὐπερίγραφα καὶ ἐξέχοντα κατὰ τὴν χάριν καὶ ἐλαφρότητα τῆς γλυφίδος, εἰ καὶ λειπόμενα τῶν ἀρχαιοτέρων κατὰ τὸ ἐντονον καὶ μεγαλοφανές, ἦσαν τὰ σικελικά τῆς ἀρχῆς τῆς περιόδου ταύτης νομίσματα, ὡς τὰ τοῦ Ἀγαθοκλέους, ἔχοντα κεφαλὴν Παλάδος κρανοφόρου. Ἐμπαλιν Κεραυνόν (1). Καὶ ἕτερον τοῦ αὐτοῦ, ἔχον κεφαλὴν τῆς ἐγγωρίου νύμφης Κόρας, ἐστεμμένην ἀστάχεις. Ἐμπαλιν Νίκην τρόπαιον ἱστῶσαν (2). Τὰ τοῦ Πύρρου, ὡς βασιλέως τῆς Σικελίας, ὁμοίως κεφαλὴν ἔχοντα Κόρας στάχεσιν ἐστεμμένην, καὶ δαῖδα. Ἐμπαλιν δὲ Παλλάδα Ἀθηναῖαν, κεραυνόν καὶ ἀστέρα (3). Καὶ ἕτερον τοῦ αὐτοῦ μετὰ κεφαλῆς Ἀθηναῖας κρανοφόρου. Ἐμπαλιν ἔχον Νίκην φέρουσαν τρόπαιον καὶ στέφανον καὶ κεραυνόν (4). Τοῦ αὐτοῦ, ὡς βασιλέως Ἡπείρου, ἔχον κεφαλὴν Δωδωναίου Διὸς, καὶ κεραυνόν. Ἐμπαλιν τὴν ἐν Δωδώνῃ μετὰ τοῦ Διὸς λατρευομένην Διώνην (5).

Ἀλλ' ἔκτοτε ἤρξαντο παρακμάζοντα πανταχοῦ τὰ Ἑλληνικά νομίσματα. Ἐν Μακεδονίᾳ εἰσὶν ἤδη κατώτερα τὰ ἀπὸ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, υἱοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ (242 π.Χ.), ὡς αὐτὰ τὰ τοῦ Ἀντιγόνου, κεφαλὴν ἔχοντα Πανὸς ἐν ἀσπίδι Μακεδονικῇ, ἣν κοσμοῦσιν ἡμισέληνοι καὶ ἀστέρες. Ἐμπαλιν δ' ἀρχαϊκὴν Παλλάδα κεραυνοφόρον καὶ κράνος (6). Καὶ ἔτι κατώτερα εἰσὶ τὰ τοῦ Φιλίππου Ε' (πατρὸς τοῦ Περσέως), ἔχοντα κεφαλὴν Περσέως (γενάρχου τῶν Μακεδόνων βασιλέων) ἐν ὀπλῷ. Ἐμπαλιν ρόπαλον ἐν στέμματι χισσοῦ (7). Τοῦ αὐτοῦ κεφαλὴν τοῦ βασιλέως. Ἐμπαλιν Παλλάδιον (8). Περσέως. Κεφαλὴν αὐτοῦ. Ἐμπαλιν ἀετὸν κεραυνοφόρον (9).

(1) DENK. 258. — (2) αὐτ. 259. — (3) αὐτ. 260. — (4) αὐτ. 261. — (5) αὐτ. 262. — (6) αὐτ. 232. — (7) αὐτ. 233. — (8) αὐτ. 234. — (9) αὐτ. 235.

Ἐν Συρίᾳ ἡ παρακμὴ γίνεται ἐπαισθητὴ ἀπὸ Ἀντιόχου Γ', τοῦ μεγάλου (255 π.Χ.). Τοιαῦτα τὰ νομίματα αὐτοῦ τοῦ Ἀντιόχου Γ' ἔχοντα κεφαλὴν αὐτοῦ, νου. Ἐμπ. Ἀπόλλωνα ἐπὶ τοῦ ὀμφαλοῦ (1). Ἀντιόχου Ε' (εὐπάτορος), ἐγγονοῦ τοῦ Γ', κεφαλὴν ἔχοντα αὐτοῦ. Ἐμπ. Δία Ὀλύμπιον ἐκ Δάφνης τῆς Ἀντιοχίας (2). Δημητρίου Β' (ἐγγόνου τοῦ Πολιορκητοῦ) (145 π.Χ.). Κεφαλὴν αὐτοῦ. Ἐμπαλιν αἰτὸν ἐπὶ πρύμνης (3). Ἀντιόχου ΣΤ' (υἱοῦ τοῦ Ἀλεξ. Βάλα). Κεφαλὴν αὐτοῦ ἀκτινωτὴν. Ἐμπαλιν Διοσκούρους καὶ ἐπιγεγραμμένην τὴν Συριακὴν χρονολογίαν ΡΟ' (170), ἥτοι 142 π. Χ. (4). Ἀντιόχου Ζ', Σιδῆτου ἢ Εὐεργέτου (ἐπὶ Ῥωμαίων). Κεφαλὴν αὐτοῦ. Ἐμπ. τὴν Παρθένον Ἀθηνᾶν τοῦ Φειδίου (5). Ἀντιόχου Η', ἡ Γρυποῦ, ἡ Ἐπιφανοῦς, καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Κλεοπάτρας, θυγατρὸς Πτολεμαίου τοῦ Φιλομήτορος. Κεφαλὴν αὐτοῦ. Ἐμπαλιν Ἀετὸν (6). Τοῦ αὐτοῦ. Κεφαλὴν. Ἐμπ. Δία Βῆλον (7). Δημητρίου Γ', υἱοῦ τοῦ Γρυποῦ. Κεφαλὴν. Ἐμπ. Ἐφεσίαν Ἀρτεμιν (8). Ἐτερον Ἰνδικοῦ Δημητρίου. Κεφαλὴν, ἔχουσιν ἀντὶ κράνους προδοσκίδα. Ἐμπ. Ἡρακλέα (9). Φιλεταίρου (βασιλεύσαντος ἐν Περγᾷ). Κεφαλὴν αὐτοῦ. Ἐμπ. Παλλάδα (10).

Καὶ τὰ Σικελικὰ δὲ εἰσὶν ἤδη τῶν προγενεστέρων ὑποδεέστερα ἀπὸ Ἰέρωνος Β', συγχρόνου τοῦ Πύρρου (271 π. Χ.), καὶ τῶν περὶ αὐτὸν, ὡς αὐτὰ τὰ τοῦ Ἰέρωνος Β', ἔχοντα κεφαλὴν αὐτοῦ. Ἐμπαλιν Ἰππέα (11). Φιλιστίδος, γυναικὸς αὐτοῦ. Κεφαλὴν αὐτῆς. Ἐμπ. Νίκην ἐν τεθρίππῳ (12). Γέλωνος,

(1) DENK. 239. — (2) αὐτ. 240. — (3) αὐτ. 241. — (4) αὐτ. 242. — (5) 243. — (6) αὐτ. 244. — (7) αὐτ. 245. — (8) αὐτ. 246. — (9) αὐτ. 247. — (10) αὐτ. 248. — (11) αὐτ. 263. — (12) αὐτ. 264

υίου αὐτοῦ. Κεφαλὴν αὐτοῦ· Ἑμπ. Ἀπὴνην (1). Ἰερωνύμου (βασιλέως Συρακουσῶν). Κεφαλὴν αὐτοῦ· Ἑμπ. Κεραυνόν (2).

Τὰ δὲ τῶν Πτολεμαίων ἦσαν ἀπ' ἀρχῆς σχεδὸν ἀφιλόκαλα πάντα, καὶ ἐνὶ μᾶλλον τὰ τελευταῖα. Ἔστωσαν δ' εἰς παράδειγμα τὰ ἐπόμενα. Ἀρσινόης Β' γυναικὸς Πτολεμαίου Β' (Φιλαδέλφου). Χρυσοῦν. Κεφαλὴ αὐτῆς· Ἑμπ. Δίκερας (3). Πτολεμαίου Γ' Εὐεργέτου. Ἀργυροῦν. Κεφαλὴ· Ἑμπ. Ἀετὸς ἐπὶ κεραυνοῦ (4). Βερενίκης εὐεργ. γυναικὸς Πτολεμαίου Εὐεργέτου, Χρ. Κεφαλὴ αὐτῆς· Ἑμπ. Κέρας (5). Πτολεμαίου Δ', Φιλοπάτορος Χρ. Κεφαλὴ· Ἑμπ. Ἀετὸς (6). Ἀρσινόης, ἀδελφῆς καὶ γυναικὸς Πτολεμαίου Δ', Χρ. Κεφαλὴ· Ἑμπ. Κέρας (7). Πτολεμαίου Ε', ἐπιφανοῦς. Χρ. Κεφ. ἀκτινοφόρος μετ' αἰχμῆς ὑπὲρ τὸν ὤμον· Ἑμπ. Κέρας μεταξὺ 2 ἀστέρων (8). Πτολεμαίου ΣΤ', Φιλομήτορος. Ἀργ. Κεφαλὴ· Ἑμπ. Ἀετὸς ἐπὶ κεραυνοῦ (9). Πτολεμαίου Ζ'. Φύσκωνος, ἡ Εὐεργέτου Β'. Ἀργ. Κεφαλὴ αὐτοῦ· Ἑμπ. Ἀετὸς μετὰ φοίνικος (10). Ἀντωνίου. Κεφ. μετ' ἐπιγραφῆς· Ἀντ. Αὐτοκράτωρ τρίτον, τριῶν ἀνδρῶν. Ἐτερον Ἀργ. Κεφ. μετ' ἐπιγραφῆς· Βασίλισσα Κλεοπάτρα, Θεὰ νεωτέρα (11).

Καὶ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς δὲ πόλεις μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξέλιπε βαθμυδὸν τὸ κάλλος καὶ ἡ γλαφυρότης τῆς νομισματογλυφίας, καὶ τὰ πρῶτα μεταξὺ τῶν νομισμάτων τῶν χρόνων τούτων εἰσὶν οὐχὶ μὲν εἰσέτι ἄσχημα, ἀλλὰ πολὺ δεόμενα τῶν προ-

(1) DEMK. 265. — (2) αὐτ. 266. — (3) αὐτ. 249. — (4) αὐτ. 250. — (5) αὐτ. 251. — (6) αὐτ. 252. — (7) αὐτ. 253. — (8) αὐτ. 254. — (9) αὐτ. 255. — (10) αὐτ. 256. — (11) αὐτ. 257.

γενεστέρων. Ἰδίως δὲ διακρίνονται ἐτι διὰ τὴν τέχνην τῶν τὰ ἀργυρᾶ τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας (1) ἐξ Ὀλυμ. 133—158, ἔχοντα κεφαλὴν Διὸς Ὀμηγυρίου, μετ' ὀνόματος ἄρχοντος, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν ἐντὸς στέμματος μονόγραμμα ΑΧ (2). καὶ τὰ τῶν Αἰτωλῶν ἐφ' ὧν κεφαλὴ νέου Ἡρακλέους. Ἐμπαλιν Αἰτωλία ἐπὶ ὀπλων καθημένη (3), ὡς ἐγλύφη τὸ ἄγαλμα αὐτῆς ὑπὸ Ἀριστάνδρου (4).

Κατωτέρας δ' ἐργασίας εἰσὶν οἱ τῆς ἐντὸς τοῦ Ταύρου Ἀσίας Κιστοφοροὶ ἐξ Ὀλυμ. 130—140, οἵτινες πρὸ πάντων ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἦσαν συνεχέστατοι, καὶ παρίστων ἐν στεφάνῳ κισσοῦ βακχικὴν κίστυν, ἐξ ἧς ἐξέρπει ὄφεις. Ἐμπ. Δράκοντας περὶ φάρετραν ἢ τοξοθήκην· καὶ Ἐπειδὴ τὸ νόμισμα τὴν καταγωγὴν εἶχεν ἐξ Ἐφέσου, προσέτι τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος τὸν νεβρὸν (5). Τινὲς δέ, ὡς οἱ τῶν Ἀπαμέων, εἶχον εἰς τὸ ἔμπαλιν δράκοντας σύροντας ναίσκον, ἐφ' οὗ ἄγαλμα Ἀθηνᾶς (6).

Ἄξια λόγου ἐκ τῶν χρόνων τούτων εἰσὶ καὶ τὰ μεγάλα τῶν Ἀθηναίων ἀργυρᾶ τετράδραχμα, ἔχοντα κεφαλὴν Παλλάδος, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν γλαῦκα ἐπὶ διωτίδος, ἐν στεφάνῳ ἐλαίας (7). καὶ τὰ τῶν Ῥοδίων, ἀντωπὸν ἔχοντα τὴν ἀκτινοστεφῆ κεφαλὴν τοῦ Ἡλίου, καὶ εἰς τὸ ἔμπαλιν ῥόδον ἡμιανεωγμένον μετὰ μικροῦ παλλαδίου, ἐνίοτε καὶ μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος (8). Ἀλλὰ ταῦτα εὐκολῶς διακρίνονται τῶν προγενεστέρων, ὅμοια μὲν ἐκείνοις τὸν τύπον, ἀλλὰ τὴν ἐργασίαν ὄντα ὑποδεέστερα.

(1) Consinéry, sur les monnoies d'argent de la ligue achéenne.— (2) DENK. 267. — (3) αὐτ. 268. — (4) Ἰδε σελ. 544. — (5) DENK. 271.— (6) αὐτ. 272.— (7) αὐτ. 269. — (8) αὐτ. 270.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Γραφική.

Ὡς πρὸς τὴν γραφικὴν δέ, ἡ ἀρχὴ τῆς ἐποχῆς ταύτης συνέχεται μετὰ τοῦ τέλους τῆς προλαβούσης, καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐξακολουθοῦσιν ἔτι εὐκλεῶς ἐργαζόμενα καὶ τὰ τρία ἐργαστήρια, ἐν οἷς εἶχε προηγουμένως διαπρέψει ἡ τέχνη, καὶ οἱ ἄμεσοι μαθηταὶ καὶ διάδοχοι τοῦ Ἀπελλοῦς καὶ τοῦ Ζεύξιδος παρήγαγον ἐπὶ τῶν πρώτων διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔργα ἄξια τῶν διδασκάλων αὐτῶν. Προϊόντων ὁμῶς τῶν χρόνων, παρήκμασε βαθμηδὸν καὶ ἡ ζωγραφικὴ μετὰ πάσης τῆς καλλιτεχνίας, καὶ, ὡς λέγει ὁ Κουίχτιλιανὸς ⁽¹⁾, *Floruit circa Philippum et usque ad successores Alexandri pictura praeipue, sed diversis virtutibus.*

Σύγχρονος τοῦ Ἀπελλοῦς, καθήκων ὁμῶς καὶ μέχρι τῶν διαδόχων, ἦν ὁ Πρωτογένης ⁽²⁾, κατὰ τινας μὲν ⁽³⁾ ἐκ Ξάνθου τῆς Λυκίας, κατὰ τοὺς πλείστους ὁμῶς ⁽⁴⁾ ἐκ τῆς πλησιοχώρου Καύνου καταγόμενος, καὶ κυρίως διατρίβων ἐν Ῥόδῳ. Πτωχὸς, καὶ ἀπὸ μικροτάτων ὀρμώμενος, ἦν, φαίνεται, αὐτοδίδακτος, καὶ ἐμορφώθη διὰ μεγίστων κόπων, καὶ δι' ἐπιμόνου ἐπιμελείας, ὥστε καὶ, κατὰ Πλίνιον, ὅτε ἔγραφεν ἐν τῶν ἀριστουργημάτων αὐτοῦ, τὸν Ἰάλυσον, μόνον ἐξ ὀσπρίων ἐτρέφετο, ἵνα μὴ ἡ τροφὴ τὸν ἀποτρέπη τοῦ ἔργου. Τούτου ἔνεκα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἦσαν ὀλίγα ἐνταυτῷ καὶ κατάπικρα. Λέγεται μάλιστα ὅτι εἰς τὴν ἀσκησιν κυρίως τῆς

(1) XIII, 10. — (2) Pl. 35, 36, 10 καὶ 20. — (3) Σουίδ. φ. Πρωτογένης. — Κωνστ. Πορφυρ. π. Θεμάτ. 14. — (4) Pl. κῦτ. — Πaus. Α, 3. — Πλούτ. Δημήτρ. 22.

καλλιτεχνίας δὲν ἐνέκυψε πρὸ τοῦ 50^{ου} ἔτους τῆς ἡλικίας του, ὅπερ ὁμως δὲν φαίνεται πιθανόν, διότι τὰς κυριωτέρας εἰκόνας του ἐζωγράφησεν ὅταν ὁ Δημήτριος ἐπολέμει ἐν Ῥόδῳ, ἤτοι ἐν Ὀλυμ. 119, ἐν ᾧ τοῦλάχιστον εἴκοσιν ἔτη πρὶν παρεκίνει αὐτὸν ὁ ἐν Ὀλ. 114 ἀποθανὼν Ἀριστοτέλης νὰ ζωγραφῇ τὰς μάχας τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλ' ὅπως δῆποτε, εἰς τὴν μεγάλην ζωγραφικὴν φαίνεται ὅτι ἐξώρας ἐπεδόθη, περιοριζόμενος κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ζωῆς του, ὥς τινες ἔλεγον, εἰς μόνην ζωγραφίαν ἢ χρωματισμὸν πλοίων, ὅπερ καὶ περὶ τοῦ ζωγράφου Ἡρακλείδου τοῦ Μακεδόνο, τοῦ ζήσαντος κατ' Ὀλυμπιάδα 150, μαρτυρεῖται ὑπὸ Πλινίου (1). Ταύτης τῆς πρώτης ἀφετηρίας τῆς τέχνης τοῦ Πρωτογένους δείγματα ἢ ἀπομνημόνευσις ἦσαν αἱ κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφεὶς ἐν τοῖς Προπυλαίοις τῶν Ἀθηνῶν ἀνατεθειμέναι εἰκόνες αὐτοῦ, αἱ παριστῶσαι τὴν Παράλον καὶ τὴν Ἀμμωνιάδα (fecit Paralum et Hammoniada, quam quidam Nausicaam vocant), μετὰ μικρῶν πλοιαρίων, ἃ προσέθηκεν ὥς πάρεργα, ut appareret a quibus initiis ad arcem ostentationis opera sua parvenissent. Ὁ Ραοῦλ Ροσσέτος (2), ἀναγινώσκων ἀντὶ Hammoniada, Hemionida, κατὰ Barbaro, τὸν διορθωτὴν τοῦ Πλινίου, ἐξηγεῖ το χωρίον τοῦτο ὡς αἰνιττόμενον δύο διαφόρους ἱστορικὰς ἢ μυθολογικὰς εἰκόνας, τὴν τοῦ Ἀττικοῦ ἥρωος Παράλου, καὶ τὴν τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀλκινόου Ναυσικάας, ἣτις, λέγει, ἡμιονίς ἐνταῦθα ἐπικαλεῖται, καθὼ συρομένη ὑπὸ ξυνωρίδος ἡμιόνων. Ἀλλὰ τὰ ἄριστα τῶν χειρογράφων οὐδεμίαν καταλείπουσιν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς γραφῆς Ἀμμωνιάδα. Καὶ ὅτι μὲν αἱ εἰκόνες αὗται, ἡ ἢ εἰκὼν, ἃν ἦτον μία, ἀντικείμενα δύο περιλαμβάνουσα, παρίστων ἀπλῶς δύο πλοῖα, δὲν φαίνεται πιστευτὸν, διότι

(1) 35, 11.— (2) Raoul Rochette, Lettre d'un antiquaire

οὐδέν ὑπάρχει ἐν τοιαύτῃ ζωγραφίᾳ ἄξιον οὔτε τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου, οὔτε τῆς τῶν Προπυλαίων πινακοθήκης. Διὰ τοῦτο ἀγγίνους καὶ οὐχὶ ἀπίθανος φαίνεται ἢ εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ὑπὸ τοῦ Σίλλιγ ⁽¹⁾ δοθεῖσα ἐξήγησις, καθ' ἣν ὁ Πρωτογένης ἐγραψεν ἐν τοῖς Προπυλαίοις, ἢ μᾶλλον διὰ τὰ Προπύλαια, τὴν ἀρχαίαν δημοσίαν μακρὰν ναῦν, τὴν Πάραλον, ἐν προσωποποιήσει ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἐπωνύμου αὐτῆς, καὶ ἐφευρέτου τῶν μακρῶν νηῶν, τοῦ ἥρωος Παράλου, ἐσταλμένου, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ναυτικῶς, ὡς συνήθως παρίστατο ὁ Ὀδυσσεὺς, δεχομένου δ' ἴσως τὴν, ὡς νέαν ἄβραν προσωποποιηθεῖσαν, Ἀμμωνιάδα, τὴν νεωτέραν δημοσίαν ναῦν, ἥτις πρὸ ὀλίγου εἶχε κατασκευασθῇ, καὶ ἐκλήθη κατ' Ἀλέξανδρον (τὸν υἱὸν τοῦ Ἀμμωνος). Οὕτω δὲ διατεθειμένη ἡ ὅλη εἰκὼν, καὶ τὴν φιλικὴν ταύτην σχέσιν μεταξὺ τοῦ εὐρώστου ναύτου καὶ τῆς τρυφερᾶς νεάνιδος παριστῶσα, ἀνεπόλει φυσικῶς τῷ λόγῳ τὴν μεταξὺ Ὀδυσσεὺς καὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῶν Φαιάκων σκηνήν, καὶ ὑπὸ τῶν πολλῶν, ἴσως ἐξ ἀγνοίας, ἀντ' ἐκείνης ἐξελαμβάνετο, δι' ὃ καὶ ἐδοθη εἰς αὐτὴν ἡ ἐπωνυμία τῆς Ναυσικάας. Τινὲς ἐνόμισαν ὅτι κατὰ λάθος ὁ Πausanias ⁽²⁾ ἀποδίδωσι Ναυσικάαν τῷ Πολυγνώτῳ, καὶ ὅτι εἶναι αὕτη ἡ τοῦ Πρωτογένης. Ἀναφέρει δὲ τὴν εἰκόνα ταύτην καὶ ὁ Κικέρων ⁽³⁾, Πάραλον αὐτὴν ὀνομάζων.

Ἐμενε δ' ὁ Πρωτογένης ἄδοξος καὶ περιφρονούμενος ἐν Ῥόδῳ, μέχρις οὗ ὁ Ἀπελλῆς, ἀνώτερος φθόνου ὢν, ὡς ἦν καὶ κατὰ τ' ἄλλα ἀνώτερος ὅλων τῶν ὁμοτέχνων του, ἐλθὼν πρὸς αὐτὸν, τὸν κατέστησε γνωστὸν, καὶ τῷ ἀπέδωκε τὴν τιμὴν ἥτις τῷ ὠφείλετο. Διηγοῦνται δ' ὅτι τὸ πρῶτον μὴ ἐπιτυχὼν αὐτὸν οἶκαδε,

(1) Sillig, Catal. Artif. φ. Protogenes, ἐκδ. 2.— (2) A, 22.
 (3) ad Verr. IV, 60.

ἔλαβε τὸν χρωστῆρά του, καὶ ἔσυρε δι' αὐτοῦ λεπτοτά-
την γραμμὴν ἐπὶ πίνακος, παραγγείλας νὰ εἰπῶσι τῷ
Πρωτογένει ὅτι ταύτην ἐχάραξεν ὁ ζητῶν αὐτὸν ξέ-
νος. Ἐπανελθὼν δ' ἐκεῖνος, ἐθαύμασε μὲν τῆς γραμμῆς
τὴν λεπτότητα, ἀλλ' ἅμα τὸν χρωστῆρα εἰς ἄλλο χρώ-
μα ἐμβάψας, ἤγαγεν ἐντὸς αὐτῆς κατὰ μῆκος γραμ-
μὴν ἐτι λεπτοτέραν, καὶ διχοτομοῦσαν ἐκείνην. Ὅταν
δ' ἐδείχθη αὕτη τῷ Ἀπελλῇ, διήρεσεν οὗτος πάλιν αὐτὴν
διὰ τρίτου χρώματος, καὶ ἐκ τῆς ἀνυπερβλήτου ταύτης
λεπτότητος ἀνεγνώρισεν ὁ Πρωτογένης ὅτι ὁ ἐπισκε-
πτόμενος αὐτὸν δὲν ἐδύνατο νὰ εἶναι ἄλλος τοῦ Ἀπελ-
λοῦς. Ἐκτοτε λέγεται ὅτι ὁ Ἀπελλῆς, βλέπων τὸν ἔξο-
χον ὁμότεχνόν του παραγνωριζόμενον, ὅπως ἐλκύσῃ τὴν
προσοχὴν ἐπ' αὐτοῦ, ἠγόρασε γενναιοφρόνως τὰς εἰκό-
νας αὐτοῦ 50 ταλάντων, καὶ διέδωκεν ὅτι, ὅπως ὠφε-
ληθῇ, θέλει ὡς ἰδίας νὰ τὰς πωλήσῃ· καὶ τότε οἱ Ῥόδιοι,
οἵτινες δὲν ἤξευρον νὰ θαυμάσωσι τὸν Πρωτογένην, τὸν
ἐθαύμασαν διότι ὁ Ἀπελλῆς τὸν ἐθαύμασε.

Τὸ δ' ἐξαισιώτερον τῶν ἔργων αὐτοῦ, εἰς ὃ εἰργάσθη
ἑπτὰ ⁽¹⁾ ὅλα, ἢ ἑνδεκα ⁽²⁾ ἔτη, ἦν κατὰ τοὺς ἀρχαίους ὁ
Ἰάλυσος, ἀρχηγέτης τῆς ὁμωνύμου Ῥοδίας πόλεως,
παριστώμενος ὡς νέος θηρευτῆς, καθ' ἃ ἐξάγεται ἐκ τοῦ
ἀνεκδότου ὅτι, ἀποπερατώσας τὴν εἰκόνα ὁ Πρωτογέ-
νης, εἰς μόνην τὴν παράστασιν τοῦ ἀφροῦ τοῦ ἐξερχο-
μένου ἐκ τοῦ στόματος τοῦ κυνὸς δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπι-
τύχῃ, καὶ, ἀγανακτήσας, ἑρρίψεν ἐπὶ τὸν πίνακα τὸν
σπόγγον, καὶ ἰδοὺ, ἡ τύχη κατώρθωσεν ὅ,τι ἠδυνάτει ἡ
τέχνη. Τοῦτο λέγει ὁ Πλίνιος ὅτι ἐπανελάβε καὶ ἐν
Σικυῶνι εἰς ἵππον ὁ Νεάλκης περὶ Ὀλ. 133. Ἦν
δ' ὁ Ἰάλυσος γεγραμμένος διὰ τετραπλῆς χρωμάτων
ἐπιθέσεως, ὅπως ἢ διαρκέστερος. Κατὰ Πλίνιον, ὁ

(¹) Αἰλ. Π. Ἰ. 1B, 41. — (²) Fronto, ad M. Caes. I, II,
p. 42.

Ἀπελλῆς ἐν αὐτῷ κατέκρινε μόνον τὴν ὑπερβολὴν τῆς τέχνης. Τοσοῦτος δ' ἦν ὁ πρὸς αὐτὸν θαυμασμὸς τῶν ἀρχαίων, ὥστε Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς ἐφείσθη τῆς Ῥόδου καὶ δὲν τὴν ἔκαυσεν, ἵνα μὴ καταστραφῇ τὸ γραφικὸν ἀριστούργημα, ὃ ἀνέκειτο, φαίνεται, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Διονύσου.

Ἐνῷ δ' ἐπολιορκεῖτο ἡ Ῥόδος, ἀτάραχος ὁ ἀκάματος τεχνίτης ἡσχολεῖτο ἐν αὐτῇ εἰς τὴν ζωγραφίαν ἀναπαυομένου σατύρου (1) αὐλητοῦ (κρατοῦντος δύο αὐλούς)· καὶ οὐδὲ διέκοψε διόλου τὸ ἔργον του, λέγων ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπολέμει βεβαίως τοὺς Ῥοδίους καὶ οὐχὶ τὰς τέχνας. Εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην, κατὰ Στράβωνα, εἶχε γράψει ἐν παρέργου μέρει πέρδικα ἐπὶ κίονος· βλέπων δ' ὅτι ὁ πέρδιξ ἐθαυμάζετο ὑπὸ τοῦ ὄχλου ὑπὲρ τὸν Σάτυρον, ἐζήτησε τὴν ἄδειαν ὑπὸ τῶν ἐπιστατῶν τοῦ ναοῦ καὶ ἐξήλειψε τὸ πτηνόν.

Ἄλλα δ' ἔργα τοῦ Πρωτογένους ἀναφέρονται Πᾶν καὶ Ἀλέξανδρος (ἴσως ὡς Διόνυσος), Ἀντίγονος, Φιλίσκος ὁ ποιητής, ἡ μήτηρ τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ οἱ Θεσμοθέται ἐν τῷ βουλευτηρίῳ τῶν Ἀθηνῶν (2). Εἰς τοσοῦτον δὲ βαθμὸν ἐφικνεῖτο τῆς ἀκριβεστάτης τῶν ἐν τῇ φύσει μίμησης, ὥστε ὁ Πετρώνιος λέγει (3) ὅτι τοῦτο σχεδὸν φρίκης αἰσθημά τι ἐνέπνεε· *Protopogenis rudimenta cum ipsius naturae veritate certantia non sine quodam horrore tractavi*. Ὁ Πρωτογένης συνέγραψε περὶ γραφικῆς καὶ περὶ σχημάτων (4).

Εἰς τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους τῶν διαδόχων, καὶ ἴσως πλησιέστερον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀνήκει πιθανῶς καὶ Τιμόμαχος ὁ Βυζάντιος, ὅστις διέπρεπεν, ὡς φαίνεται, ἰδίως εἰς τὴν ἐκφρασιν βιαίου τῆς ψυχῆς πάθους,

(1) Ἴδε καὶ Στράβ. ΙΔ, 652. — (2) Πaus. Α. 3. — (3) 84. — (4) Σουῖδ.

συνεχομένου ὁμως, καὶ ἰσχυρῶς καταστελλομένου. Οὕτω παρέστησε τὸν Αἶαντα μεμνηνότα (1), ἐκ τῆς μανίας του δὲ συνελθόντα, καὶ μελετῶντα τὴν αὐτοχειρίαν. Οὕτω καὶ τὴν Μήδειαν (2), ἐτοίμην νὰ φονεύσῃ τὰ τέκνα της, παλαίουσαν ὁμως μεταξὺ μανίας καὶ οἴκτου. Τὸ περίφημον τοῦτο ἔργον περιγράφουσι πολλὰ ἐπιγράμματα, ζωηρότατα δὲ τὸ ἐπόμενον (3).

«Τὰν ὀλοὰν Μήδειαν ὅτ' ἔγραψε Τιμομάχου χεὶρ,
ζάλω καὶ τέχνῃς ἀντιμεθελοχαίεσαν,
μύριον ἄρατο μόχθον, ἔν' ἤθεα δισσὰ χαράξῃ,
ὣν τὸ μὲν εἰς ὀργὴν νεῦε, τὸ δ' εἰς ἔλεον.
Ἀμφω δ' ἐπλήρωσεν ὄρα τύπον. Ἐν γὰρ ἀπειλῇ
δάκρυον, ἐν δ' ἐλέῳ θυμὸς ἀναστρέφεται.
Ἀρκεῖ δ' ἂ μέλλῃσις, ἔφα σοφός. Αἶμα δὲ τέκνων
ἔπρεπε Μηδείῃ, κ' οὐ χερὶ Τιμομάχου».

Κατὰ ταύτην δὲ τὴν περιγραφὴν εὐρέθη ἐν Ἡρακλείῳ ἀντίγραφον τῆς εἰκόνος τοῦ Τιμομάχου, ἧς τὴν μεγάλην ἐπιστημότητα προσαποδείκνυσι καὶ ἕτερον ὁμοίον εὐρεθὲν ἐν Πομπηίᾳ (4), καὶ προσέτι ἐπαναλήψεις ἐπὶ δακτυλιολίθων (5). Ταύτας τὰς δύο εἰκόνας τοῦ Τιμομάχου φαίνεται ὅτι αἰνίττεται καὶ ὁ Ὀβίδιος (6), ἀναφέρων αὐτὰς ὁμοῦ, ὥς τὰς ἀναφέρει καὶ ὁ Πλίνιος (7), ὅστις προστίθῃσιν ὅτι ὁ Καῖσαρ ἠγόρασεν αὐτὰς ὀγδοήκοντα ταλάντων, καὶ τὰς κατέθηκεν εἰς τὸν νχὸν τῆς Γεννητηλίδος Ἀφροδίτης· ἀλλαχοῦ δὲ (8), ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἐπιφέρει ὅτι ἡ τῆς Μηδείας εἰκὼν

(1) Φιλόστρ. Β. Ἀπολ. Τυχν. Β, 10. — (2) Πλούτ. π. ἀκρ. ποιητ. 18. — Ἰδ. Λουκιαν. π. οἴκ. 31. — Lucil. Aetn. 594. — (3) Ἀνθολ. Πολ. II, σ. 667. — (4) DENK. 419. (Mus. Borb. V, 33. — (5) DENK. 420. (Lippert, Dactyl. Suppl. P. I, n. 93). — (6) Trist. II, 525. — (7) 35. 40, 30. — (8) 35, 40, 41.

δὲν ἦν συντετελεσμένη, καὶ ὁμῶς ἐτιμήθη οὐχ' ἦτον, ὥς τὰ ὅμοια ἀσυμπλήρωτα ἔργα τοῦ Ἀριστείδου, τοῦ Νικομάχου καὶ τοῦ Ἀπελλοῦς. Τέλος ῥητῶς λέγει ὁ Πλίνιος ὅτι ὁ Τιμόμαχος εἰργάζετο ἐπὶ Καίσαρος· ἀλλ' εἰς τοῦτο φαίνεται ὅτι ἠπατήθη ἐκ τῆς περιστάσεως ὅτι ἐπὶ Καίσαρος ἠγοράσθησαν ἐν Ῥώμῃ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Διότι οὐ μόνον ἡ τέχνη τοῦ Τιμομάχου καὶ περιγράφεται καὶ φαίνεται ἐκ τῶν σωζομένων αὐτῆς μιμήσεων πολὺ ἀνωτέρα τῆς καταστάσεως τῆς γραφικῆς ἐπὶ Καίσαρος, καὶ ὁλῶς ἀνάλογος κατὰ τε τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἐκτέλεσιν πρὸς τὸν ῥυθμὸν τῶν μεγάλων ζωγράφων, μεθ' ὧν, βεβαίως οὐχὶ κατὰ τύχην, καταριθμεῖ καὶ συγκρίνει τοῦτον ὁ Πλίνιος, ἀλλ' οὐδὲ πιθανὸν εἶναι ὅτι διὰ συγχρόνους γραφᾶς ὁ Καῖσαρ ἤθελε δώσει τοσαύτην μεγάλην ποσοτητα, καὶ δι' εἰκόνας μάλιστα, ὧν ἡ μία ἦν ἀτελής, ὅπερ ὁμολογουμένως ἐμφαίνει ἔργον τεχνίτου ἀποθανόντος. Ἐπίσης δ' ἀνεξήγητον θὰ ἐφαίνετο διατὶ, ἂν ἐν Ῥώμῃ ἢ διὰ τὴν Ῥώμην εἰργάζετο ὁ Τιμόμαχος, ὁ Πλίνιος θ' ἀνέφερε τὴν τιμὴν τῶν εἰκόνων αὐτοῦ εἰς τάλαντα, ἀναγκαζόμενος νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ποσότητα Ῥωμαϊκοῦ νομίσματος εἰς ἣν ἀντεστοίχουν. Τέλος αὐτὰς ταύτας τὰς δύο εἰκόνας ἀναφέρει ὁμοῦ πάλιν, καίτοι μὴ μνημονεύων τοῦ ὀνόματος τοῦ ζωγράφου, ὁ Κικέρων ⁽¹⁾, ὥς ἐν τῶν ἐπ' αὐτοῦ ὠραιότατων κοσμημάτων τῆς Κυζίκου, ὅθεν ἐπομένως φαίνεται ὅτι ἠγόρασεν ὁ Καῖσαρ αὐτάς.

Τοῦ αὐτοῦ δὲ καλλιτέχνου ἐπαινεῖ ὁ Πλίνιος ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ καὶ ἕτερα ἔργα, Ὁ ρ έ σ τ η ν· τὴν ἐν Ταύροις Ἰ φ ι γ έ ν ε ι α ν, (ἴσως τὰ δύο εἰς μίαν εἰκόνα περιλαμβανόμενα)· Λ η κ υ θ ί ω ν ἁ τ ι ν α, διδάσκαλον ταχύτητος, (ἴσως δοῦλον ⁽²⁾ θαυματοποιόν)· ἄνδρας μαν-

(¹) In Verr. IV, 60, 135.— (²) Λουκιαν. Δραπέτ. 32.

δυσφόρους, καὶ ἐτοίμους νὰ ὁμιλήσωσι, καὶ Γ ο ρ γ ῶ, ἔργον ἐξαίσιον.

Ἀναφέρονται δ' ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ ἄλλα τεχνιτῶν ὀνόματα, ἀλλὰ δευτερεύοντα ταῦτα (primis proximis κατὰ Πλίνιον). Ἰδίως δ' ἐπ' Ἀράτου (ἀπ' Ὀλ. 134) ἔμεινεν ἡ Σικυῶν τεχνικὸν κέντρον, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος ⁽¹⁾. «Ἦκεθι γὰρ εἰς θόξα τῆς Σικυωνίας μούσης καὶ χρηστογραφίας, ὡς μόνης ἀδιάφθορον ἐχούσης τὸ καλόν». Ἀλλ' ἐν αὐτῇ τότε μᾶλλον ἐθαυμάζοντο καὶ συνελέγοντο τ' ἀρχαῖα καλλιτεχνήματα ἢ ὅ,τι παρήγοντο νέα. Οὕτως, ὅταν ὁ Ἀρατος ἠθέλησε νὰ καταστρέψῃ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπὶ Φιλίππου τυραννήσαντος Ἀριστράτου, ἔργον Μελάνθου, εἰς ὃ εἰργάσθη καὶ ὁ Ἀπελλῆς, ὁ ζωγράφος Νεάλκῃς ἔσωσεν αὐτὴν, ἐπιμείνας «ὅτι τοῖς τυράννοις πολεμητέον, οὐ τοῖς τῶν τυράννων» καὶ λαβὼν τὴν ἄδειαν ν' ἀντικαταστήσῃ ἐπὶ τοῦ πίνακος ἀντὶ μόνης τῆς μορφῆς τοῦ τυράννου φοῖνικα, ἐτεχνάσθη ὡς ἐκ παραδρομῆς ν' ἀφίσῃ τοὺς πόδας νὰ φαίνωνται ⁽²⁾. Οὗτος ὁ Νεάλκῃς, ὃν ὁ Πλίνιος ⁽³⁾ λέγει ἐφευρετικὸν καὶ ὀξύνοον (ingeniosus et solens in arte), ἔγραψε, πιθανῶς ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Πτολεμαίου, καὶ μάχην Αἰγυπτίων καὶ Περσῶν (ἴσως τὴν τοῦ Καμβύσου), ἐν τῷ Νείλῳ, ἃν ὑπέδειξε παραστήσας ὄνον εἰς τὴν ὀχθὴν πίνοντα, καὶ κροκόδειλον ἐπιβουλεύοντα αὐτῷ. Ἐτι δ' ἀναφέρει καὶ Ἀφροδίτην αὐτοῦ ὁ Πλίνιος, καὶ αὐτὸς καὶ ἕτεροι ⁽⁴⁾ Ἴπποκόμον ποππύζοντα ἵππον, οὗ τὸν ἀφρόν ἐπέτυχεν, ὡς ὁ Πρωτογένης ἐπὶ τοῦ κυνός, ρίψας τὸν σπόγγον εἰς τὸν πίνακα. Ἦν δὲ ζωγράφος καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρα καὶ

(1) Ἀρατ. 13. — (2) Αὐτ. — (3) 35, 40, 36. — (4) Pl. 35, 36, 20. - Val. Max. VIII, II, extr. 7. - Πλούτ. π. τυχε. 99. - Δίων. Χρυσ. 64. - Σηξτ. Ἐμπειρ. Πυρρ. ὑποθ. Α, 28.

ἀναφέρεται καί τις ὁμώνυμος τοῦ Τιμάνθους, Σικυώνιος πιθανῶς, γράψας τὴν ἐν Ὀλυμ. 135 μάχην Ἀράτου καὶ Αἰτωλῶν ἐν Πελλήνῃ ἀέμφαντικῶς τῇ διαθέσει» κατὰ Πλούταρχον ⁽¹⁾.

Ἀλλὰ ταχέως διαφθειρομένων τῶν Ἑλληνικῶν ἡθῶν καὶ πραγμάτων ὑπὸ τὰς ἐμφυλίους ἐκείνας στάσεις καὶ τὰς ξένας ἐπιδρομάς, συνδιεφθείρετο φυσικῶς καὶ ἡ τέχνη καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν καὶ κατὰ τὴν ἰδέαν, ὥστε ἀντὶ τῶν προτέρων χρηστογραφῶν καὶ τῶν μεγαλογραφῶν ⁽²⁾, ἀντὶ τῶν σεμνῶν ἱστορικῶν καὶ μυθικῶν παραστάσεων, ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἤδη ἀπαντῶμεν τοὺς ἐπισημοτάτους τῶν ζωγράφων, τὸν Ἀριστείδην, τὸν Πausίαν, τὸν Νικοφάνην, μὴ ἀπαξιοῦντας νὰ μολύνωσι τὴν τέχνην των, γράφοντες ἀκολάστους πορνογραφίας, ὡς ἀνωτέρω προεξετέθη.

Τοῦ αὐτοῦ δὲ ταπεινοτέρου καλλιτεχνικοῦ αἰσθήματος προϊόντα εἰσὶ καὶ αἱ κατὰ ταύτην μάλιστα τὴν ἐποχὴν ἐπικρατήσασαι γελοιογραφίαι, οἷαι συνεχῶς ἀπαντῶνται καὶ ἐπὶ ἀγγείων ⁽³⁾, ἐμπνεόμεναι ὑπὸ τῆς μέσης μάλιστα κωμωδίας, καὶ κατ' αὐτὴν παρωδοῦσαι ἱεροὺς μύθους, ἢ πολιτικὰς, ἢ ἰδιωτικὰς πράξεις. Οὕτως ὁ Κτησίλοχος ⁽⁴⁾ ἢ Κτησίλογος ⁽⁵⁾, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀπελλοῦς, λέγεται γράψας γέννησιν Βάχχου, ἐν ἣ παρέστησε τὸν Δία ὡς λεχῶν, καὶ τὰς Θεὰς ματευούσας.

Τῆς αὐτῆς τῶν ζωγράφων κατηγορίας ἦτον καὶ ὁ Γαλάτων, ὅστις «ἔγραψε τὸν μὲν Ὅμηρον αὐτὸν ἐμοῦντα, τοὺς δ' ἄλλους ποιητὰς τὰ ἐμνημεσμένα ἀρνομένους», κατ' Αἰλιανὸν ⁽⁶⁾, ἴσως ἐν τῷ ναῶ τοῦ Ὀμήρου τῷ ἀνεγερθέντι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος.

(1) Πλούτ. Ἀρατ. 32.— (2) Vit. VII, 5, 2.— (3) DENK. B, 49. Ζεὺς καὶ Ἑρμῆς παρὰ τῇ Ἀλκμήνῃ. — (4) Σουίδ. φ. Ἀπελλῆς.— (5) Pl. 35, 40, 33.— (6) Π. ἱ. ΙΓ, 22.

Οὕτω καὶ κατὰ Πλούταρχον ⁽¹⁾: «Τιμόθεος εὐτυχῆς ἐνομιζέτο στρατηγὸς εἶναι, καὶ, φθονοῦντες αὐτῷ τινες, ἐζωγράφουν τὰς πόλεις εἰς κέρτον αὐτομάτως ἐκείνου καθεύδοντος εἰσδυσμένας».

Καὶ ὁ Αἰγύπτιος δ' Ἀντίφιλος, ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ πρώτου Πτολεμαίου διατρίβων, ὅπου λέγεται τὸν Ἀπελλῇ πρὸς τὸν βασιλέα διαβαλὼν, ζωγράφος ἐπ'εὐχερείᾳ (facilitas) ἰδίως ἐπαινούμενος ⁽²⁾, ἦν καὶ γελοιογράφος, διότι ἔγραψε μεταξὺ ἄλλων χλευαστικῶς σύγχρονόν τινα ζωγράφον Γρύλλωνα, ὃν, ἔνεκα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ παρέστησεν ὡς χοιρίδιον ⁽³⁾. Ἐξ αὐτοῦ δ' ἐπεκράτησε, τὸ γένος τοῦτο, τὸ τῆς γελοιογραφίας, νὰ ὀνομάζεται Γρύλλος. Ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλων καὶ ἀνωτέρων προϊόντων τῆς τέχνης κατατάττεται ὁ Ἀντίφιλος μεταξὺ τῶν δοκίμων ζωγράφων. Ὁ Πλίνιος μετ' ἐπαίνου ἀναφέρει ⁽⁴⁾ αὐτοῦ παῖδα φουσῶντα πῦρ, καὶ φωτιζόμενον τὸ πρόσωπον ὑπὸ τῆς ἀντανακλάσεως· νηθούσας γυναῖκας· θήραν Πτολεμαίου· Σάτυρον ἀποσκοπεύοντα, καὶ πάνθηρος δέρμα περιβεβλημένον· Ἀλέξανδρον μετὰ Φιλίππου καὶ Ἀθηναῖς ⁽⁵⁾, καὶ Ἀλέξανδρον παῖδα, ὃν ὁμῶς ἡ ἔγραψεν ἐν τῇ πρώτῃ νεότητί του ὁ καλλιτέχνης, ἡ ἐσχεδίασεν ἰδανικῶς καὶ οὐχὶ ἐν ὁμοιογραφίᾳ· πλὴν τούτων Διόνυσον, Κάδμον καὶ Εὐρώπην, καὶ προσέτι Ἴππόλυτον, καὶ Ἡσιόνην, δύο εἰκόνας, αἵτινες εἰσὶ πιθανότατα αἱ ὑπὸ τῶν Φιλοστράτων, τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ νεωτέρου περιγραφόμεναι. Κατὰ τὸν πρῶτον ⁽⁶⁾, εἰς τὴν πετρώδη ἀκτὴν, ἐν καταρρύτῳ πεδίῳ, τὸ ἀτίθασσον ζεῦγος τοῦ Ἰπολύτου, πεφοβισμένον ὑπ' ἀγρίου λευκοῦ ταύρου, ἀφηνιᾷ, καὶ ὁ δίφρος θραύε-

⁽¹⁾ Βασ. Ἀποφθέγ. σ. 42. Τχν. — ⁽²⁾ Quinct. XII, 10.—

⁽³⁾ Διογ. Λ. Ε, 15.—⁽⁴⁾ 35, 40, 32.—⁽⁵⁾ 35, 37.—⁽⁶⁾ Β, 4.

ται κατὰ πετρῶν, καὶ ὁ νεανίας ἐκπνέει συντετριμμένος, ἐν ᾧ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ παρασύρονται ἐπίσης πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις ὑπὸ τῶν ἵππων των, καὶ ἡ φύσις αὐτῇ φαίνεται θλιβομένη· νύμφαι τῶν ὁρέων κόπτονται τὰς παρειάς, αἱ τῶν πηγῶν, τὴν κόμην των ἀποσπῶσαι, βλύζουσιν ὕδωρ ἐκ τοῦ στήθους αὐτῶν, καὶ οἱ λειμῶνες, ἐν σχήματι μεираκίων, τῷ ῥίπτουσιν ἄνθη μεμαραμένα. Ἡ δ' ἑτέρα εἰκὼν παρίστα, κατὰ τὸν νεώτερον Φιλόστρατον ⁽¹⁾, τὴν νεαράν Ἑσιόνην τὴν Λαομέδοντος, ἀδελφὴν τοῦ Πριάμου, εἰς βράχον προσδεδεμένην, καὶ ἄγριον κῆτος ὀρμῶν κατ' αὐτῆς, καὶ τὴν θάλασσαν πληττον καὶ διεγείρον. Ἀπέναντι δ' αὐτῆς τὸν Ἡρακλέα, γυμνὸν καὶ ταξοφόρον, τὰ τέρας σκοπεύοντα, ἐν ᾧ οἱ πολῖται, ἑντρομοὶ ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων θεαταί, αἶρουν τὰς χεῖρας πρὸς οὐρανόν.

Εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνήκοντα, καὶ σύγχρονον τοῦ Δημητρίου, ἀναφέρει ὁ Πλίνιος ⁽²⁾ καὶ τινὰ ζωγράφον Θεώρω καλούμενον, καὶ ἕτερον ὀνόματι Θεώωνα, πιθανῶς τὸν αὐτόν. Ὁ Θεών κατὰ Κουΐγκτιλιανόν ⁽³⁾ διέπρεπε μάλιστα εἰς Φαντασίας, ἤτοι εἰκόνας εἰς διέγερσιν ἀφορώσας τῆς φαντασίας (à effet). Ἐγραψε δὲ, κατ' Αἰλιανόν ⁽⁴⁾, πίνακα ἓν μόνον περιέχοντα πρόσωπον, ὀπλίτην ὀρμῶντα εἰς μάχην, καὶ τὴν φαντασίαν ἐξαισιῶς κινεῦντα, ὃν ἐδείκνυν ἀφ' αὐτῆς διὰ σαλπίσματος πολεμιστηρίου προδιέθετε τῶν θεατῶν τὰ αἰσθήματα. Ἀλλὰ δ' ἔργα αὐτοῦ ἀναφέρονται Θαμύρας ὁ κιθαρωδός· Ὁρέα τοῦ παραφροσύνη καὶ μητροκτονία· καὶ, ἂν εἶναι ὁ αὐτός τῷ Θεώρῳ, Τρωϊκὸς πόλεμος· Κασσάνδρα· Δημήτριος βασιλεύς· Λεόντιον, ἡ τοῦ Ἐπικούρου ἐρωμένη, ἐν λογισμοῖς βεθυισμένη· Ἀλειφόμενος.

— ⁽¹⁾ 12.— ⁽²⁾ 35, 40, 40.— ⁽³⁾ XII, 10.— ⁽⁴⁾ π. Γ. Β, 44.

Εἶναι δ' ἡ τῆς Κασσάνδρας εἰκὼν πιθανῶς ἡ ὑπὸ Φιλοστράτου τοῦ πρεσβυτέρου ⁽¹⁾ περιγραφομένη, ἐν ᾗ εἰς φῶς λαμπάδων, καὶ περὶ τράπεζαν εὐωχίας, πολλοὶ κεῖνται νεκροὶ κατὰ γῆς καὶ ἐκπνέοντες, καὶ ἐν αὐτοῖς ὁ Ἀγαμέμνων, ὃν ἡ Κασσάνδρα ὁρμᾷ νὰ ἐναγκαλισθῇ ἀφορῶσα συγχρόνως πρὸς τὸν πέλεκυν, ὃν ἐμμανῆς καὶ τραχεῖα σείει κατ' αὐτῆς ἡ Κλυταιμνήστρα. Ἡ ἔχθεσις αὕτη, ἔργον ζωηρᾶς φαντασίας, εἶναι συγγενεστάτη πρὸς τὴν γλυφίδα τοῦ Θέωνος.

Ἀφ' οὗτου δ' εἰς μικρὰ περιστάλη ἡ τῆς τέχνης ιδέα, ἤρχισεν ἔκτοτε ν' ἀσχολῇται καὶ περὶ τὴν παράστασιν εὐτελῶν καὶ οἰκιακῶν ἀντικειμένων καὶ πράξεων καὶ εἰδῶν, ἀναλόγως τῶν τότε καὶ ἐν τῇ ποιήσει ἐπικρατήσαντων βουκολικῶν εἰδυλλίων ⁽²⁾. Οὕτω περιγράφει ὁ Φιλόστρατος ⁽³⁾ γραφὰς ὄψων, ἀγρευμάτων, ὀπωρῶν, τρωγαλίων, ἐδεσμάτων, ἀποκαλῶν πάντα ὁμοῦ Ξένια· διότι τοιαῦτα εἶδη διεπέμποντο παρὰ τῶν φίλων ἀλλήλοις, ὡς ὁ Βιτρούβιος ⁽⁴⁾ μαρτυρεῖ· *Hospitibus . . . mittebant pullos, ova, olera, poma reliquesque res agrestes. Ideo pictores ea picturis emitantes Xenia apellaverunt.* Ἐκλήθη δὲ τὸ εἶδος τοῦτο Ῥωπογραφία, ἥτοι γραφὴ ῥωπικῶν καὶ εὐτελῶν ἀντικειμένων (Genre). Ὁ Κικέρων μεταχειρίζεται τὴν λέξιν ⁽⁵⁾ ἐπὶ εἰκόνων ἡσύχου καὶ ἀγροτικοῦ βίου· λέγει δ' ὁ Πλίνιος ⁽⁶⁾ ὅτι ὁ ζωγράφος Πειραιεῖκος, ἡλικίας ἀγνώστου, πιθανῶς ὁμῶς τῆς μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον, ὠνομάσθη ῥυπαρογράφος, διότι, ὡς φέρ' εἰπεῖν παρὰ τοῖς νεωτέροις ὁ Murillo, ἔγραψεν ἐργαστήριον κουρέως, ὄνους, ὀψόνια, κ.τ.λ. *humilia quidem*, καὶ ἄλλα μικρογραφήματα ⁽⁷⁾, ὅθεν ἐξελήφθη ὅτι καὶ ὁ κλάδος τῆς τέχνης ὠνομάζετο

(1) B, 10.— (2) Θεόκριτος ἐν Ὀλυμπ. 124. — (3) Εἰκ. Α, 43. - B, 26.— (4) VII, 7, 4. — (5) Ep. ad Att. 15, 16. — (6) 35, 37.— (7) Propert. VI, 8, 12.

Ῥυπαρογραφία. Ἄλλ' ἡ χλευαστικῶς ἐδόθη εἰς τὸν τεχνίτην τὸ παρωνύμιον ἐκεῖνο, ἡ ὀρθότερον πρέπει ν' ἀναγνωσθῇ ῥωπογράφος. Οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ⁽¹⁾—

«*Ἀμάτηρ ζῶν τὸν Μίκυθον, οἷα περιχρὰ,
Βάκχῳ δωρεῖται, Ῥωπικὰ γραψάμενα.
Βάκχε, σὺ δ' ὑψώης τὸν Μίκυθον. Εἰδὲ τὸ δῶρον
Ῥωπικόν, ἃ λιτὰ ταῦτα φέρει πενία*».

Ἐκ δὲ τῆς σκηνογραφίας, ἥτις ἤδη μᾶλλον ἢ ποτὲ ἐκόσμει τοὺς οἴκους τῶν βασιλέων, ἐγεννήθη καὶ ἄλλος κλάδος, ἡ Τοπιογραφία, ἡ παράστασις φυσικῶν θέσεων (paysages), αἵτινες τοπία καλοῦνται κατὰ Βιτρούβιον (per Topia ceteraque quæ ab rerum natura procreata)⁽²⁾. Ὁ Διοδώρος⁽³⁾ λέγει Τοπογράφον τὸν Ἀλεξανδρέα Δημήτριον, πρὸς ὃν κατέφυγε Πτολεμαῖος ὁ Φιλομήτωρ ἐν Ῥώμῃ. Ἦν δὲ πιθανῶς τοπιογράφος, διότι ὁ Βαλέριος Μάξιμος⁽⁴⁾ τὸν λέγει Alexandrinus pictor.

Ὡς ἔχουσα δ' ἤδη κύριον θέμα ἡ τέχνη τὴν κόσμησιν τῶν πολυτελῶν οἴκων, ἠναγκάζετο νὰ ἐργάζεται καὶ μετ' ἐπιπολαίου ταχύτητος, ἥτις τὴν ἐξηχρείου. Καὶ ἐπὶ μὲν Περικλέους, λέγει ὁ Πλούταρχος⁽⁵⁾· «*Ἀγαθάρχου τοῦ ζωγράφου μέγα φρονοῦντος ἐπὶ τῷ ταχὺ καὶ ῥαδίως τὰ ζῶα ποιεῖν, ἀκούσαντα τὸν Ζεῦξιν εἰπεῖν· Ἐγὼ δ' ἐν πολλῷ χρόνῳ*». Ὁ δὲ Παυσίας (ἐν Ὀλ. 110, σελ. 473), ὁ γράψας τὸν Ἡμερήσιον πίνακα, ἐκαυχᾶτο γράφων βραδέως. Ἀλλὰ Φιλόξενος ὁ Ἐρετριεὺς ἦν, κατὰ μίμησιν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Νικομάχου (ἰδ. σ. 478) ταχυγράφος καὶ αὐτός, καὶ ἐφεῦρε μάλιστα ἐπιτομόν τινα μέθοδον τοῦ ζωγραφεῖν, ὡς λέγει ὁ Πλί-

(¹) Παλάτ. ΣΤ, 355. — (²) VII, 5, 1. — (³) ΛΑ, 8. —
(⁴) V, 1, 1. — (⁵) Περ. 13.

νιος (1). Breviores etiamnum quasdam picturae compendarias invenit. Καὶ ὁμῶς βεβαιοῖ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ὅτι ἡ διὰ τὸν Κάσσανδρον γραφεῖσα εἰκὼν του, ἡ παριστῶσα μάχην Δαρείου καὶ Ἀλεξάνδρου, «οὐδενὸς ζωγραφικοῦ ἔργου ἦν κατωτέρα». Προσέτι μνημονεύει καὶ ἀσέμνου τινὸς εἰκόνοσ αὐτοῦ, παριστώσης τρεῖς Σιληνούς.

Ἡ μεγάλη δὲ πολυτέλεια περὶ τὴν κόσμησιν τῶν βασιλικῶν οἰκῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπόμενον ἦτον ν' ἀναπτύξη καὶ τὴν τέχνην τῆς ψηφοθεσίας, ἣτις καὶ πρὸ αὐτῶν ἤδη ὑπῆρχε γνωστὴ, ὥς ἀποδεικνύει μεταξὺ ἄλλων τὸ κυνικὸν ἀνέκδοτον τοῦ Διογένους, ὅστις εἰς πολυτελεῆ οἶκον εἰσελθὼν, καὶ ἰδὼν καὶ τὴν ὀροφὴν, καὶ τοὺς τοίχους, καὶ τὰ δάπεδα πλουσίως κεκοσμημένα, χρεμψάμενος ἔπτυσεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ οἰκοδεσπότη, εἰπὼν ὅτι δὲν εὕρισκει ποῦ ἀλλαχοῦ νὰ πτύσῃ, τοσοῦτον λαμπρὰ καὶ κατάκοσμα ἦσαν τὰ πάντα πέριξ του. Προσέτι καὶ εἰς τὴν οἰκίαν Δημητρίου τοῦ Φαληρέως (Ὁλυμ. 119) «ἀνθρα τὰ πολλὰ τῶν ἐδαφῶν ἐν τοῖς ἀνδρῶσι κατεσκευάζετο», κατὰ Διοδώρον (2). Καὶ ἡ ναῦς δὲ τοῦ Ἰέρωνος εἶχε, κατ' Ἀθήναιον (3) «δάπεδον ἐκ ἀβακίσκοις», παριστῶν πάντα τὸν τῆς Ἰλιάδος μῦθον. Ὁ πρῶτος δὲ τεχνίτης ὅστις ἐφημίσθη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διὰ τὰ τοιαῦτα τεχνουργήματα, καὶ εἰς ὃν κακῶς ἀπεδόθη καὶ τῆς τέχνης ἡ εὐρεσις, εἶναι ὁ ἐκ Περγάμου (Ὁλ. 124—161) Σῶσος (4), οὗ ἀναφέρεται ὁ ἀσάρωτος οἶκος, ἔδαφος ἐστιατορίου, διὰ συνθέσεως ψήφων παριστῶν διεσπαρμένα λείψανα δείπνου. Ἰδίως δ' ἐθαυμάζοντο ἐν αὐτῷ περιστεραί περὶ τὸ χεῖλος ἀγγείου ξεόμεναι, καὶ μία πίνουσα ἐξ αὐτοῦ, ἥς ἡ κεφαλὴ ἐσχίαζε τὸ ὕδωρ.

(1) 35, 36, 27. — (2) IB, 543. — (3) E, 207. — (4) Pl. 36, 20.

Μίμημα τούτου τοῦ μέρους εὐρέθη ἐν ψηφοθετήματι εἰς τὴν ἑπαυλιν τοῦ Ἀδριανοῦ ⁽⁵⁾, καὶ ἔτι ἐντελέστερον ἀνεκαλύφθη ἐν Νεαπόλει ἐν ἔτει 1833. Ἐν Ἀφρικῇ δ' εὐρέθη μίμησις καὶ ὅλου τοῦ ἀσαρῶτος ἐδάφους ⁽¹⁾, καὶ ἑτέρα ἐν Ῥώμῃ, ἔχουσα ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα τεχνίτου Ἡρακλείτου ⁽²⁾. Ἐν τῇ ἀνθολογίᾳ ⁽³⁾ ἀναφέρεται Σάτυρος ἐκ λίθου ἄλλοθεν ἄλλης συμφερτός. Θαυμάσιον δὲ ψηφοθέτημα ἐξ ὑέλου εὐρέθη ἐν Πομπηίᾳ, εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ λεγομένου οἴκου τοῦ Φαύνου, παριστῶν μετὰ μεγίστης ζωηρότητος μάχην, ἣν τινὲς μὲν εἶπον βαρβάρων καὶ Ῥωμαίων, ἄλλοι δὲ πολὺ πιθανώτερον Περσῶν καὶ Ἑλλήνων, καὶ μάλιστα Ἀλεξάνδρου καὶ Δαρείου, ἴσως κατὰ τὸν πίνακα τοῦ Φιλοξένου, ἢ μάλιστα κατὰ τὸν πίνακα τῆς Ἑλένης Τίμωνος Αἰγυπτίας, οὗ μνημονεύει ὁ Φώτιος ⁽⁴⁾, ὥς παριστῶντος τὴν ἐν Ἰσῶ μάχην. Ἐν τῷ μέσῳ φαίνεται ὁ Δαρεῖος ἐφ' ἄρματος, οὗ οἱ ἵπποι ἀφηνιάζουσι, καὶ εἰς Πέρσης τῷ φέρει κέλητα ἵππον νὰ ἐπιδῇ. Πέριξ δ' αὐτοῦ πολλοὶ κεῖνται κατὰ γῆς νεκροὶ καὶ τετραυματισμένοι, καὶ μεταξὺ αὐτῶν θαυμάζεται εἷς, οὗ τὸ πρόσωπον κατοπτρίζεται εἰς τὴν ἀργυρᾶν τοῦ ἀσπίδα. Δεξιόθεν δ' ἐπέρχεται ὁ Ἀλέξανδρος ἐφιππος, καὶ διὰ τῆς μακρᾶς του σαρίσσης διαπερᾷ ἓνα Πέρσην, καὶ ὁρμᾷ κατὰ τοῦ Δαρείου. Καὶ ἡ ζωηρότης τῆς συνθέσεως, καὶ τὸ κάλλος τῶν μορφῶν, καὶ ἡ ποικιλία τῶν χρωμάτων ἀναδεικνύουσι τὸ ἔργον τοῦτο πολλοῦ λόγου ἄξιον καλλιτέχνημα ⁽⁵⁾.

Ἡ δὲ κεραμογραφία φαίνεται παραμεληθεῖσα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ κατὰ τὰς ἀποικίας· διετηρεῖτο δὲ μόνον, ἀλλ' ἀφιλοκάλως,

(1) DENK. 274. Mus. Capit. T. IV, 69.—(2) Rev. Archéol. Ann. I, n. XII.—(3) C. J. G. n. 6753.—(4) Πλαν. Δ, 247.—(5) 248. — (6) DENK. 273. (Mus. Borb. VIII, 36—40).

ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Τὰ πάμπολλα ἐν Νώλα εὑρεθέντα, καὶ κομψὸν μὲν σχῆμα, ὡραῖον δ' ἐρυθρόξανθον χρῶμα, καὶ χαριεστάτην γραφίδα ἔχοντα ἀγγεῖα, ἀνήκουσι πιθανῶς εἰς τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου τοὺς χρόνους, ὅταν οἱ Νωλαῖοι ἰδίως Ἑλληνίζον ⁽¹⁾. Τὰ δὲ τῆς Απουλίας (Βαρίου, Ρούβων, Κανυσίου) καὶ τὰ τῆς Λευκανίας (Ἀρμέντου), ἐπιμήκη καὶ ἰσχνὰ τὸ σχῆμα, ἐπιτετηδευμένην δ' ἔχοντα καὶ φιλόκομπον τὴν γραφίδα, ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη μετὰ τὴν ἔκπτωσιν αὐτῆς μετεδοθῇ εἰς τὰ ἐπιπολαίως ἐξελληνισθέντα σαβελλικὰ καὶ ὀπικὰ ἔθνη τῆς ἑνδον Ἰταλίας. Αἱ δ' ἐπ' αὐτῶν γραφαὶ εἰσι διαθέσεως ἀκανονίστου καὶ αὐθαιρέτου, παριστῶσαι νεκρικὰ ἀντικείμενα, πολλάκις δὲ καὶ ἀκόλαστα ἢ βακχικὰ, καὶ ἐμφαίνουσai σχεδὸν πάντοτε τῆς τέχνης τὴν παρακμὴν ⁽²⁾.

⁽¹⁾ Διον. Ἀλικ. Ρ. Α. ΙΕ, 5.

⁽²⁾ Παραδείγματα. DENK. 275. Ἀγγεῖον Κανυσίου (Canosa). Νεκρὸς ὡς ἥρως ἐν ναῶ, πρὸ αὐτοῦ νέος ἔχων φιάλην καὶ πρόχουν. Πέριξ οἱ φέροντες τὰ κτερίσματα. Ἐκατέρωθεν ὁ Ἄδης, ἐν ᾧ Πλούτων ὡς Ζεὺς καταχθόνιος, καὶ Περτεφόνη, ὡς Ἥρα καταχθονία καὶ οἱ 3 κριταί. Ὀρφεύς. Ψυχαὶ συζύγων, καὶ παίδων. Ἡλέκτρα μετ' Ὀρέστου καὶ Πυλάδου. Σίσυφος μετ' Ἐριννύος. Ἡρακλῆς μεθ' Ἑρμοῦ, ἀπάγων τὸν Κέρβερον, καὶ Ἐριννὺς ἀπείργουσα. Τάνταλος.

DENK. 276. Αὐτόθεν. Μαινάδες καὶ Λυκοῦργος, καὶ δῶρα προσφερόμενα εἰς τάφον.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ.

